

Zjuegn

Prüfung über

hy. G.

84
Z-66

1927 p.

Printed in Turkey

ԹԵՈՒԱՌՆԵՐ

Թարգմ Գ. ՉԻԼԻՆԻՐԵԱՆ

Ե. ՀԱՏՈՐ

84
2-66

19 NOV 2010
20 APR 2006

84
2-66

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Մ. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՎԻՔԹՕՐ ՀԻՒԿՕ

ԹՃՈՒԱՌՆԵՐ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԵԾ Վ.ԷՊ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

Տպագր. Մ. ՏԷՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ, 1927

12.060 2013

6927

Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ Գ Ի Ր Ք

Հ Ա Մ Ր Շ Ո Ւ Ն Ե Ր

Գ Ի Շ Ե Ր Ա Յ Ի Ն Ո Ր Ս Ի Հ Ա Մ Ա Ր

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Ռ Ա Ջ Մ Ա Վ Ա Ր ՈՒ Թ Ե Ա Ն Օ Ջ Ա Պ Տ Ո Յ Ց Հ Ա Մ Բ Ա Ն Ե Ր Ը

Հոս հարկ կը համարինք գիտողութիւն մը ընել թէ՛ յետագայ երեւոյթներուն համար զոր ընթերցողը պահ մը հտք պիտի կարգայ և թէ՛ ուրիշ երեւոյթներու համար որոնց հտքէն պիտի հանդիպի:

Գրքիս հեղինակը՝ որ ակամայ ստիպուած է իր վրայ խօսելու՝ արդէն բաւական տարիներէ ի վեր հեռու կ'ապրի Բարիզէն: Իր մեկնելէն ի վեր տարբեր կերպարանք առած է Բարիզ: Նոր քաղաք մը

3856-34

երեւան ելաւ, զոր կերպով մը չէր ճանչնար: Աւելորդ կը համարի ըսել թէ կը սիրէ Բարիզը. Բարիզ իր մտքին ծննդավայրն է: Իր երիտասարդութեան ժամանակի Բարիզը, ա՛յն Բարիզը զոր ջերմեռանդօրէն յիշողութեանը մէջ դրոշմելով հետք առած տարած է, քանդումներու և վերաշինութեանց պատճառաւ հիմա վաղեմի Բարիզ մըն է:

Թող ներուժի իրեն ենթադրել թէ դեռ կը կենայ այն Բարիզը, և անոր վրայ խօսիլ, կարելի է թէ այսօր ոչ տուն և ոչ փողոց կայ հոն ուր հեղինակը ընթերցողը պիտի առաջնորդէ, այսինչ փողոցը այսինչ տունը կայ՝ ըսելով:

Ընթերցողները կրնան ստուգել մեր առաջնորդութեան ճշդութիւնը եթէ աշխատութեան ուզեն յանձնառու ըլլալ: Իսկ հեղինակը չճանչնար նոր Բարիզը, և հին Բարիզը աչքերուն առջեւ բերելով կը գրէ պատրանքով մը որ թանկագին է իրեն: Անուշութիւն մը կը զգայ ան՝ երազելով թէ բոլորովին աներեւոյթ եղած չէ ինչ որ տեսած է երբ իր հայրենեաց մէջ կը գտնուէր, և թէ բան մը մնացած է տակաւին:

Մննդեան երկրիդ մէջ երթեւեկելու ժամանակ կը կարծես թէ այս կամ այն փողոցները անտարբեր են քեզի համար. թէ այս կամ այն պատուհանները, տանիքներու դուռները բան մը չեն քեզի համար. թէ այս կամ այն պատերը անձանօթ են. թէ այս կամ այն ծառերը հասարակ և անձանօթ ծառեր են. թէ այս կամ այն տուները՝ ուր չեն մտներ՝ անօգուտ են քեզ և թէ այս կամ այն քարայտակները՝ որոնց վրայ կը քայլես՝ քարեր են: Բայց ետքը երբ կը տարակայիս, կը նշմարես թէ այն փողոցները սիրելի են քեզ, թէ այն տանիքներէն, պատուհաններէն և դուռներէն զրկուած ես, թէ այն պատերը կարեւոր

են, թէ այն ծառերը սաստիկ կը սիրես, թէ ամէն օր կը մտնես եզեր այն տուները ուր չէր մտներ, և աղիքիդ, արիւնիդ և սրտիդ մէկ մասը այն քարայտակներուն վրայ ձգեր ես: Յաւառիթ հրապոյր մը կ'առնեն այն ամէն վայրերը զոր ա՛լ չես տեսներ, զոր գուցէ չպիտի տեսնես բնաւ և որոնց տեսքը մտքիդ մէջ դրոշմուած է. երեւոյթի մը թածութեամբ նորէն կ'երեւին անոնք, նուիրական երկիրը կը ցուցնեն քեզ, և կրնայ ըսուիլ թէ՛ Փրանսայի ձեւն իսկ կը կազմեն, հետեւաբար կը սիրես այն վայրերը, յառաջ կը բերես այնպէս ինչպէս որ են, ինչպէս որ էին, անդրդուելի կերպով կը փարիս անոնց, և չես ուզեր ամենափոքր փոփոխութիւն մը ընել, վասն զի հայրենիքի կերպարանքին կը յարիս մօրդ դէմքին յարելու պէս:

Թող ներուժի մեզ ուրեմն անցեալին նկատմամբ խօսիլ ներկային: Կ'աղաչենք ընթերցողին որ չմոռնայ մեր այս ըսածները, և կը շարունակենք:

Ժան Վալփան իսկոյն պուլվարէն մեկնելով փողոցները մտած էր՝ կրցածին չափ կտրուկ գիծեր կազմելով երբեմն ալ ետ դառնալով որպէս զի ապահով ըլլայ թէ ետեւէն եկող մը չկայ:

Այս ընթացքը պաշարուելով հալածուող եղջերուի յատուկ է: Ուր որ հետքը կրնայ դրոշմուիլ, հոն այսպիսի ընթացք մը այլ եւ այլ առաւելութիւններ ունի, որոնց մին հակառակ քայլի հետքով որսորդները և շուները կը խաբէ: Որսորդութեան մէջ այս կ'անուանուի «եղջերուին նորէն իր որջը դառնալ ձեւացնելը»:

Այս գիշեր բոլորակ լուսին կար. ժան Վալփան գեղեցիկութիւն չունեցաւ այս մասին: Լուսինը որ տակաւին շատ մօտ հորիզոնին՝ փողոցներուն մէջ ստուերաւոր և լուսաւոր տեղեր կը կազմէր, ժան Վալփան

կրնար տուներուն և պատերուն քովերէն սպրդելով
 դէպի ստուերաւոր կողմն անցնիլ և պայծառ կողմը
 դիտել: Գուցէ ոչ այնքան կը մտածէր թէ լուսնին
 պատճառաւ մութ տեղ չէր գտներ փողոցներուն մէջ:
 Սակայն Բօլիվոյի փողոցին մօտերը գտնուած ամէնէն
 ամայի գոխններուն մէջ կարծեց ապահով ըլլալ թէ
 ոչ ոք կուգար ետեւէն:

Գօզէթ առանց բան մը հօրցնելու կը քալէր:
 Կեանքի առջի վեց տարիներուն մէջ քաջած տառա-
 պանաց պատճառաւ իր բնութիւնը կրաւոր հանգա-
 մանք մը առած էր: Մանաւանդ թէ՛ առանց ինքն
 ալ գիտնալու՝ սորված էր ծերուկին տարօրինակ գոր-
 ծերուն և ճակատագրին այլանդակութեանց. այս
 դիտողութիւնը այսուհետեւ շատ անգամ ընելու ա-
 ուիթ պիտի ունենանք: Հարկ է նաև ըսել թէ Գօզէթ՝
 ծերուկին՝ հետ ըլլալով կը զգար թէ ապահովութեան
 մէջ էր:

Փան Վալփան, ինչպէս նաև Գօզէթ, չէր գիտեր
 թէ ո՛ւր կ'երթար: Ինքը Աստուծոյ կը վստահէր,
 ինչպէս Գօզէթ ալ իրեն կը վստահէր: Փան Վալփան
 կը կարծէր զգալ թէ աներեւոյթ էակ մը կար իր
 քով որ զինքը կ'առաջնորդէր: Որոշ գաղափար մը,
 յատակագիծ մը, նպատակ մը չունէր բնաւ: Եւ ոչ
 իսկ ստուգապէս գիտեր թէ ժովէրն էր տեսած մարդը,
 բայց իրօք ժովէրն ալ ըլլար, Փան Վալփան կրնար
 ճանցչուած չըլլալ անկէ: Միթէ ծպտած չէ՞ր. միթէ
 մեռած չէր կարծուեր:

Սակայն քանի մը օրէ ի վեր անանկ բաներ կ'անց-
 նէին որոնք տարօրինակ կ'երեւէին: Այսքանը կը
 բաւէր զինքը համոզելու և ստիպելու որ ա՛լ ոտք
 չկոխէ Կօրպօյի տունը: Որչէն արտաքսուած անա-
 սունի մը պէս ծակ մը կը փնտռէր պահուելու հա-
 մար, մինչև որ ուրիշ ծակ մը գտնէ բնակելու:

Փան Վալփան շատ մը զանազան լաբիւրինթոս-
 ներ կազմեց Մուֆթարի թաղին մէջ որու բնակիչ-
 ները կարծես տակաւին միջին դարու կարգապահու-
 թեան և ննջելու զանգակի լուծին ներքև գտնուող-
 ներու պէս արդէն քնացեր էին: Հմուտ ռազմագէտի
 մը պէս զանազան ձեւերով միաւորեց Սանսիէ և Գօ-
 բօի, Պաթուար Սէն-Վիգթօրի և Բիւլի լ'Էրմիթի փո-
 ղոցները:

Այս փողոցներուն մէջ վարձու սենեակներ կան,
 բայց և ոչ իսկ ներս կը մտնէր, վասն զի չէր գտներ
 ինչ որ կը յարմարէր իրեն: Օրինակի համար անկաս-
 կած գիտէր ինք որ եթէ պատահաբար իր հետքը
 փնտռուած ըլլար, չգտնուելով պիտի կորուսէր,

Երբ Սէնթ-Էթիէն Տիւ-Մօնէն ժամը տասնըմէկ
 զարկաւ, Փան Վալփան Բօնթուազի փողոցէն և ոս-
 տիկանութեան գործակալին պաշտօնատունին առջևէն
 կ'անցնէր, որու թիւն էր 14: Քանի մը վայրկեան
 ետքը ետ դառնալու ստիպուեցաւ այն բնազդովով
 որու վրայ քիչ մը առաջ խօսեցանք: Նոյն պահուն
 գործակալին լապտերի տակէն հետզհետէ անցնելով
 փողոցին դէպի խաւարին կողմը մտան:

Այս երեք մարդերէն մին ոստիկանութեան պաշ-
 տօնատունին պողոտան մտաւ:

Փան Վալփանի յայտնապէս կասկածելի թուեցաւ
 ան որ առջևէն կը քալէր:

— Եկո՛ւ, աղջի՛կս, ըսաւ Գօզէթին, և շտապաւ
 հեռացաւ Բօնթուազի փողոցէն:

Շրջան մը առաւ: Պատրիարքներու ճամբուն րո-
 լորտիքը դարձաւ որ ատենը ուշ ըլլալուն համար
 գոցուած էր, արագօրէն վազեց էրէ տը Պուա և Ար-
 պալէթի փողոցներուն մէջ, և Բօսթի փողոցը մտաւ:

Այս փողոցին մէջ ճամբաներու կիցք մը կայ,

ուր է հիմակուան Րէլէնի վարժարանը և ուր ուրիշ փողոցներու հետ կը միանայ Նէօվ-Սէնթ-Ժընըվիէվի փողոցը:

Աւելորդ է ըսել թէ Նէօվ-Սէնթ-Ժընըվիէվի փողոցը հին փողոց մըն է, և թէ տասը տարին անգամ մը սուրհանդակ մը չանցնիր Բօսթի փողոցէն: ԺԳ. դարու մէջ բրուտները կը բնակէին Բօսթի փողոցը, որու բուն անունն էր Բօի(*) փողոց:

Լուսինը պայծառ լոյս մը կը ծաւալէր այս քառուղիին բերանը:

Ժան Վալթան դուռի մը տակ պահուըտեցաւ, վասն զի ենթադրելով թէ այն երեք մարդերը իրօք իր ետեւէն կուգային, հաշիւ կ'ընէր թէ պիտի կրնար լաւ մը տեսնել զանոնք եթէ անցնէին այն պայծառ լոյսէն:

Իրօք հազիւ հազ երեք վայրկեան անցած էր, և անա մարդերը երեւցան: Հիմա չորս հոգի էին, ամէնքն ալ բարձրահասակ էին, թխագոյն և երկայն թիկնոցներ հագած էին, բոլորածեւ գլխարկներ ունէին և իւրաքանչիւրին ձեռքը հաստ գաւազան մը կար:

Այս մարդերուն գիշերանց աղէտալի կերպով քալելը անարկու բան մըն էր, բայց իրենք ալ ոչ նուազ անարկու էին իրենց բարձր հասակովը և հաստ բազուկներովը: Կարծես թէ քաղքենիի կերպարանքով ծպտած չորս ճիւղներ էին:

Երբ քառուղիին բերանը հասան, կանգ առին և խորհրդակցող մարդերու պէս խուժը կազմեցին: Կ'երեւէր թէ կը վարանէին այն որ երեքին առաջնորդը կը կը կարծուէր, դարձաւ, և աջ ձեռքովն ուժգնակի

(*) «Բօ» Շրանսերէն կը նօանակէ: աճօր, աման:

ցուցուց այն կողմն ուրկէ գացած էր Ժան Վալթան. ուրիշ մը հակառակ կողմը ցուցունել կ'երեւէր մասնաւոր պնդումով մը: Երբ առաջնորդ կարծուողը ետեւը դարձաւ, լուսինը բոլորովին լուսաւորեց անոր ղէմքը, և Ժան Վալթան անկասկած կերպով տեսաւ որ Ժալէրն էր ան:

Գ Լ Ո Ի Խ Ե.

ԲԱՐԵՒԱԽՏԱԲԱՐ ԱԻՍՏԵՐԼԻՅՅԻ ԿԱՄՈՒՐՉԷՆ

Կ Ա Ռ Ք Կ' Ա Ն Յ Ն Ի

Ժան Վալթան ա'լ չէր կասկածէր. բարեբախտաբար այն մարդերը դեռ կասկածի մէջ էին. օգուտ քաղեց ասոնց վարանումէն, որ ժամանակի կորուստ մըն էր անոնց համար, իսկ իրեն համար վաստկուած միջոց մը: Ելաւ դուռին տակէն ուր պահուըտած էր, և Բօսթի փողոցը մտնելով ղէպի Բուսական Պարտէզին կողմը ուղղեցաւ: Գօզէթ կը սկսէր յոգնիլ, Ժան Վալթան գիրկը առաւ և տարաւ զայն: Փողոցին մէջ մարդ չկար, և՛ որովհետեւ լուսին կար՝ կանթեղները վառուած չէին:

Ժան Վալթան սկսաւ վազել:

Պան մը վազելէն ետք Կօպլէի խեցարանին քովը

հասաւ, որու ճակատին վրայի հին փորագիրը որոշակի կը կարգացուէր լուսնի ճառագայթին շնորհիւ:

Կոպլէի որդւոյն հոս գործարանն է.
Եկէ՛ք, թակոյկներ ընտրել և Կոյժեր,
Խողովակ, աղիւս, ծաղկանց թաղարներ.
Ուզողին ծախուի հոս աման հողէ:

Գլէի փողոցէն անցաւ, Սէն-Վիքթորի աղբւրէն ալ անցաւ, ստորին փողոցներէն երթալով Բուսական Պարտիզին քովերէն անցաւ, և Սէն գէտին եզրը հասաւ: Հոն ետին դարձաւ: Քարափը ամայի էր, փողոցները նոյնպէս ամայի էին. ոչ ոք եկած էր ետեւէն, ուստի շունչ առաւ:

Ապա Աւստերլիցի կամուրջը հասաւ:

Անցքի բաժը տակաւին վերցուած չէր այն ժամանակ:

Բաժանուին գրատունը մտաւ և սու մը տուաւ:

— Երկու սու պիտի տաս, ըսաւ կամուրջին պահնորդը: Հետոյ մանուկ մը ունիս որ կրնայ քալել: Երկու սու վճարէ՛:

Վճարեց, բայց չախորժեցաւ այս գիտողութենէն որու տեղի տուած էր իր անցքը: Ամէն փախչողի պարտքն էր սպրդիլ:

Սէնի կամուրջէն անցնելու պահուն նաև մեծ սայլ մը կ'անցնէր, և անոր պէս գետին աջ կողմը կ'երթար: Սայլին անցնիլը օգտակար եղաւ ժան վալժանին, վասն զի ամբողջ կամուրջէն կրցաւ անցնիլ սայլին ստուերին մէջ մնալով:

Երբ կամուրջին միջավայրը հասաւ, Գոլէթ ուզեց քալել, վասն զի ոտքերը թմրեր էին: Ժան վալժան վար դրաւ մանկուհին և ձեռքէն բռնեց:

Կամուրջէն անցնելէն ետք հանդիպակաց և ղէպի

աջ կողմը փայտանոցներ նշմարեց և հոն ուղղեցաւ: Մինչեւ հոն երթալու համար հարկ էր համարձակիլ անցնելու բաւական ընդարձակ տեղ մը որ բաց էր եւ յուսաւոր: Չգեղեւեցաւ:

Անոնք որ ետեւէն ինկած էին, անշուշտ անոր հետքը կորսնցուցեր էին, և ժան վալժան կը կարծէր թէ ալ վտանգէն ազատած էր:

Ստոյգ է թէ ժան վալժան կը փնտռուէր, բայց ետեւէն եկող չկար:

Երկու որմափակ փայտանոցներու մէջ գոի՛ն մը կար որ Շմէնվէր-Սէնթ-Անթուանի գոի՛նն էր: Այս գոի՛նը նեղ, մթին և կարծես թէ յատկապէս իրեն համար բացուած էր: Սոյն գոի՛նը մտնելէն առաջ ետեւը նայեցաւ:

Ժան վալժան կեցած տեղէն Աւստերլիցի կամուրջը ամբողջ երկայնութեամբ կը տեսնէր:

Յանկարծ չորս ստուերներ կամուրջին վրայ եկան:

Այս ստուերները Բուսական պարտէզին կը դարձնէին իրէնց կոնակը և ղէպի գետին աջ կողմը կ'ուղղուէին:

Չորս ստուերներն ալ չորս մարդերն էին:

Ժան վալժան նորէն բռնուող երէի մը պէս սարսուեցաւ:

Յոյս մը միայն կը մնար իրեն. կը յուսար թէ այն չորս մարդերը գուցէ տակաւին ոչ կամուրջին վրայ եկած էին և հետեւաբար ոչ ալ կրցեր էին նըշմագել զինքը երբ մանկուհիին ձեռքը բռնելով անցած էր ընդարձակ հրապարակէն ուր լուսինը կը ճառագայթէր:

Այս ենթադրութեամբ իր առջեւի գոի՛նը մտնելով եթէ կարենար մինչեւ փայտանոցները, բանջա-

բանոցները, մշակուած երկիրները և անշէն վայրերը հասնիլ, պիտի կրնար փախչիլ:

Կարծեց թէ կարելի էր վստահիլ այս լռին գոհին, ուստի հոն մտաւ:

Ք Մ Ո Ւ Խ Ք

ՏԵՍ 1827Ի ԲԱՐԻՉԻՆ, ՅԱՏԱԿԱԳԻԾՐ

Երեք հարիւր քայլ առնելէն ետք տեղ մը հասաւ ուր գոհինը երկու ճիւղի կը բաժնուէր: Երկու փողոցի կը բաժնուէր. մին դէպի ձախ և միւսը դէպ աջ կողմը շեղելով: Ժան Վալթան կարծես թէ Վ տառին երկու ճիւղերուն առջեւ կը գտնուէր: Ո՞րը ընտրել պէտք էր:

Առանց դեղեւելու աջակողմեան ճիւղը ընտրեց: Ինչո՞ւ:

Վասն զի ձախակողմեան ճիւղը դէպ արուարձանը կ'երթար, այսինքն դէպի մարդաբնակ տեղեր, մինչդեռ աջակողմեանը դէպի դաշտերը կ'երթար, այսինքն ամայի տեղեր:

Սակայն խիստ արագութեամբ չէին քալեր: Գօզէթ կամաց քալելովը ժան Վալթան նորէն գիրկը առաւ մանկուհին, որ գլուխը ծերուկին ուսին վրայ կը դնէր և ձայն ձուն չէր հաներ:

Ժան Վալթան մերթ ընդ մերթ ետին կը նայէր: Դիտմամբ միշտ գոհինն մթին կողմէն կ'երթար: Ետեւէն ուղիղ էր գոհինը: Երկու կամ երեք անգամ դարձած և բան մը չէր տեսած. խորին լռութիւն կը տիրէր, հետեւաբար փոքր ինչ սիրտ առնելով սկսաւ քալել շարունակ:

Անգամ մը երբ ետեւը դարձաւ, կարծեց թէ բան մը տեսաւ որ կը շարժէր հեռաւոր մթութեան մը մէջ, գոհինն ճիշտ այն կողմը ուրկէ քիչ մը առաջ անցած էր ինք:

Աւելի վազվզելով քան թէ քալելով յառաջդիմեց յուսալով կողմնական գոհին մը գտնել, անկէ փախչիլ և անգամ մըն ալ անյայտ ընել իր շաւիղը:

Պատի մը քով հասաւ:

Սակայն աւելի հեռու երթալու անհնարին արգելք մը չէր այս պատը, որ շեղաձեւ գոհին մը եզրն էր. այս շեղաձեւ գոհինն կը յանգէր այն որու մէջն էր ժան Վալթան:

Հոս եւս հարկ էր որոշում մը ընել աջ կամ ձախ կողմը զարնելու համար:

Աջ կողմը նայեցաւ:

Աջ կողմի ճիւղը շինութեանց այսինքն հիւղերու կամ ցորենի շտեմարաններու մէջտեղէն տարածուելով անել տեղ մը կը վերջանար: Որոշապէս կը տեսնուէր անել փողոցին ներսը որ սպիտակ պատ մըն էր:

Ձախ կողմն ալ նայեցաւ:

Գոհինն այս կողմը բաց էր, եւ երկու հարիւր քայլ անդին կը միանար փողոցի հետ որու կիցն էր ինք: Փրկութեւնը ահա այս կողմէն էր:

Ժան Վալթան գոհինն երկու հարիւր քայլ անդին նշմարած փողոցը երթալու համար երբ ձախ կողմը գտնաւ կը մտածէր, սեւ, անշարժ արձանի պէս

բան մը նշմարեց զոհիհին և այն փողոցին անկիւնը ուր կը պատրաստուէր ուղղութիւնը:

Այն արձանը անձ մըն էր, մարդ մըն էր որ անշուշտ հոն կը կենար և ճամբան արգիլելու համար կը սպասէր:

Ժան Վալթան ետ դարձաւ:

Բարիզի այն կողմը, ուր կը գտնուէր Ժան Վալթան, եւ որ Սէնթ-Անթուանի և Բարէի արուարձաններուն մէջտեղն է, այն կողմերէն մին է որոնք հիմնովին տարբեր ձեւ առին նորանոր շինութիւններով. այս այլաձեւութիւնը ըստ ոմանց տգեղութիւն և ըստ ոմանց կերպաքանափոխութիւն է:

Մշակուած երկիրները, փայտանոցները և հին ու փուտ շէնքերը անհետ եղան: Հիմա բոլորովին նոր փողոցներ, առպարէզներ, կրկէսներ, ձիարշաւարաններ, երկաթուղիներու կայարաններ կան, նաեւ Մազասի բանտը. այսինքն յառաջդիմութիւնը իր զգաստարանով:

Կէս դար առաջ ժողովուրդը իր սովորական լեզուաւ ու աւանդութիւններով յի է և որ յամառութեամբ էնսթիւթին (Ուսումնարանը) «Լէ գաթրը-Նասիօն» և Օբէրա-Գոմիքը «Ֆէյտօ» կ'անուանէ՝ «Բըթի-Բիգբիւս» կ'անուանէր ճիշտ այն տեղը ուր կը գտնուէր Ժան Վալթան:

Սէն-Ժանգի դուռ, Բարիզի դուռ, Սէրժանի դուռ, Գորչըրօն, Լա Կալիօթ, Լէ Սելէթէն, Լէ Գարիւսէն, Լը Մայլ, Լա Պուրպ, Լ'Արպըր տը Գրագովի, Լա Բըթիթ-Բօլօնեը, Լը Բըթի-Բիգբիւս, առնց ամէնն ալ հին Բարիզի անուններ են որոնք նորին վրայ կը լողան: Ժողովուրդին յիշողութիւնը անցեալին այս անտէրունջ իրերուն վրայ կը ծփայ:

Բըթի-Բիգբիւս՝ որ հազիւ հազ էութիւն ունեցած և միայն թաղի ծրագիր մը եղած է՝ գրեթէ

սպանիական քաղաքի մը վանական տեսքը ունէր: Ճամբաներուն պղտիկ մասը քարայտակ ունէր, փողոցներուն մէջ ալ քիչ տուն կար: Երկու կամ երեք փողոցէ դատ, որոնց վրայ պիտի խօսինք, ամենուրեք պատեր և մենական տեղեր կը նշմարուէին: Ոչ կրպակ մը, ոչ կառք մը կար: Հոս հոն պատուհաններէն ճրագի լոյս մը կ'երեւէր, և ժամը տասնէն ետք ամէն տեղ ճրագները մարած կ'ըլլային: Պարտէզներ, վանքեր, փայտարաններ, բանջարանոցներ, սակաւաթիւ ստորաշէն տուններ, եւ տուներուն չափ բարձր պատեր կային ամէն տեղ:

Վերջին դարու մէջ այս էր անհայ թաղին կերպարանքը: Յեղափոխութիւնը արգէն լաւ մը սաստած էր այս թաղը: Հանրապետական իշխանութեանց պաշտօնեան քանդած, ճղքած, ծակած էր զայն:

Փլածներու զէզեր կազմուեր էին հոն: Երեսուն տարի առաջ նորանոր շինութեանց ներքեւ կ'աներեւութանար այս թաղը. իսկ հիմա բոլորովին ջրնջուած է:

Բըթի-Բիգբիւս՝ որու հետքը բնաւ չկայ Բարիզի արդի յատակագիծերուն մէջ՝ բաւական յայտնի կերպով նշանակուած է 1827ի յատակագծին մէջ զոր Բարիզի մէջ Բլադրի փողոց Սէն-Փագի փողոցը բնակող Տընի Թիէրի անուն անձը հրատարակած է՝ նաև Լիոնի մէջ հրատարակուած է այն Ժան Ժիրէնի կողմէն որ Բըթիւտանսի մէջ Մերսէ փողոցը կը բնակէր: Բըթի Բիգբիւսի թաղը՝ ինչպէս ըսինք արգէն, Վ տառին ձեւը առնող փողոցներուն մին էր Շըմէն-Վէր-Սէնթ-Անթուան որ երկու ճիւղով կը շեղի: Ճիւղերուն ձախակողմանը Բիգբիւսի գոհնը կ'անուանուի և աջակողմանն ալ Բօլօնսոյի փողոց կ'անուանուի: Վ տա-

ռին երկու ճիւղերուն կատարները իրարու հետ կարծես ձողով մը միացած էին:

Այս ձողը Տրուա-Միւրի փողոց կ'անուանուէր որու կը յանգէր Բօլօնսոյի փողոցը իսկ Բիգբիւսի գոիհը Տրուա-Միւրէն անդին անցնելով դէպի Լընուարի վաճառանոցը կ'եջնէր:

Սէն դեաէն գալով Բօլօնսոյի փողոցը իսկ Բիգբիւսի գոիհը Տրուա-Միւրէն անդին անցնելով դէպի Լընուարի վաճառանոցը կ'եջնէր: Սէն դեաէն գալով Բօլօնսոյի փողոցին ծայրը հասնողին ձախ կողմը Տրուա-Միւր փողոցին կտրուած մէկ ճիւղն որ ելք չունէր և որ կ'անուանուէր Ժանրօյի անել փողոցը:

Ահա Ժան Վալթան հոն էր, այսինքն Բօլօնսոյի փողոցին ծայրը կը գտնուէր:

Ինչպէս ըսինք քիչ մը առաջ, երբ նշմարեց այն սեւ ուրուանկարը որ Տրուա Միւրի փողոցին և Բիգբիւսի գոիհին անկիւնը կը սպասէր, ետ քաշուեցաւ:

Ա՛լ տարակոյս չկար թէ այն ուրուականը զինքը կը դիտէր:

Ինչ ընել պէտք էր:

Բոլորովին ետ դառնալու ժամանակ չկար ալ: Այն՝ զոր Ժան Վալթան պահ մը առաջ ետեւը դառնալով տեսած էր և որ փոքր ինչ անդին մութին մէջ կը խլրդէր, անշուշտ Ժավէրն էր իր խումբին հետ:

Ժավէր հաւանօրէն արդէն հասած էր այն փողոցին սկիզբը, որու ծայրն էր Ժան Վալթան: Շատ հաւանական է թէ Ժավէր կը ճանչար այս պզտիկ անեղանելի բաւիզը, և անոր ելքը խափանելու համար իր մարդերէն մին նախապէս հոն զրկած էր:

Այս ենթադրութիւնները որոնք բոլորովին յայտնութիւններու կը նմանէին, Ժան Վալթանի վշտահար ուղեղին մէջ անմիջապէս շրջան առին յանկարծական հովէ մը ցրուող ափ մը փոշիի պէս: Ժանրօյի անել փողոցը զննեց, տեսաւ որ գոց էր այն: Բիգբիւսի գոիհը զննեց, և տեսաւ որ հոն ալ պահնորդ մը կար:

Պահնորդին տխուր պատկերը կը տեսնէր որ լուսնի ճառագայթներով ողողուած քարայտակին վրայ սեւի սեւ կ'երեւէր: Եթէ յառաջանար այն մարդուն պիտի հանդիպէր. եթէ ետ դառնար Ժավէրին առջեւ պիտի ելնէր:

Ժան Վալթան կարծեց թէ կամաց կամաց նեղցող ուղեղանի մը մէջ բռնուած է: Յուսատութեամբ երկինք նայեցաւ:

3856-74

Կ Լ ՈՒ Խ Կ.

ՓԱԽՈՒՍՏԻ ԽԱՐԽԱՓՈՒՄՆԵՐԸ

Ընթերցողը՝ հասկնալու համար ինչ որ քիչ մը ետք պիտի պատմենք՝ կը պարտաւորի ճշգրտապէս մըտքին առջեւ ունենալ Տրուա-Միւրի փողոցը, և մասնաւորապէս այն անկիւնը որ այս փողոցը մտնելու համար Բօլօնսոյի փողոցէն ելնողին ձախ կողմը կը գտնուէր:

Տրուա-Միւր փողոցին աջ կողմը մէկ ծայրէն մինչեւ միւս ծայրը այսինքն՝ մինչեւ Բիգբիւսի գոիհն անշուք տուներ կային. իսկ ձախ կողմը կանոնաւոր ուղղութեամբ չէնք մը կար միայն որ բազմաթիւ բնականներէ կը բաղկանար: Այս նբարանները քանի որ Բիգբիւսի գոիհին կը մօտենային, աստիճանաբար մէկ կամ երկու դասիկոնով կը բարձրանային, հետեւաբար Բօլօնսոյի փողոցին կողմէն խիստ ցած էր այս չէնքը, մինչդեռ Բիգբիւսի գոիհին կողմէն շատ բարձր էր:

Հո՛ն, այսինքն այն անկիւնին քով որու վրայ խօսեցանք քիչ մը առաջ, չէնքն այնքան կը ցածնար որ ա՛լ պատ մը ունէր միայն: Այս պատը դէպի փողոցը չէր յանգեր ուղղակի. իր մէկ մասը կտրուած և բաւական ներս քաշուած էր: Եթէ երկու հոգի մին Բօլօնսոյի փողոցէն և միւսը Տրուա-Միւրի փողոցէն

դիտել ուզէր, չպիտի կրնար տեսնել պատին այս ներս քաշուած մասնորմը որ իր կողմէն անկիւննեաներով պահուած էր:

Պատը իր կտրուած մասնորմին երկու անկիւններէն սկսելով Բօլօնսոյի փողոցին վրայէն մինչեւ թիւ 49րդ տունը կ'երկարէր. իսկ Տրուա-Միւրի փողոցին վրայէն՝ ուր իր ձիւղը շատ աւելի կարճ էր, կ'երկարէր մինչև այն տխրատեսիլ չէնքը որու ակնարկեցինք քիչ մը առաջ և որու պատին քիււր կըտրելով փողոցին մէջ ներքսամուտ նոր անկիւն մը կը կազմէր:

Այս քիււին տեսքը տխուր էր. մէկ պատուհան ունէր միայն, կամ լաւ ևս է ըսել երկու ցանկապատ փեղկեր ունէր, որոնք միշտ գոց էին:

Այս տեղերուն վիճակագրութիւնը բոլորովին ճիշդ է, և թաղին հին բնակիչները անով կրնան ճշգրտապէս յիշել ինչ որ կը գրենք նոյն տեղերուն նըկատմամբ:

Կտրուած մասնորմը բոլորովին գրաւուած էր բանով մը որ անագին և խեղճ դուռի մը կը նմանէր: Այս դուռի նման բանը ուղղահայեաց տախտակներու անագին և տձեւ կազմած մըն էր. վերի տախտակները վարիններէն լայն էին և երէպթեայ շեղածեւ և երկայն փոկերով ամէնը մէկ կապուած: Քովը սովորական տարածութեամբ մեծ դուռ մը կար և հազիւ հազ յիսուն տարի առաջ շինուած դուռ մը կ'երեւէր:

Մասնորմին վերեւը թմբիի մը ոստերը կ'երեւէին, և պատը Բօլօնսոյի փողոցին կողմէն բաղեղով ծածկուած էր:

Այն մօտակալ վտանգին մէջ որուն ենթարկուած էր ժան Վալժան, անբնակ և մենսական երեւոյթ մը

ոււնէր այս տխրատեսիլ չէնքը որ կը հրապուրէր զայն :

Անգամ մը աչքէ անցուց չէնքը : Կ'ըսէր իւրովի թէ գուցէ պիտի ազատէր, եթէ կարենար ներս մտնել : Նախ գաղափար մը և լոյս մը ունեցաւ :

Այս չէնքին Տրուա-Միւրի փողոցին վրայ նայող առաջակողմին միջին տեղը զանազան դատիկոններու ամէն պատուհանները կապարեայ հին խողովակներ ունէին ձագարներով :

Կեդրոնական խողովակէ մը այս ամէն խողովակներուն յանգող ուրիշ խողովակներու զանազան ճիւղերը չէնքին ձակատին վրայ տեսակ մը ծառ կը զծագրէին :

Խողովակներու այս ճիւղերը իրենց հարիւրուոր արմուկներովը կը նմանէին այգիի այն տերեւաթափ և հին որթատունկերու որոնք հին ագարակներու առաջակողմերուն վրայ կը գալարին :

Թիթեղեայ և երկաթեայ ոստերէ բաղկացող այս տարօրինակ ծառը՝ որ պատին վրայ կը տարածուէր՝ ամէն բանէ առաջ ժան Վալժանին ուշը զրաւեց : Գոզէթը նստեցուց կռնակը քարի մը տալով, պատուիրեց որ ձայն ձուռն չհանէ, և վազեց դէպի այն կողմը ուրկէ խողովակը իջնելով քարայտակին կը դպէր : Գուցէ այն կողմը կարելի էր պատէն վեր ելնել և տունը մտնել : Բայց խողովակը խարխուլ և անպիտան բան մը եղած էր, և ամենափոքր ծանրութեան առթիւ կրնատ իր կապարեայ յողէն զատուիլ և փրթիլ :

Մանաւանդ թէ այս լուռ բնակարանին բոլոր պատուհանները, վերնայարկին երդերն անգամ երկաթեայ հաստ ձողերով վանդակուած էին. լուսնին հառաքայթներն ալ այս ձակատին վրայ կը ծաւալէին լիուլի, հետեւաբար փողոցին ծայրէն դիտող

մարդը կրնար ժան Վալժանը տեսնել երբ պատին վրայ ելնէր ան :

Հապա ի՛նչ ընէր Գոզէթը, ի՞նչպէս կարելի էր եռայարկ տունէ մը վեր հանել զայն :

Խողովակին վրայէն մագլցելու գաղափարը մէկդի ըրաւ և պատին քովերէն սողալով Բօլժոսօյի փողոցը մտաւ :

Երբ հասաւ մասնորմին քով ուր ձգած էր Գոզէթը, դիտեց որ ոչ ոք կրնար զինքը տեսնել հոն : Ինչպէս քիչ մը առաջ բացատրեցինք, ո՛ր կողմէն ալ նայուելու ըլլար, անկարելի էր տեսնել զայն : Մանաւանդ գտնուած տեղն ալ մութ էր : Վերջապէս երկու դուռ կար, զոր գուցէ կարելի էր խորտակել : Պատին ետեւը, որու վերեւը թմբին եւ բազեղը կը տեսնուէր, անշուշտ պարտէզ մըն էր ուր թէեւ տակաին ծառերը անտերեւ էին, բայց կրնար գէթ պահուիլ եւ մինչեւ առաւօտ հոն մնալ :

Ժամանակը կ'անցնէր : Պէտք էր աճապարել :

Մեծ դուռը ձեռքով զննեց անգամ մը և դիտեց որ ներսէն մշտնջենապէս գոցուած դուռ մըն էր :

Միւս մեծ դուռին մօտեցաւ աւելի յոյսով : Սոսկալի հին դուռ մըն էր, և իր ահագին մեծութեամբը ոչ այնքան հաստատուն էր, տախտակները փտեր էին, երկաթեայ կապերն ալ որոնք երեք հատ էին միայն, ժանգոտած : Հնարին կ'երեւէր խորտակել այս խարխուլ դուռը :

Չննելով տեսաւ որ այս դուռը դուռ մը չէր, ոչ ծխնի, ոչ կղպակ եւ ոչ ալ մէջտեղը ճեղք ունէր : Երկաթեայ կապերը կարծուած դուռին վրայ մէկ կողմէն միւս կողմը կ'անցնէին առանց անջատումի : Տախտակներուն ճեղքերէն շաղխով կոշտօրէն շաղխուած վէմիկներ եւ քարեր ընդնշմարեց, զորս

անցորդները տասը տարի առաջ կրնային տեսնել տակաւին:

Սարսափելով ստիպուեցաւ խոստովանելու թէ այս անբեւոյթ դուռը պատի մը արտաքին ատաղձեայ երեսն էր, եւ նոյն պատին վրայ կը կոթնէր: Դիւրին էր տախտակ մը քաշել հանել, բայց ետեւը եղածն էր պատ մը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե.

ԻՆՉ ՈՐ ԱՆԿԱՐԵԼԻ ԷՐ ԵԹԷ ԿԱԶ ՎԱՌՈՒԱԾ ԸԼԼԱՐ

Նոյն պահուն փոքր ինչ հեռուէն կանոնաւոր եւ խորին ձայն մը սկսաւ լսուիլ: Ժան Վալթան փողոցին խորչէն քիչ մը դուրս նայելու համարձակեցաւ: Եթէ կամ ութ զինուոր խումբ մը կազմելով Բոյօնսոյի փողոցը եկած էին: Ժան Վալթան սուրիններ տեսաւ որոնք փախլալով զէպի իր կողմը կուգային:

Յամբարար եւ զգուշորէն կը յառաջանային այս զինուորները որոնց առջեւէն ժավէրի բարձր հասակը կ'երեւէր: Ստէպ կանգ կ'առնէին տեղ տեղ: Յայտնի էր թէ պատերուն ամէն խորչերը եւ դուռներուն ու պողոտաներուն ամէն ներքին կողմերը կը փնտռէին:

Այս զինուորները անշուշտ գիշերապահներու խումբ մըն էին, որու հանդիպած էր ժավէր և զայն հետը առած էր. այս կարծիքը չէր կրնար սխալ ըլլալ:

Ժավէրին երկու արբանեակները զինուորներուն հետ կը քալէին:

Կամաց կամաց կը քալէին, և ստէպ ստէպ կանգ կ'առնէին, հետեւաբար գրեթէ քառորդէ մը ետք պիտի կրնային հասնիլ ուր որ էր ժան Վալթան, Սոսկալի ժամ մըն էր այս:

Քանի մը բոլէ ևս, եւ ահա ժան Վալթան պիտի թաւալէր այն զարհուրելի վիճին մէջ որ երբորդ անգամ կը բացուէր իր առջեւ:

Մանաւանդ թէ այս անգամ ոչ թէ թիարանը պիտի պիտի նետուէր, այլ մշտնջենապէս պիտի կորսւնցնէր Գողթթը, այսինքն կեանք մը որ գերեզմանի մը ներսին կը նմանէր:

Այլ բան մը միայն պէտք էր ընել:

Մասնաւորապէս ժան Վալթանի համար կրնայ ըսուիլ թէ երկու բակեղէթ ունէր. մէկուն մէջ սուրբի մը մտածումները և միւսին մէջն ալ դատապարտ եղեանագործի մը սոսկալի տաղանդները ունէր: Պարագային համեմատ մէկուն կամ միւսին կը դիմէր:

Ինչպէս ընթերցը կը յիշէ, ժան Վալթան այլ և այլ ճարպիկութիւններէ զատ, Թուլօնի թիարանէն փախչելու համար բազմիցս ըրած փորձերուն շնորհիւ ուրիշ մեծ ճարպիկութիւն մըն ալ ունէր՝ որ է առանց ելարանի, առանց ակիչի լոկ ջղային ուժով, իր ծոծրակին, ուսերուն, աղբերուն և ծունկերուն կոթնելով, քարին քիչ մը ցցուած տեղերէն հազիւ հազ օգուտ քաղելով պատի մը ուղիղ անկիւնէն ի պահանջել յարկին մինչեւ վեցերորդ դասիկոնը ելնել:

լու արհեստոր. արհեստ մը որու շնորհիւ այնքան ահարկու և այնքան երեւելի հանդիսացաւ Բարիզի Գօն սիէրքորիի(*) գաւթիին այն անկիւնը ուրիշ քսան տարի առակ Պաթըմօյ անուն զատապարտեալը փախաւ:

Ժան Վալթան նայուածքովը չափեց պատր որու վրայ թմրին կը տեսնուէր: Գրեթէ տասնըութը ոտք բարձրութիւն ունէր:

Այս պատր մեծ շէնքին քիւին հետ անկիւն մը կը կազմէր որու վարի կողմն եռանկիւնաձեւ հիմնորմով մը լեցուած էր, հաւանօրէն նպատակ ունենալով չթողուլ որ այն յարմար խորշին մէջ ի պահանջիւ հարկի կարենան կանգ առնել, այն աղբասէր ժժմակները որոնք անցորդ կ'անուանուին:

Նախզուչութեան համար պատերուն անկիւնները այս կերպով լեցնելը խիստ սովորական բան մը եղած է Բարիզի մէջ:

Այս հիմնորմը հինգ ոտքի չափ բարձր էր: Հիմնորմին կատարէն մինչև պատին վրայ հասնելու համար գրեթէ տասնըչորս ոտքի բարձրութեամբ անջրպետ մը կար:

Պատին վրայ տափարակ քարեր զետեղուած էին առանց հեծանի:

— Արգելքը Գօզէթն էր: Գօզէթ պատէ մը մազըլցիլ չէր գիտեր: Չայն լքանել անկարելի էր. առանկ բան մը ժան Վալթանին մտքէն չէր անցներ: Բայց հետը առնելն ալ անկարելի էր:

Ասանկ տարօրինակ վերացումներու համար իր ամէն ոյժերուն պէտք ունի: Ամենափոքրիկ բեռ

(*) Գօնսիէրքորի աճաւանի բանօ մըն է Բարիզի մէջ:

մը կրնայ անոր ծանրութեան կեդրոնը խանգարել և գահավիժել զայն:

Չուան մը պէտք էր. բայց ժան Վալթան չուներ: Կէս գիշերին Բօլօնսոյի փողոցին մէջ ուրկէ՞ գտնէր չուան մը: Անտարակոյս ժան Վալթան եթէ թագաւորութիւն մը ունենար նոյն պահուն, կուտար՝ փոխարէն չուան մը առնելու համար:

Ամէն ծայրայեղ կացութիւնները իրենց յատուկ փայլակները ունին որոնցմէ մարդս երբեմն կը կուրնայ, երբեմն ալ կը լուսաւորուի:

Ժանրօյի անել փողոցին մէջ կանթեղ մը կար. ժան Վալթան յուսաբեկ չորս կողմը նայելու ատեն յանկարծ այս կանթեղին մոյթը տեսաւ:

Այն միջոցներուն դեռ Բարիզի փողոցներուն մէջ կազի կտուցներ չկային: Երբ գիշեր կ'ըլլար, փողոցներուն մէջ մէկ մէկէ հեռու զրուած կանթեղներ կը հանուէին. այս չուան փողոցին մէկ կողմէն միւս կողմը կ'անցնէր կանթեղի մոյթին ակօսածեւ ձեղքին մէջէն: Դառնակը, որուն վրայէն այս չուանին կծիկը կը քակուէր, կանթեղին տակ երկաթէ պահարանի մէջ կցուած էր: Պահանանին բանալին ժրագավառին քովը կը կենար, իսկ չուանը մետաղէ տուփի մը մէջ առնուած էր որպէս զի բան մը չըլլայ:

Ժան Վալթան վերջնական կոիւի մը աշխուժով փողոցէն դուրս ելաւ, անգամ մը ցատկելով, անել փողոցը մտաւ, իր գանակին ծայրովը պզտիկ պահարանին կզպակին լեզուս կտրեց, և անմիջապէս Գօզէթին քովը եկաւ հետը չուան մը ունենալով: Այս ամբարեկ հնազիւտները չուտով գործ մը կը տեսնեն երբ ճակատագրին հետ զէմ առ զէմ կը կրօուին:

Ինչպէս ըսինք արդէն, այն գիշեր կանթեղները վառուած չէին: Հետեւաբար ժանրօյի փողոցին լապ-

տերն ալ ուրիշներուն պէս վառուած չըլլալով, եթէ տեղէն վերցուած ըլլար անգամ, քովէն անցնող մը կրնար չնշմարել վերցուած ըլլալը:

Սակայն, գիշերուան ժամը, տեղը, մթու թիւնը, ժան վալթանի մտառանջութիւնը կը սկսէին վրդու վում պատճառել Գօզէթին: Եթէ ուրիշ մը ըլլար այս մանկուհիին տեղ, արդէն շատոնց աղաղակներ ձգած պիտի ըլլար: Բայց Գօզէթ ժան վալթանի թիկնոցին ձայրը քաշեց միայն առանց ճիշ մը հանելու: Գիշերապահներուն ձայնը որոնք կը մօտենային հետզհետէ, և միշտ աւելի կը լսուէր:

— Հա՛յր, ըսաւ Գօզէթ կամաց մը, կը վախնամ: Ո՞վ են այն եկողները:

— Լո՛է, Թենարտուհին է, ըսաւ թշուառ մարդը:

Գօզէթ սարսռեցաւ, ժան վալթան շարունակեց.

— Ձայն մի՛ հաներ: Թող որ գործեմ: Եթէ պօռաս, եթէ լաս, Թենարտուհին կը լսէ, և կուգայ քեզի տանելու համար:

Ապա ժան վալթան առանց աճապարելու, բայց միանգամայն առանց պարապ տեղը երկրորդ անգամ ընել աշխատելու ինչ որ կ'ընէր, և հաստատ ու կտորուկ ճշդութեամբ մը, ճշդութիւն մը որ այսպիսի վայրկեանի մէջ ա՛լ աւելի զարմանալի էր ըստ որում գիշերապահները և ժամէր շուտով կրնային վրայ հասնիլ, իր փողկապը քակեց, Գօզէթին մարմինին բոլորտիքը անցուց անութիւն տակէն՝ ուշադրութիւն ընելով որպէս զի սեղմելով չցաւցունէ մանկուհին, այս փողկապը չուանին ծայրին կապեց այն հանգոյցով զոր նաւաստիները ծիծեռնակի հանգոյց կ'անուանեն, չուանին միւս ծայրն ալ բերանը գնելով ակոս-

ներովը բռնեց, մուճակները և գուլպաները հանելով պատին վրայէն ներս նետեց, հիմնորմին վրայ ելաւ, և պատին ու քիւին անկիւնէն սկսաւ մազլցելով վեր ելնել այնպիսի հաստատուն և ապահով կերպով որ կարծեց թէ ներբաններուն և արմուկներուն ներքեւ սանդուխի աստիճաններ կային: Կէս վայրկեան չանցած արդէն պատին վրան հասած էր և ծուներ դրած կը կենար:

Գօզէթը շուարումով անոր կը նայէր անմոռուչ: ժան վալթանին պատուէրը և Թենարտուհին անունը ահաբեկեր էր զայն:

Յանկարծ ժան վալթանին ձայնը լսեց որ խիստ ցած կենալով կը պօռար:

— Պատին տո՛ւր կոնակդ:

Գօզէթ հնազանդեցաւ:

— Ձայն մի՛ հաներ և մի՛ վախնար, կրկնեց ժան վալթան:

Գօզէթ սկսաւ վեր քաշուիլ:

Եւ ահա յանկարծ ինքզինքը պատին վրայ գտաւ առանց ինչ վիճակի մէջ ըլլալը հասնելու ժամանակ ունենալու:

Ժան վալթան Գօզէթը բռնեց, չալկեց, ձախ ձեռքովը անոր երկու պզտիկ ձեռները բռնեց, փորին վրայ կճկուեցաւ և պատին վրայէն սկսաւ սողալ մինչև մասնորմը որ կտրուած և ներս քաշուած էր:

Ինչպէս գուշակած էր արդէն, հոն չէնք մը կար, որու յարկը ատաղձեայ պատին վերէն կը սկսէր և թմբիին քովէն շեղակի իջնելով գետնին կը մօտենար:

Բարբախտութիւն մըն էր այս, վասն զի պատը ներսի կողմէն խիստ բարձր էր քան թէ փողոցին

կողմէն: Ժան Վալթան վար կը նայէր և կը դիտեր որ շատ խոր էր գետինը:

Նոր հասած էր յարկին շեղաձեւ մասին քով եւ տակաւին պատին կատարէն հեռացած չէր երբ սաստիկ աղմուկ մը ելաւ, եւ ժան Վալթան հասկցաւ թէ գիշերապահները եկան: Ժավէրի որոտալի ձայնը լսուեցաւ:

— Անել փողոցը փնտռեցէ՛ք: Տրուա-Միւրի փողոցը պահապան դրուած է. նոյնպէս Բիգբիւս փողոցը: Ապահով եմ թէ անել փողոցին մէջն է:

Չինուորները վազելով դէպի անել փողոցը խուժեցին:

Ժան Վալթան Գօզէթը հետը առնելով յարկին վրայէն սպրդեցաւ իջաւ, թմբիին քով եկաւ, եւ գետինը ցատկեց:

Գօզէթ շունչ անգամ առած չէր՝ վախնալով կամ սիրտ առնելով: Չեռքերը սակաւ ինչ կեղեքեր էին:

Կ Լ Ո Ի Խ Զ.

ՀԱՆԵԼՈՒԿԻ ՄԸ ՍԿՋԲԵԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ժան Վալթան տեսակ մը խիստ ընդարձակ և տըխրատեսիլ պարտէզի մը մէջ կը գտնուէր. այն պարտէզներէն մին է այս որոնք կարծես ձմեռը և գիշերները նայուելու համար շինուած են: Երկայնաձեւ էր այս պարտէզը, որու ներսի կողմը կը տեսնուէին մեծամեծ կաղամախիներու ուղի մը, անկիւններ, բարձրաբերձ ծառերու անտառներ, և մէջտեղն ալ անստուեր անջրպետ մը, անջրպետին մէջ խիստ մեծ ծառ մը, հաստաբուն մացառներու պէս պրկուած և տնկուած քանի մը պտղատու ծառեր, բանջարեղէններու աժուներ, սեխաստան մը որու ապակեայ զանգակաձեւ ծածկոցները լուսնկայէն կը փողփողէին և հին ջրփոս մը: Հոս քարէ նրստարաններ տնկուած կային որոնք մամուռէն սեւցած կ'երեւէին: Ծառուղիներուն երկու կողմը տխրատեսիլ և ուղիղ թումբեր տնկուած էին: Այս ծառուղիներուն կէսը խոտով զրաւուած և մնացորդ մասն ալ կանաչագոյն բորբոսով մը ծածկուած էր:

Ժան Վալթանի մօտ կային. այն չէնքը որու յարկին վրայէն սպրդելով վար իջած էր. խուրձերու դէզ մը, և խուրձերուն ետեւը պատին խիստ մօտ դրուած քարէ արձան մը որու հաշմոտ գէմքը

տծեւ զիմակ մը դարձած էր և մութին անորոշապէս կ'երեւէր:

Շէնքը տեսակ մը աւերակի կը նմանէր, և իր քարուքանդ սենեակները կը նշմարուէին, որոնց մին բոլորովին խափանուած էր և կ'երեւար թէ շտեմարանի տեղ կը ծառայէր:

Տրուա-Միւրի փողոցին մեծ շէնքը՝ որու մէկ մասը Բիւզբիւսի գոհին վրայ կը նայէր՝ այս պարտէզին վրայ երկու քանոնածեւ ճականեր կը պարզէր: Շէնքին այս ներքին ճակատները ա'լ աւելի տխուր էին քան թէ փողոցին վրայ նայող ճակատը: Քոյր պատուհանները վանդակուած էին, և ամենեւին լոյս չէր նշմարուէր: Վերին դատիկոնները կայթեր կային ինչպէս կ'ըլան բանտերու մէջ: Այս ճակատներէն մին միւսին վրայ կը տարածէր իր շուքը որ լայնատարած սեւ սաւանի մը պէս պարտէզին վրայ կ'իջնար:

Ուրիշ տուն չէր տեսնուեր: Պարտէզին ներսի կողմը մառախուղին և մթութեան մէջ աներեւոյթ եղած էր: Սակայն խառն ի խառն կերպով հոն ալ պատեր կը նշմարուէին որոնք զիրար կը կտրէին իբր թէ միւս կողմն ալ ուրիշ մշակուած տեղեր ըլլար. կը նշմարուէին նաեւ Բօլոնսոյի փողոցին ստորաշէն յարկերը:

Մարգս այս պարտէզէն աւելի մենական բան մը չէր կրնար երեւակայել: Մարդ ամենեւին չկար, և այս ալ զարմանալի չէ քանի որ կէս գիշերը անցած էր. բայց և այնպէս չէր կարծուեր թէ այս պարտէզը նաև ցորեկ ատեն ձեմարան մը ըլլալու ձեւով շինուած ըլլար:

Ժան Վալթան նախ և առաջ իր մուճակները գտնելով հազաւ, յետոյ Գօզէթին հետ շտեմարանը մտաւ: Ով որ կը փախչի, որքան պահուի, դարձեալ

ա'լ աւելի ապահովութեամբ պահուիլ կ'ուզէ: Մանկուհին միշտ թենարտուհին միտքը կը բերէր, և ժան Վալթանի պէս բնազդու մէն կը ստիպուէր կրցածին չափ աւելի սմբուելու:

Գօզէթ կը դողար և կը կծկուէր: Գիշերապանները անել փողոցը և ամէն տեղ կը փնտռէին. ներսէն կը լսուէին անոնց աղմկալի ձայնը, գաւազաններուն քարերու զարնուելով հանած ձայները, ժալէրին ձայնը որ իր հոն հոս դրած լրտեսները կը կոչէր, նաև իր հայհոյութիւններուն խօսքերը որոնք որոշակի չէին հասկցուէր:

Քառորդ մը ետք այս տեսակ մը մրրկային որոտումը կարծես թէ կը սկսէր հեռանալ, ժան Վալթան չէր շնչեր:

Սակայն իրենց գտնուած մենական տեղը այնքան տարօրինակ հանդարտութիւն մը կը տիրէր որ գիշերապահներու այն սոսկալի, կատաղի մօտաւոր աղմուկը և ոչ իսկ ամենափոքր վրդովում կուտար այդ մենական հանդարտութեան: Կարծես այս պատերը շինուած էին այն խուլ քարերով, որոնց նկատմամբ կ'ի խօսի Սուրբ Գիրքը:

Այս խորին հանդարտութեան մէջ յանկարծ նոր ձայն մը երկնային, աստուածային, անպատում ձայն մը լսուեցաւ, որ այնքան զմայլելի էր որքան սոսկալի էր միւս ձայնը: Հեշտալուր օրհնեղութիւն մըն էր այն որ խաւարին անդունդներէն կուգար, աղօթքի և ներդաշնակութեան հիանալի ձայներ էին որ գիշերուան մթահար և անարկու լութեան մէջ կը լսուէին. կիներու ձայներ, բայց կոյսերու յստակ ձայնովը և միանգամայն մանկանց բնական ձայնովը բազկացող ձայներ, այնպիսի ձայներ, որոնք երկնային և որոնք կը նմանին այն ձայներուն զոր նորածինները դեռ կը լսեն և զոր հոգեվարքներն արդէն

կը լսեն: Այս երգը պարտէզին վրայ նայող տիրա-
տեսիլ բնակարաններէն կը լսուէր: Երբ դուրսի սա-
տանաներուն ազմուկը սկսաւ հեռանալ, կարծես թէ
երգեցիկ հրեշտակներ հոյլ ի հոյլ կը մօտենային մու-
թին մէջ:

Գօզէթ և ժան Վալթան ծուներ գրին:

Չգիտէին թէ ի՛նչ էր այն, չգիտէին թէ ո՛ւր կը
գտնուէին, բայց երկուքն ալ, մարդն և մանկուհին,
ապաշաւողը և անմեղը կը զգային թէ պէտք էր
ծուներ դնել:

Այս ձայները ժան Վալթանին զարմանք կուտա-
յին, վասն զի չէնքը դարձեալ ոչ նուազ ամայի կ'ե-
րեւէր: Կարծես թէ անբնակ տունի մը մէջ գերբնա-
կան երգ մըն էր այն:

Մինչդեռ այս ձայները կ'երգէին, ժան Վալթան
ա՛լ ամէն բան մոռցած էր: Ա՛լ խաւարը չէր տեսներ:
Կապտագոյն երկինք մը կը տեսնուէր: Կը կարծեր
զգալ թէ կը բացուէին այն թեւերը զոր ամէնքս ալ
ունինք մեր ներսը:

Երգը դադարեցաւ: Գուցէ շատ տեւած էր, բայց
ժան Վալթան չպիտի կրնար ըսել թէ շատ տեւած է:
Հիացման ժամերը միշտ բոպէի մը չափ կ'երեւին:

Նորէն ընդհանուր լուսթիւնը տիրած էր: Ալ ոչ
փողոցին և ոչ ալ պարտէզին մէջ ձայն ձուն չկար:
Բոլորովին անհետ եղած էր ինչ որ կ'ահաբեկէր եւ
ինչ որ կը քաջալերեր զինքը:

Հովը պատին կատարին վրայ քանի մը չորաբեկ
խոտեր կը շարժէր, որոնք մեղմ և աղետալուր ձայն
մը կը հանէին մեղմիւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե

ՀԱՆՆԵԼՈՒԿԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆՐ

Գիշերուան քամին սկսած էր փչել, ուրկէ կը
հասկցուէր թէ առաւօտեան ժամը մէկէն երկուք
կ'երթար: Խեղճ Գօզէթ բան մը չէր ըսեր: ժան Վալ-
թանին քովը նստած և գլուխը անոր վրայ կոթնցու-
ցած ըլլալուն համար, կարծեց թէ մանկուհին քնա-
ցած էր: Մոռցաւ և նայեցաւ Գօզէթին, աչքերը բո-
լորովին բաց էին, իսկ կերպարանքը խորհուն: ժան
Վալթանի վրայ ցաւալի տպաւորութիւն մը ըրաւ այս
կերպարանքը:

Գօզէթ միշտ կը դողար:

— Կ'ուզե՞ս քնանալ, ըսաւ ժան Վալթան:

— Շատ ցուրտ կը զգամ, պատասխանեց:

Պահ մը ետքը Գօզէթ կրկնեց.

— Միթէ հո՛ն է տակաւին:

— Ո՛վ, ըսաւ ժան Վալթան:

— Տիկին թենարաիէ:

ժան Վալթան արդէն մոռցած էր թէ ինչ միջոց
գործածեր էր Գօզէթին լուսթիւն պահել տալու հա-
մար:

— Ա՛հ, ըսաւ, ա՛լ գնաց: Ա՛լ մի վախնար:

Մանկուհին չունչ առաւ, իբր թէ կուրծքին վրա-
յէն բեռ մը վերցուած ըլլար:

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐ (Ե. Հ.)

Գետինը խոնաւ, շտեմարանը ամէն կողմէ
բաց էր, և հովը երթալով աւելի ցուրտ կը փչէր:
Ծերուկը թիկնոցը հանեց և Գօգէթը փաթթեց ա-
նով:

— Քիչ մը տաքցա՞ր հիմա, բաւ ժան վալ-
ժան:

— Ո՛հ, այո՛, հայր իմ:

— Լաւ ուրեմն պահ մը սպասէ՛: Հիմա կու-
գամ:

Աւերակէն դուրս ելաւ և լաւագոյն պատսպարան
մը գտնելու համար սկսաւ մեծ շէնքին քովէն եր-
թալ:

Դուռներու հանդիպեցաւ. բայց գոց էին: Գետ-
նայարկին բոլոր պատուհանները երկաթեայ վանդակ-
ներ ունէին:

Երբ շէնքին ներքին անկիւնէն քիչ մը առաջ
անցաւ, դիտեց թէ կամարածեւ պատուհաններու կը
մօտենար, և լոյս մը նշմարեց: Ոտքին ծայրով քիչ
մը բարձրացաւ և պատուհաններէն սէմէն ներս նա-
յեցաւ:

Այս պատուհաններուն ամէնն ալ բաւական ըն-
դարձակ սրահի մը կը նայէին, որ լայն սալաքա-
րերով յատակուած կամարներով և սիւներով կտրուած
էր և ուր ոչ այլ ինչ կը նշմարուէր բայց եթէ ազօտ
լոյս մը և մեծամեծ ստուերներ: Այս ազօտ լոյսը
անկիւն մը վառուած պատրոյգէ մը կուգար: Այս ա-
մայի սրահին մէջ ամէն ինչ անշտրթ էր: Բայց ստէպ
և աւելի ուշադրութեամբ նայելով գետինը, քարա-
յատակին վրայ բան մը տեսնել կարծեց, որ պատան-
քով մը ծածկուած կ'երեւէր և որ ժարգկային կեր-
պարանքի մը կը նմանէր: Այս բանը փորի վրայ
երկնցած, զէմքը քարին տուած, թեւերը խաչածեւ
և մեռելի մը պէս անշարժ էր: Քարայատակին վրայ

օձանման բան մը երկնցած էր, և տեսնողը կրնար
կարծել թէ այն սոսկալի կերպարանքին վիզը չուան
մը կար:

Բոլոր սրահը ընկզմած կ'երեւէր հազիւ հազ լու-
սաւորուած տեղերու այն մառախուղին, որով սար-
սափր կ'աւելնայ:

Ետքէն ժան վալժան շատ անգամ ըսած էր թէ
իր կեանքին մէջ թէեւ շատ տխուր տեսարաններ
նկատած է, բայց տակաւին տեսած չէր այնպիսի
ցուրտ և սոսկալի կերպարանք մը, ինչպէս էր այս
անըմբռնելի կերպարանքը որ այս տխրատեսիլ սրա-
հին մէջ չգիտեմ ի՛նչ անձանօթ խորհուրդ մը կը կա-
տարէր և գիշերային մթութեան մէջ կ'ընդունար-
ուէր:

Մարդս կը սոսկար ենթադրելով թէ մեռել
մըն է այն, և ա՛յլ աւելի կը սոսկար մտածելով թէ
կենդանի մըն է այն:

Արիութիւն ունեցաւ ճակատը պատուհանին տ-
պակիին փակցնելու և դիտելու թէ արդեօք կը շար-
ժէ՞ր այս բանը: Թէեւ ժամանակ մը սպասեց, թէեւ
բաւական որկար ժամանակ ստասել կարծեց, սակայն
գետնատարած կերպարանքը չէր թնտար բնաւ: Յան-
կարձ անմեկնելի երկիւղով մը գրաւուիլ զգաց, և
փախաւ: Սկսաւ զէպի շտեմարանը՝ վազել՝ առանց
ետեւը նայիլ համարձակելու, կ'երեւակայէր թէ
կերպարանքին՝ թեւերը շարժելով և վազելով իր
ետեւէն գալը պիտի տեսնէ եթէ ետին նայելու
ըլլար:

Մինչեւ աւերուն շտեմարանը հասաւ շնչասպառ:
Ծուռկերը կը դողդոջէին. իսկ ինք արիւն քրտինք
կը թափէր:

Ո՛ւր էր ժան վալժան: Ո՞վ երբէք կրնար երե-

ւակայել թէ գերեզմանի նմանող այսպիսի բան մը կայ Բարիզի մէջ. ի՞նչ էր այս տարօրինակ տունը: Գիշերային խորհուրդներով լեցուն չէնք մըն է, որ հրեշտակներու ձայներով հոգիները մթութեան կը հրաւիրէ և երբ կուգան յանկարծ այս զարհուրելի ուրուականը կը նայի, և անոնց երկնից ճառագայթափայ գուռը բանալ կը խոստանայ և գերեզմանին անարկու դուռը կը բանայ: Եւ իրօք չէնք մըն էր այն, տուն մըն էր փողոցին վրայ թիւ մը ունէր: Երազ մը չէր այն, և ժան վալթան հաւատալու համար անոր քարերը չօշափելու պէտք ունէր:

Ճուրտը, անձկութիւնը, խռովումը, երեկոյեան յուզումները իրապէս տենդով մը կը համակէին զինքը, և իր բոլոր գաղափարները ուղեզին մէջ կ'ընդհարէին:

Գօզէթին մօտեցաւ, մանկուհին կը քնանար:

Ք Մ Ո Ւ Խ Ը .

ՀԱՆԵԼՈՒԿԸ ԿԸ ԿՐԿՆԱՊԱՏԿՈՒԻ

Մանկուհին գլուխը քարին վրայ դնելով քնացած էր:

Քովը նստաւ ժան վալթան և սկսաւ անոր նայիլ: Մինչդեռ մանկուհիին կը նայէր, սակաւ առ տակաւ հանդարտիլ կը զգար, և իր մտքին տէր կ'ըլլար նորէն:

Ակներեւաբար ճշմարտութիւն մը կը նշմարէր, որ այնուհետեւ իր կեանքին հիմ պիտի ըլլար: Թէ քանի որ Գօզէթ կենդանի էր, թէ քանի որ իր քովը պիտի ըլլար ան, ինչ պէտք որ պիտի ունենար, Գօզէթին համար պիտի կրէր: Թիկնոցը՝ մանկուհին ծածկելու համար՝ վրայէն հանեց, թէեւ սաստիկ ցրտահարած էր, բայց եւ ոչ իսկ կը զգար ցուրտը:

Սակայն մինչդեռ մտախոհութեան մէջ ընկզմած էր, քանի մը ժամանակէ ի վեր տարօրինակ ձայն մը կը լսէր: Կարծես թէ զանգակ մը կը շարժէր: Ձայնը պարտէզին մէջն էր: Թէեւ մեղմ էր, բայց որոշակի կը լսուէր, և կը նմանէր այն երաժշտային անորոյ և մեղմ եղանակին, որ արօտներու մէջ արջառներու վիզէն կախուած զանգակներէն կ'արտազրուի գիշերը:

Ժան Վալժան աւս ձայնը առնելով դարձաւ :

Նայեցաւ, և տեսաւ որ պարտէզին մէջ մարդ մը կար :

Անձ մը, որ մարդու կը նմանէր, սեխաստանին ապակեայ ծածկոցներուն մէջտեղ կը քայլէր, կը կճկուէր և կանգ կ'առնէր կանոնաւոր շարժումներով, իբր թէ գետինը բան մը կը քաշէր կամ կը տարածէր : Այս անձը կազ կ'երեւար :

Ժան Վալժան սարսուհեցաւ այն սարսուռով որով անբախտները շարունակ կը սարսուին : Ամէն բան թշնամի և կասկածելի կ'երեւի անոնց : Չեն վտառ հիր լոյսին, վասն զի անով կը տեսնուին, չեն վտառահիր նաև մութին, վասն զի կրնան յանկարծ բռնուիլ :

Քիչ մը առաջ կը դողար՝ պարտէզը ամայի ըլլալուն համար, հիմակ ալ կը դողար վասն զի մարդ մը կար հոն :

Երեւայական սարսափներու լուծր թոթուելով սկսաւ իրական սարսափներով գրաւուիլ : Ըսաւ իւրովի թէ ժավէր և իր արբանեակները գուցէ մեկնած չէին, թէ անշուշտ մարդ դրած են փողոցը որ դիտէ, թէ՛ պարտէզին մարդը եթէ հոն տեսնէր զինքը, պիտի պոռար թէ գո՛ղ կայ, և պիտի մատնէր զինքը :

Կամաց մը կրկեց Գօզէթը որ դեռ կը քնանար, և շտեմարանին ամէնէն հեռու կողմը տանելով անգործածելի հին հին կարասիներու կոյտի մը ետեւը դրաւ :

Գօզէթ չթնտաց :

Անկէց սկսաւ սեխաստանին մէջ քալող անձին շարժումները դիտել :

Ժան Վալժան աւելի տարօրինակ բան մը նշմարեց. դիտեց որ զանգակին ձայնը մարդուն ամէն մէկ

շարժումին կը հետեւէր : Եթէ մարդը մօտենար, ձայնն ալ կը մօտենար. եթէ հեռանար, ձայնն ալ կը հեռանար. եթէ արագ շարժում մը ընէր, շարժումին հետ «թրէմօլօ» մը կը լսուէր. եթէ մարդը կանգ առնէր, ձայնն ալ կը դադրէր : Յայտնի կ'երեւար թէ զանգակը մարդուն վրան կապուած էր. բայց ի՞նչ կը նշանակէր այս. ի՞նչ էր այս մարդը որ խոյի կովի պէս զանգակ մը կը կրէր :

Ինքնին այս հարցումները ըրած ժամանակ միանգամայն Գօզէթին ձեռքերը չօջափեց և տեսաւ որ սառեր էին :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, ըսաւ :

Յետոյ կամաց մը .

— Գօզէթ, կանչեց :

Գօզէթ չբացաւ աչքերը :

Ուժգնակի ցնցեց մանկուհին :

Մանկուհին շարթնցաւ :

— Մի՛ գուցէ մեռած ըլլայ, ըսաւ և ելաւ կանգնեցաւ ոտքէն մինչեւ գլուխը գողալով :

Ամենասոսկալի գաղափարներ անցան մտքէն խառն ի խուռն կերպով : Կան պարագաներ, ուր սոսկալի ենթադրութիւնները կատող հիւսիսներու խուժանի մը պէս մարդս կը պաշարեն և անոր ուղին միջնորմները ուժգնակի կը գղրդեն քանդելու համար : Երբ խնդիրը մեր սիրելիներու վրայ է, մեր խոհեմութիւնը ամէն տեսակ յիմարութիւններ կը հնարէ : Ժան Վալժան յիշեց թէ ցուրտ գիշերի մը մէջ բացթեայ քունը կրնայ մահառիթ ըլլալ :

Գօզէթ, որ տժգոյն էր, գետինը անոր ոտքերուն քով երկնցած էր անշարժ :

Ժան Վալժան ականջ տուաւ շունչը լսելու համար, Գօզէթ կը շնչէր, կը շնչէր այն շնչառութեամբ որ տկար և շուտ մը մարելու պատրաստ կ'երեւէր :

Ի՞նչպէս տաքցնելու էր. ի՞նչպէս արթնցնելու էր մանկուհին: Մոռցաւ ամէն բան, և միայն տաքցնելու և արթնցնելու ճար մը գտնել ուզեց: Անմիշտպէս դուրս ցատկեց աւերակէն:

Բացարձակապէս պէտք էր որ քառերդ մը չանցած Գօզէթ կրակի մը առջեւ եւ անկողնի մը մէջ գտնուէր:

Գ Լ Ո Ի Խ Թ.

Չ Ա Ն Գ Ա Կ Ա Ի Ո Ր Մ Ա Ր Դ Ը

Ժան Վալթան ուղղակի մարդուն մօտեցաւ զոր պարտէզին մէջ կը նշմարէր: Չեոքը ծրար մը ստակ առած էր որ իր ժիլէին գրպանին մէջն էր:

Մարդը գլուխը վար առած էր և չէր տեսներ անոր գալը: Ժան Վալթան վազելով շուտ մը մարդուն քով հասաւ:

Մօտեցաւ անոր, և պօռաց:

— Հարիւր ֆրանք:

Մարդը ցնցուեցաւ անգամ մը և վեր նայեցաւ:

— Հարիւր ֆրանք կուտամ, կրկնեց ժան Վալթէն այս գիշեր պատսպարան մը տաս ինծի:

Լուսինը բոլորովին կը լուսաւորէր ժան Վալթանին խոովեալ դէմքը:

— Ի՞նչ, դո՞ւն ես, եղբայր Մատրլէն, ըսաւ մարդը:

Երբ այս անձանօթ մարդը մութին և այսպիսի անձանօթ տեղ մը այս բառը արտասանեց, ժան Վալթան ետ քաշուեցաւ:

Ամէն բան հաւանական էր իրեն, բայց բնաւ մըտքէն չէր անցնէր այս անունը լսել: Հետը խօսողը կծկուած և կաղ գիւղացիի պէս հագուած ծեր մըն էր, որու ձախ ծունկը կաշիէ ծնկնոց մը կար, և ծնկնոցէն ալ բաւական մեծ զանգակ մը կախուած էր: Դէմքը մութին մէջ ըլլալով չէր տեսնուէր որոշակի:

Սակայն ծերուկը գտակը հանած էր և բոլորովին անարէկ կը պօռար:

— Ո՛հ, Տէ՛ր Աստուած, ի՞նչպէս հոս կը գըտնուիս, եղբայր Մատրլէն: Ուրկէ՞ մտար, Աստուած Քրիստոս, երկինքէն իջա՞ր արդեօք: Շփոթելու հարկ չկայ, եթէ երբէք իջնելու ըլլաս, երկինքէն միայն կրնաս իջնել: Ի՞նչ է այդ կերպարանդ: Ոչ փողակապ ունիս, ոչ գլխարկ ունիս, ոչ թիկնոց: Գիտե՞ս որ եթէ իմ տեղս քեզի չճանչող մը ըլլար, վախ պիտի տայիր: Ինչո՞ւ զգեստ հունիս: Տէր իմ Աստուած, մի՞թէ հիմա խելագար են սուրբերը: Բայց ի՞նչպէս հոս մտար:

Մերուսինն շուտ շուտ և չինականի մը լեզուին դիւրադարձութեամբ կը խօսէր՝ բառերը մէկ մէկու ետեւէ արտասանելով առանց սպասելու: Իր խօսուածքին մէջ խոովութիւն պատճառելու բան մը չէր նշմարուէր: Բնական միամտութեամբ խառն շուտրուով մը արտասանուէր էին իր բոլոր խօսքերը:

— Ո՞վ ես դու, ի՞նչ և այս տունը, հարցուց ժան Վալթան:

— Ա՛հ. զարմանալի բան, պօռաց ծերը ես այն մարդն եմ զոր դու հոս դրիր, և այս տունն ալ այն տունն է ուր դնել տուիր զիս: Ի՞նչ, իրա՞ւ չես ճանաչեր զիս:

— Ո՛չ, ըսաւ ժան Վալթան: Բայց դու ուրկէ՞ կը ճանչես զիս.

— Կեանքս ազատեցիր ժամանակաւ, ըսաւ մարդը: Եւ դարձաւ. լուսնի ճառագայթ մը անոր կիսադէմը գծագրեց և ժան Վալթան ճանչցաւ մարդը որ էր Փօշլըվան եղբայրը:

— Ա՛հ դո՞ւ ես եղեր, այո՛, հիմա ճանչցայ:

— Շատ ուրախ եմ, կրկնեց ծերը յանդիմական ձեւով մը:

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, հարցուց ջժան Վալթան:

— Ի՞նչ պիտի ընեմ. սեխերս կը ծածկեմ:

Ժան Վալթան ծեր Փօշլըվանին մօտ եկած պահուն իրօք ասոր ձեռքը վանդակաձեւ խօսիւր մը կար զոր սեխաստանին վրայ տարածելու կ'զբաղէր, Մէկ ժամէ ի վեր պարտէզին մէջ ըլլալով արդէն քանի մը հաս փռած էր: Ահա այս գործողութեան պատճառաւ ըրած էր այն մասնաւոր շարժումները զոր ժան Վալթան դիտած էր շտեմարանէն:

Փօշլըվան շարունակեց.

— Ինքնիրենս ըսի թէ լուսինը պայծառ է, ձիւն պիտի գայ. արգեօք սեխերուս Վ վրան ծածկեմ: Է՛հ, անշուշտ դուն ալ կը ծածկէիր եթէ իմ տեղս ըլլայիր, շարունակ կոչտ խնդումով մը ժան Վալթանին նշանակով: Բայց ի՞նչպէս եկար հոս:

Ժան Վալթան տեսնելով որ գէթ իր Մատըլէն անունովը ճանչցուած է այս մարդէն, զգուշութեամբ կը յառաջանար: Հարցումները կը կրկնապատկէր:

Չարմանալի՛ բան. դերերը փոխուած կ'երեւէին:

Հարցունողն ինքն էր, ինքն որ գաղտագողի պարտէզը մտած էր:

— Ի՞նչ է այդ ծունկիդ վրայի զանգակը:

— Ա՞յս, պատասխանեց Փօշլըվան. ծունկիս կապուած է այս որպէս զի մարդ չմօտենայ ինձի:

— Ինչպէ՞ս, ինչո՞ւ համար չպիտի մօտենայ:

— Մի՛ զարմանար, կրկնեց ծերը: Այս տունին մէջ միայն կին կայ, շատ մը նորաքի աղջիկներ կան: Կ'երեւի թէ ինձի հանդիպիլը վտանգաւոր բան է: Երբ գամ, զանգակին ձայնը կ'առնեն և կը փախչին:

— Ի՞նչ է այս տունը:

— Չգիտե՞ս ինչ է:

— Չէ՛, չգիտեմ:

— Բայց պէտք է գիտնաս քանի որ դու հոս դրնել տուիր զիս:

— Սեպէ՛ թէ բան մը չգիտեմ, և ըստ այնմ պատասխան տուր ինձի:

— Լաւ ուրեմն, Բըթի-Գիգբիւսի վանքն է այս: Ժան Վալթանի յիշողութիւնը սկսաւ կամաց կամաց արթննալ: Բախտը, այսինքն Նախախնամութիւնը զինքը նետած էր ճիշդ Սէնթ-Անթուան թաղին այն վանքը, ուր երկու տարի առաջ ծեր Փօշլըվան ժան Վալթանի յանձնարարութեամբն ընդունուած էր, սայլին տակ մնալով հաշուելէն ետք:

Ժան Վալթան ինքնին խօսելու պէս կրկնեց:

— Բըթի-Գիգբիւսի վանքն է:

— Բայց աղէկ միտքս եկաւ, կրկնեց Փօշլըվան, ո՞ր սատանային զօրութեամբը կրցար դու հոս մտնել, Մատըլէն եղբայր, որքան ալ սուրբ ըլլաս, դարձեալ մարդ մըն ես, եւ հոս մարդ չկրնար մտնել:

- Հապա դու ի՞նչ բան ունի հոս:
- Միայն ես կամ հոս:
- Բայց, կրկնեց ժան Վալթան, պէտք է որ հոս

մնամ:

— Ա՛հ, Աստուած իմ, պօռաց Փօշլըվան:

Ժան Վալթան ծերուկին մօտեցաւ, և ծանր ձայնով մը ըսաւ:

- Փօշլըվան եղբայր, կեանքդ ազատած եմ:
- Ես առաջ ըսի քեզ թէ ազատած ես, պատասխանեց:

— Լաւ. դուն ալ այսօր կրնաս ընել ինձ ինչ որ ես քեզի համար ըրի ժամանակաւ:

Փօշլըվան ժան Վալթանի հաստաբազուկ ձեռքերը բռնեց իր ձեռքացած ոսկորուտ և դողդոջուն ձեռքերովը, և քանի մը մանրերկրորդ խօսիլ չկարենալու պէս սպասելէն ետք պօռաց.

— Ո՛հ, Աստուծոյ օրհնութիւնը վայելած պիտի ըլլամ, եթէ ես ալ կարենայի փոխարէն բան մը ընել. ես քու կեանքդ ազատեմ. պատրաստ եմ հրամանդ կատարելու, պարոն քաղաքապետ:

Ձարմանալի ուրախութիւն մը ծերունին կերպարանք փոփոխած էր: Դէմքէն կարծես թէ ճառագայթ մը կ'արձակուէր,

- Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ, հարցուց:
- Ետքէն կ'ըսեմ, սենեակ մը ունի՞ս:
- Հոն վարը, հին վանքին աւերակին ետեւը հիւղ մը ունիմ զոր ոչ ոք կը տեսնէ: Հիւղին մէջ երեք սենեակ կայ:

Իրօք հիւղը աւերակին ետեւը ամենեւին չտեսնելու դիրքով պահուած և չերեւալու ձեւով շինուած ըլլալով, ժան Վալթան իսկ տեսած չէր:

— Լաւ, ըսաւ ժան Վալթան. հիմա քեզմէ երկու բան կը խնդրեմ:

- Ի՞նչ է ուզածդ, պարոն քաղաքապետ:
- Նախ կ'ուզեմ որ ամենեւին մարդու մը չըսես ինչ որ գիտես իմ վրայօք: Երկրորդ գիտցածէդ աւելի բան հասնալու համար հարցուփորձ մի՛ ընեք ինձի:
- Ինչպէս կ'ուզես, այնպէս ըլլայ: Գիտեմ որ Աստուծոյ մէկ բարի մարդն ես միշտ: Մանաւանդ թէ զիս հոս դնողը դուն ես: Քու գործերուդ խառնուելու իրաւունք չունիմ: Պատրաստ եմ կամքդ կատարելու:

— Լաւ, հիմա եկուր հետս. երթանք մանկուհին բերենք:

— Ա՛հ, մանկուհի՞ մըն ալ կայ, ըսաւ Փօշլըվան: Ուրիշ բան մը չըսաւ և ժան Վալթանին ետեւէն գնաց տիրոջը ետեւէն գացող շունի մը պէս:

— Կէս ժամ հազիւ թէ անցած էր, և ահա Գօզէթ լաւ կրակի մը բոցերէն վարդագոյն կերպարանք մը առնելով կը քնանար ձեր պարտիզպանին անկողնին մէջ: Ժան Վալթան փողկապը վիզը անցուցած և թիկնոցն ալ հագած էր. պատին վրայէն ներս նետած գլխարկն ալ գտնուած էր. մինչդեռ ժան Վալթան թիկնոցը կը հագնէր, Փօշլըվան իր զանգակաւոր ծնկնոցը հանեց, որ հիմա կողովի մը քով բեւեռէ մը կախուելով պատին զարդը եղած էր: Երկու մարդիկը կը տաքնային սեղանի մը քով նստած, որու վրայ Փօշլըվան կտոր մը պանիր, թուխ հաց մը, շիշ մը գինի և երկու բաժակ դրած էր, և ծերուկը ձեռքը ժան Վալթանին ծունկին վրան դնելով կ'ըսէր.

— Այսպէս ուրեմն զիս շուտ մը չճանչցար: Մատըլէն եղբայր, անոր ասոր կեանքը կ'ազատես. յետոյ կը մոռնաս զանոնք: Այդ գէշ բան է. բայց անոնք կը յիշեն զքեզ, ապարախտ մըն ես եղեր:

Կ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Թէ Ինչ՞ՈՒ ԺԱՎԷՐԻ ՈՐՍՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Ա Պ Ա Ր Դ Ի Ի Ն Մ Ն Ա Յ

Գրեթէ ամենապարզ պայմաններով կատարուեր էին այն ամէն դէպքերը որոն ներքին կողմը նախորդ գլուխներու մէջ տեսանք:

Ժան Վալժան ֆանթինի մահուան անկողնին քով ժավէրէն ձերբակալուած ըլլալով Մ...ի բանտը տարուելէն ետք նոյն գիշերը երբ բանտէն փախաւ, ոստիկանութիւնը կարծեց թէ փախստական թիապարտը դէպի Բարիզի կողմը ուղղուած է:

Բարիզ Մալըսթրօմ(*) մըն է ուր ամէն բան կը կորսուի, և աշխարհիս այս այս պորտին մէջ ամէն բան աներևոյթ կ'ըլլայ ինչպէս ովկիանոսին պորտին մէջ: Չկայ անտառ մը որու մէջ մարդս կարենայ այնքան ապահովութեամբ պահուիլ որքան այս բազմութեան մէջ:

Այս յայտնի բան մըն է ամէն տեսակ փախստա-

(*) Մալըսթրօմ Սըչային սառուցեալ Ովկէանօսին մէջ նարվէկիայի ծովեկերէր Մօսթօէ կղզիին հով խիստ վտանգաւոր յորձանք մըն է: Մօսթօէ Լօֆօսէն կղզիներէն միւն է:

կաններու համար: Փախստականները Բարիզ կ'երթան դէպի ծովին յատակը ընկղմելու պէս: Մարդ երբեմն ընկղմելով կ'ազատի. ոստիկանութիւնն ալ դիտէ այս ազատոււմը, և ահա ասոր համար Բարիզի մէջ կը փնտռէ ինչ որ ուրիշ տեղ կորսուած է: Ուստի Բարիզի մէջ փնտռեց Մ...ի վաղեմի քաղաքապետը: Ժավէր Բարիզ կանչուեցաւ խուզարկութեանց նպաստելու համար:

Ժավէր իրօք մեծապէս նպաստեց ոստիկանութեան ժան Վալժանը ձերբակալելու մասին:

Պ. Շապուլեյ որ Անկլէս կոմսին պաշտօնէութեան ժամանակ ոստիկանութեան պաշտօնէի քարտուղարն էր, այն առթիւ ժավէրին փոյթը եւ սրտմտութիւնը դիտած, և Մ...ի ոստիկանը Բարիզի ոստիկանութեան պաշտօնատարներուն դասը անցուցած էր. Պ. Շապուլեյ արդէն ուրիշ անգամ ալ ժավէրին պաշտպանութիւն ըրած էր:

Ժավէր Բարիզի մէջ տարբեր եւ պատուաւոր ծառայութիւն ըրաւ, թէեւ «պատուաւոր» բառն անըմբռնելի երեւի այս տեսակ ծառայութեանց համար:

Ալ ժավէր միտքէն չէր անցնէր ժան Վալժանը, վասն զի միշտ որսորդութիւն ընող այս շուները երէկուան գայլը կը մոռնան այսօրուան գայլին պատճառաւ:

1823 դեկտեմբեր ամիսին մէջ ժավէր, որ ամենեւին չէր կարգար օրագիրները, օրագիր մը կարգաց վասն զի միապետութեան մարդ ըլլալով «իշխան սպարապետին» յաղթանակաւ Պայօն մտնելուն ամենէն մանրամասն պարագաները գիտնալ ուզած էր: Երբ լմնցուց այն յօդուածը, զոր կարդալու հետաքրքրութիւն ունեցած էր, թերթին ստորոտը անուն մը, «Ժան Վալժան» անունը իր ուշադրութիւնը հրա-

ւիրեց: Լրագիրը կր ծանուցանէր թէ ժան Վալթան անուն թիապարտը մեռած էր և եղելու թիւնը այնպիսի ապահով կերպով կը հրատարակէր որ ժամէր չկրցաւ տարակուսիլ, և ըսաւ միայն. «Ամենէն լաւ բանտը գերեզմանն է»: Յետոյ լրագիրը նետեց, և ա՛լ միտքը անգամ չբերաւ:

Ժամանակէ մը ետք Աէն-է-Ուազի ոստիկանութեան պաշտօնատունին կողմէն Բարիզի ոստիկանութեան պաշտօնատունը տեղեկագիր մը ղրկուեցաւ. այս տեղեկագիրը մանուկի մը առեւանգումին կը վերաբերէր որ մասնաւոր պարագաներով Մօնֆէրմէյի գիւղին մէջ տեղի սենեցած էր կ'ըսուէր: Տեղեկագրին մէջ ըսուած էր թէ անծանօթ մը եօթ կամ ութ տարեկան աղջիկ մը գողցած էր: Չոր մայրը այն գիւղին մէջ պանդոկապետի մը յանձնած էր. այս պղտիկը Գօզէթ կ'անուանուէր. մայրը Պանթին անուն սղջիկ մըն էր որ հիւանդանոցի մէջ մեռած է: Երբ ժամէր տեսաւ այս տեղեկագիրը, սկսաւ խորունկ կերպով մտածել:

Պանթինին անունը քաջ գիտէր: Կը յիշէր թէ ինք ժամէր քահ քահ խնդացած էր երբ ժան Վալթան իրմէ երեք օր թոյլտուութիւն ուզած էր այն կնոջ զաւակը առնելու և բերելու համար: Յիշեց թէ ժան Վալթան ձերբակալուած էր Բարիզի մէջ երբ կառք մը կը մտնէր Մօնֆէրմէյի երթալու համար: Այն ժամանակ ումանք քանի մը նշաններ տեսնելով մտածեր էին թէ երկրորդ անգամն էր որ այն կառքը մտնէր և թէ առջի օրն ալ արդէն անգամ մը այն գիւղին շրջակաները գացած էր, վասն զի գիւղին մէջ ոչ ոք տեսած էր զինքը:

Ի՞նչ բան ունէր այս Մօնֆէրմէյի գիւղին մէջ անկարելի եղած էր գուշակել թէ ի՞նչ էր անոր նպա-

տակը: Ժամէր հիմա կը հասկնար թէ ի՞նչ է եւ եր նպատակը:

Պանթինին աղջիկը հոն էր. ժան Վալթան հոն կ'երթար աղջիկը առնելու համար: Արդ, անծանօթ մարդ մը մանկուհին գողցած էր: Ո՞վ կրնար ըլլալ այս անծանօթը: Ժան Վալթանն էր արդեօք. բայց ժան Վալթան մեռած էր. — ժամէր ստանց բան մը ըսելու ուրիշի՛ Բլաւ տ'էթէնի կառքը առաւ, — Բլա տ'էթէն Բլանչէի անել փողոցն է, — և Մօնֆէրմէյի գիւղ:

Կը յուսար թէ ընդարձակ տեղեկութիւններ պիտի առնէ անկէ, բայց ընդհակառակն աւելի մտեթ գտաւ ինդիրը:

Առաջին օրերը Թենարտիէները՝ զայրանալով շագակրատեր էին: Արտոյտին աներեւութանալը շուկ հանած էր գիւղին մէջ: Իսկոն բարձրաթիւ ձեւերով սկսաւ պատմուիլ եղելու թիւնը. և վերջապէս բուեցաւ թէ մանուկը գողցուած է: Ասոր հետեւութիւնը եզաւ ոստիկանութեան կողմէ այն տեղեկագրին Բարիզ զրկու իլը:

Երբ առջի տրամադրութիւնը անցաւ Թենարտիէ իր զարմանալի բնազդով մտովը շուտով հասկցած էր թէ բնաւ օգուտ մը չունի տէրութեան փաստաբանը յուզել անոր ականջը բան ձգելով, և Գօզէթի «առեւանգումին» նկատմամբ իր ջրած գտնագտնութունն անմիջական հետեւութիւնը պիտի ըլլար արդարութեան կայծակնալի բիրը հրաւիրել թէ՛ իր անձին և թէ՛ իր չփոթ գործերուն վրայ: Բուերը չեն ախորժիր ճրագէն. անոնց առաջին չուզած բանն է լոյսի մէջ գտնուիլ:

Նախ և առաջ Թենարտիէ ի՞նչ մեկնութիւն պիտի տար հազար հինգ հարիւր ֆրանքին նկատմամբ զոր ընդունած էր:

կարճ կապեց. գայլ մը դրաւ կնոջը բերանը, և զարմանալ ձեւացուց երբ «գողցուած մանկան» խօսքը կը բացուէր իրեն: Ամենեւին չհասկնալու կը զարնէր. իրաւ է թէ ի սկզբան գանգատած էր այն սիրելի պզտիկին անանկ շուտով իր քովէն առնուելուն համար. իր գորովալի զգացումները գոհ ընելու համար կ'ուզէր երկու կամ երեք օր քովս պահել մանկուհին. բայց անոր «մեծ հայրը» եկած և իրաւունքովը առած տարած էր զայն: Ժավէր երբ Մօնֆէրմէյլ եկաւ. Գօզէթի առեւանգումին պատմութիւնը այս ձեւը ընդունած էր: Գործին մէջ մեծ հայր մը կար, որ իբր վարապոր մը ժան վալվանը աներեւոյթ կ'ընէր:

Սակայն ժավէր Թենարտիէի պատմութեան մէջ իբր խորաչափ քանի մը հարցում նետեց.

— Ո՞վ էր այն և ինչ էր անունը:

Թենարտիէ միամտաբար պատասխանեց.

— Հարուստ երկրագործ մմն էր: Տեսայ իր անցազիրը: Կարծեմ թէ Պ. Կիյեօմ Լամպէր է անունը:

Լամպէր բարեմիտ մարդու անուն մըն է, խիստ անկասկածելի անուն: Ժավէր Բարիզ վերադարձաւ:

— Ժան վալվան իրօք մեռած է, ըսաւ ինքնին, իսկ ես կալաչ մըն եմ:

Նորէն կը սկսէր մոռնալ այս պատմութիւնը երբ 1824 մարտ ամիսին մէջ լսեց թէ Մէն-Մէտարի թաղը տարօրինակ մարդ մը կը բնակէր և թէ անոր մականունն էր «ոգորմութիւն տուող մուրացկան»: Այն անձը, կ'ըսուէր, հասառու մըն էր որու բուն անունը ոչ ոք գիտէր, և որ կ'ապրէր ութնամեայ պզտիկ աղջիկի մը հետ. այս աղջիկն ալ բան մը չէր գիտեր, բայց միայն Մօնֆէրմէյլէն եկած ըլլալը: Մօնֆէրմէյլ. այս անունը նորէն յիշուելով ժավէրի ուշադ-

րութիւնը գրաւեց զարձեալ: Մուրացիկ ծեր լրտես մը, վաղեմի ժամկոչ մը որ այն անձէն ոգորմութիւն կ'ընդունէր, ուրիշ քանի մը պարագաներ ալ կը պատմէր: Կ'ըսէր թէ այն հասառուն խիստ դժնադէմ անձ մըն է. թէ միայն երեկոյեան ժամանակ դուրս կ'ելնէ, թէ ամենեւին չէր խօսէր որու հետ որ ըլլայ, թէ միայն երբեմն ազգատներուն հետ կը խօսէր, և կը զգուշանար որ չմօտենան իրեն: Թէ սուկալի հին և զեղին թիկնոց մը ունէր որ միլիոններ կ'արժէր, վասն զի ներսի ամէն կողմը զրամատոմսերով լի էր և կտրուած:

Այս պարագաներն իրօք ժավէրին հետաքրքրութիւնը շարժեցին: Այն տարօրինակ հասառուն առանց վախցնելու խիստ մօտէն տեսնելու համար օր մը ժամկոչին հին ու մին զգեստները փոխ առաւ, նաև այն տեղը ուր ձերուսի լրտեսը ամէն իրիկուն կրծկուած կը նստէր ոտնգովը աղօթելով և աղօթելու առեն միանգամայն լրտեսելով:

«Կասկածելի անձը» իրօք մօտեցաւ ժավէրին որ մուրացիկ ժամկոչին հագուստովը ծպտած էր, և ոգորմութիւն մը տուաւ անոր. այն միջոցին ժավէր գլուխը վերցուց, և ժան վալվանը ճանչնալ կարծելով նաև ինքը ընդունեց այն ցնցումը զոր ժան վալվան ընդունած էր ժավէրը ճանչնալ կարծելով: Սակայն մութին լաւ մը չկրնալով զիտել, խարուեցաւ ժավէր. ժան վալվանի մահը ծանուցուած էր. ժավէր ծանրածանր տարակոյսներ ունէր, և երբ տարակուսի մէջ կ'ըլլար, ժավէր, խղճահարն ժավէր ձեռքը մէկու մը օձիքին չէր մօտեցներ:

Մարդուն ետեւէն գնաց մինչև Կօրպոյի տունը, և պառսը խօսեցնել տուաւ. զժուար բան մը չէր խօսեցներ: Պառսը միլիոններով բեռնաւոր թիկնոցին էութիւնը հաստատեց և հազար ֆրանքնոցի զրա-

մատոմօսին պարագան ալ պատմեց: Աչքովը տեսած էր. ձեռքովը չոչափած էր:

Ժավէր սենեակ մը բռնեց. և նոյն օրը իրիկուն հոն բնակելու եկաւ: Անձանօթ վարձաբնակին գրան առջեւ կանգ առաւ մտիկ բնելու համար, յունակով թէ անոր ձայնը պիտի լսէ և ճանչնայ. բայց ժան վայժան կղպակին ծակէն անոր ճրագը նշմարեց, և լուռութիւն պահելով յրակսին յոյսը ի դերեւ հանեց:

Հետեւեալ օրը ժան վայժան տունէն կրնելու պատրաստուեցաւ: Բայց հինգ ֆրանքնոց թախրը՝ որ ձեռքէն ինկած էր՝ ձայն հանելով պառաւին ուշադրութիւնը հրաւիրեց. պառաւը լսելով թէ ժան վայժան ստակ կը խառնէ, կարծեց թէ տունէն պիտի ելնէ ան, և զնաց չուտով իմաց տուաւ ժավէրին: Գիշերը երբ դուրս ելաւ ժան վայժան, ժավէր հետը երկու հոգի առած կը սպասէր պուլվարին ծառերուն հետեւը:

Ժավէր ոստիկանութեան պաշտօնատունէն օգնական առած էր առանց ըսելու թէ ո՛վ է այն անձը զոր կը յուսար բռնել: Այս իր գաղանիքն էր, և երեք պատճառաւ ուղած չէր յայտնել. նախ վասն զի տմենափոքր անպղուշութիւն մը կրնար ուշաբերել ժան վայժանը, երկրորդ, վասն զի եթէ ձերբակալելու ըլլար մեռած կարծուած փախստական հին թիապարտ մը, դատապարտեալ մը որ արդարութեան պաշտօնատունի արձանագրութեանց մէջ ժամանակաւ «ամենէն վտանգաւոր չարագործներու դասը» անցած էր մշտնջենապէս, փառաւոր յաջողութիւն մը ունեցած պիտի ըլլար, յաջողութիւն մը՝ զոր Բարիզի ոստիկանութեան հին պաշտօնատարները անշուշտ չպիտի ուզէին կերցնել ժավէրի պէս նորեկի մը, և կը վախնար որ ձեռքէն չյափշտակեն իր թիապարտը:

երրորդ, վասն զի ժավէր ճարտարագէտ մը ըլլալով անակնկալ գործեր կատարելու ճաշակ մը ունէր: Կատէր այն յաղթանակները որոնք չտարուած կը հրաշակուին, և որոնց վրայ առաջուրնէ այնքան շատ կը խօսուի որ ա՛յ գործին համը հոտը կը փախի: Ժավէր իր հրաշակերտները գաղտնագէտ պատրաստելու և յանկարծ երեւան հանելու սովորութիւն ունէր:

Ժավէր ծառ ծառ, փողոցէ փողոց, անկիւնէ անկիւն անցնելով ժան վայժանին հետեւէն գացած էր, և զայն տեսնելէ վայրկեան մը անգամ դադրած չէր: Ժավէրի աչքը հեռացած չէր ժան վայժանի վրայէն նոյն իսկ այն միջոցներուն նա կը կարծէր թէ ապահով վիճակի մէջ է: Ժավէր ինչո՞ւ չէր բռնէր ժան վայժանը: Որովհետեւ տակաւին կը տարակուսէր:

Պտուք է ըսել որ այն ժամանակները ոստիկանութիւնը համարձակութիւն չունէր, ազատ մամուլէն կը նեղուէր: Քանի մը բռնի ձերբակալութիւններ լրագիրներու մէջ հրատարակուելով մինչեւ խորհրդարաններու ուշագրութիւնը գրաւած և ոստիկանութեան պաշտօնատունին վիհերոտութիւն տուած էին:

Անհատական ազատութեան դէմ ոճիր գործելը ծանրածանր եղելութիւն մըն է: Ոստիկանները կը վախնային որ չխաբուին. ոստիկանութեան պաշտօնեան անոնց վրայ կը յարձակէր. ով որ սխալէր, պաշտօնէն կը հանուէր: Միթէ՞ կ'երեւակայես թէ ի՞նչ հետեւութիւն կրնային ունենալ յետագայ տողերը երբ քսան լրագրի մէջ հրատարակուէին: —Երէկ սպիտակահեր ծերունի մեծ հայր մը, յարգելի հասառու մը, իր ութնամեայ թոռան հետ պտտելու բռնուեցաւ և իբր փախստական թիապարտ ոստիկա-

նութեան պաշտօնատուների բանտը տարուեցաւ :
— կրկնենք նաև թէ ժավէր ինքն ալ խղճովին կը
տարակուսէր. ոչ միայն իր մեծէն, այլ նաև իր
խղճէն պատուէրներ կ'ընդունէր զգուշութեամբ
վարուելու համար : ժավէր իրապէս կը տարակու-
սէր :

Ժան Վալթան կոնակ կը դարձնէր և մութին կը
քալէր :

Տրտմութիւնը, խռովութիւնը, անձկութիւնը,
վհատութիւնը, գիշերով փախչելու ստիպուելով Գօ-
զէթին և իրեն համար Բարիզի մէջ բազդէն ապաս-
տանարան մը ուղելու այս նոր փորձանքը, մանկան
մը հայրին համեմատ քայելու հարկը, վերջապէս ա-
մէն բան առանց ժան Վալթանի գիտութեան՝ անոր
գնացքը փոխած մարմինի գիրքին այնպիսի ծերու-
թեան երեւոյթ մը տուած էր որ ոստիկանութիւնն
անգամ՝ որու մարմնաւորութիւնն էր, ժավէր կրնար
խաբուել այս փոփոխութեանէն և երեւոյթէն, և իրօք
խաբուեցաւ :

Բոլորովին մօտենալու անհնարութիւնը, ժան
Վալթանի հագուստը որով փտարանդի վազեմի դաս-
տիարակի մը կը նմանէր. Թէնարտիէի վկայութիւնը
որով ժան Վալթան մեծ հայր մը կը կարծուէր, վեր-
ջապէս հաւատալը թէ թիարանի մէջ մեռած էր ան,
ա՛լ աւելի կ'ընդարձակէին այն տարակոյսները որոնք
ժավէրի մտքին մէջ կը զիզուէին հետզհետէ :

Վայրկեան մը միտքը դրաւ յանկարծ անոր ան-
ցազիրը ուղել և նայիլ : Բայց եթէ այս մարդը ժան
Վալթանը չէր, և եթէ այս մարդը պատուաւոր և ծե-
րունի հասառու մը չէր, կարելի է թէ Բարիզի մէջ
գործուած ապիրատութեանց անտես հեղինակներու
խումբին հետ խիստ գաղտնի կերպով և վարպետու-
թեամբ յարաբերութիւն ունեցող յանդուգն անզգամ

մըն էր, աւագակներու խումբի վտանգաւոր պարա-
գլուխ մըն էր, որ իր միւս յատկութիւնները չյայտ-
նելու համար ողորմութիւն կուտար, ինչպէս որ այս
տեսակ անձգրու վաղեմի սովորութիւնն է այսպիսի
կերպեր գործածելը :

Հաւանական է թէ թագուն ընկերներ, յանցա-
կիցներ ունէր, նաև պատրաստական բնակարաններ
ուր անշուշտ պատսպարուելու կ'երթար : Փողոցնե-
րուն մէջ ըրած այն զարտուղի շրջաններէն յայտնա-
պէս կ'երեւէր թէ հասարակ բարեմիտ մը չէր ան :
Ջաշն անմիջապէս բռնելը ապագային շահերը ներկայ
շահին գոհել էր : Ո՛ւր էր սպասելու անպատեհու-
թիւնը : ժավէր շատ ապահով էր թէ չպիտի կրնայ
փախչիլ ժան Վալթան :

Ուստի բաւական վարանումով գրաւուած կը
քալէր հաղարումէկ հարցումներ ընելով ինքնին այս
անխմանալի անձին նկատմամբ :

Սակայն ետքէն երբ Բօնթուազի փողոցը մտան,
ժավէր կապելայէ մը արձակուած պայծառ լոյսին
չնորհիւ որոշապէս ճանչցաւ ժան Վալթանը :

Աշխարհիս մէջ երկու էակներ կան որ խորին
սարսուռ մը կը զգան. մին է զաւակը գտնող մայրը,
և միւսն է որսը գտնող վագրը : ժավէր ահա այս
խորին սարսուռը զգաց :

Երբ իրօք ճանչցաւ ժան Վալթանը, անարկու-
թիապարտը, գիտեց որ հետը երկու զինուոր կար, և
Բօնթուազի փողոցին ոստիկանութեան տեսուչէն օգ-
նական բերել տուաւ : Փշոտ գաւազան մը բռնելէ ա-
ռաջ պէտք է ձեռնոց դնել :

Այս պտտճառաւ ուշանալուն և իր գործակալնե-
րուն հետ խորհրդակցելու գիտմամբ Ռօլէնի քառու-
ղիին բերանը սպասելուն համար մազ մնաց որ որսին
շաւիղը պիտի պիտի կորսնցնէր : Բայց շուտով գու-

չակեց թէ ժան Վալթան կ'ուզէր անուակին անդիլի կողմը անցնիլ և իր որսորդները անդիլի կողմը թողուլ:

Գլուխը ծոկեց և մտածեց որսին հետքը փնտռող շունի մը պէս որ քիթը գետնին կը հպէ հետքէն չչեղելու համար: Ժավէր իր զօրաւոր բնազդումին առաջնորդութեամբն ուղղակի Աւստերլիցի կամուրջը գնաց: Բաժառուին հարցում մը ընելով տեղեկութիւն առաւ:

— Պզտիկ ազջկան մը հետ մարդ մը տեսա՞ք:

— Երկու սու առի իրմէ քիչ մը առաջ, պատասխանեց բաժառուին:

Ժավէր երբ կամուրջին վրայ հասաւ, գետին միւս կողմէն տեսաւ ժան Վալթանը որ Գօզթիին ձեռքէն բռնած կ'անցնէր այն մէյտանէն ուր լուսինը կը ճառագայթէր:

Ժան Վալթանին Երմէն-Վէր-Սէնթ-Անթուան ըսուած փողոցը մտնելն այ տեսաւ. միտքը եկաւ ժանըօյի անել փողոցը որ կափուլի մը պէս կազմուած էր, նաև Տրուա-Միւրի միակ բերանը որ Բիգրիւսի գոի՛նը կ'եկնէր: Որսորդներու պէս կարեւոր կողմերը բռնեց. և իսկոյն իր մարդերէն մին զրկեց որ զարտուղի ճամբէ մը երթալով Տրուա-Միւր փողոցին բերանը սպասէ:

Գիշերապահներու խումը մը անցաւ որ Նաւարանի պահնորդարանը կը վերադառնար. ժավէր այս խումրին ձայն տուաւ և հետը առաւ: Ասանկ խաղերուն մէջ ամէն մէկ զինուոր «գոզ» մըն է: Մանաւանդ թէ սկզբունք մըն է որսորդութեան հմտութիւն ունենալ և բազմաթիւ պառականներ առնել վարազ մը որսալու համար: Երբ այս պատրաստութիւնները տեսաւ, զգաց թէ ա՛յ բռնուած է ժան Վալթան քանի որ աջ կողմը ժանրօյի անել փողոցը,

ձախ կողմը իր ստիկանը, և ետեւն ալ ինք այսինքն ժավէր կար, ուստի քաշ մը քթախոտ առաւ հետը:

Յետոյ սկսաւ խաղալ: Պահ չ'մը գոթային կերպով հրճուեցաւ. թող տուաւ որ ժան Վալթան ուզածին լափ երթայ, վասն զի գէտէր թէ արդէն բռնուած է ան. քայց կը փափաքէր կարելի եղածին չափ յապաղել ձերբակալութիւնը վասն զի երջանկութիւն մը կը վայելէր զայն ձերբակալուած և ազատ տեսնելով, և հեշտօրէն նայուածքը անոր վրայէն չհեռացնելով՝ սարդի մը պէս որ թոյլ կուտայ մուկերուն վազվզել: Ծիրանը և մագիլը զգայական հրէշային հեշտութիւն մը ունին. այս հեշտութիւնն բանտարկուած անասունին անոնց ճանկին մէջ ըրած անյայտ շարժումը: Կա՞յ արդեօք հեշտութիւն մը որ կարենայ նմանիլ այսպիսի հեղձումի մը:

Ժավէր ուրախութիւն կը վայելէր. իր ուռկանը հաստատուն կերպով հիւսուած էր: Ապահով էր թէ պիտի յաջողի. հիմայ ա՛յ ուզած վայրկեանին կրնար բռնել որսը, բաւական էր որ ձեռքը դոցէ անգամ մը, Հետը զինու զօրութիւն ունէր, հետեւաբար ժան Վալթան որքան ալ հուժկու, որքան ալ ուժեղ, որքան ալ յուսահատ ըլլար: Ժավէր և ոչ իսկ միտքէն կ'անցնէր թէ կը դիմադրէ ան:

Ժավէր կամաց կամաց յառաջացաւ, անցնելու ատեն՝ դողի մը գրպանները որոնելու պէս փողոցին բոլոր խորշերը որոնելով և խուզարկելով:

Երբ ոստայնին մէջտեղը հասաւ, չգտաւ ճանճը, Ա՛յ երեւակայէ իր զայրոյթը:

Տրուա Միւրի և Բիգրիւսի փողոցները դրապահնորդին հարցուփորձ ըրաւ. պահնորդը թէև անխըռով իր տեղը կեցած, այլ չէր տեսած մարդուն անցնիլը:

Երբեմն եղջերու մը նաև վէրք մը ընդունելէն ետք կը փախչի, թէև պառականներէ պաշարուած ըլլայ. այն ատեն ամէնէն քաջավարժ զինուորները չգիտեն ինչ մեկնութիւն տալ: Տիւրկիկի, Լինեիկի և Տէբրէ ափ ի բերան կը մնան: Արթօնժ անգամ մը այսպիսի փորձանքի մը հանդիպելով պօռաց:

— Եղջերու մը չէ այն, այլ կախարգ մը.

Ժավէր նոյնպէս այսպիսի ազազակ մը արձակելու պարտաւոր էր:

Յոյսը ի դերեւ ելնելուն համար պահ մը յուսահատեցաւ և կատղեցաւ:

Ստոյգ է թէ Նարոյէոն Ռուսիոյ պատերազմին մէջ սխալներ ըրաւ. թէ Աղէքսանդր Հնդկաստանի պատերազմին մէջ սխալներ ըրաւ. թէ Կեսար Ափրիկէի պատերազմին մէջ սխալ ըրաւ, թէ Կիւրոս Սկիւթացեոց զէմ պատերազմելու միջոցին սխալներ ըրաւ, և թէ Ժավէր նոյնպէս սխալեցաւ. Ժան Վալ-ժանի զէմ մղած պատերազմին մէջ: Գուցէ սխալեցաւ վաղեմի թիապարտը շուտ մը չճանչնալովը. առաջին անգամ տեսնելուն պէս պէտք էր որ ճանչցած ըլլար զայն:

Սխալեցաւ Կոպոյի տունին մէջ անմիջապէս և պարզապէս զայն չբռնելովը: Սխալեցաւ Բօնիթուազի փողոցին մէջ ճշգրտապէս զայն ճանչնալէն ետք չբռնելուն համար: Սխալեցաւ Բօչէնի քառուղիին բերանը լուսնկային իր աջակիցներուն հետ խորհուրդի նըստելովը:

Ստոյգ է թէ կարծիք առնելը օգտակար է, եւ անօգուտ չէ ճանչնալ հարցուփորձել այն շուները որոնք որսորդութեան մէջ արժանահաւատ կը սեպուին: Բայց որսորդը կը պարտաւորի ոչ այնքան ծայրայեղ զգուշութեան միջոցներ ձեռք առնել երբ անհանդարտ կենդանիներ որսալու կ'ելլէ, ինչպէս են

գայլը և թիապարտը: Ժավէր չափազանց հոգ տարաւ որպէս զի իր հոտառու շուներուն երամը ամենեւին չչեղի այն չաւիղէն ուրկէ կ'երթար կենդանին, հետեւաբար այս անոր դիտաւորութիւնը կրնալով հասկնալ փախաւ:

Ժավէր սխալեցաւ մանաւանդ երբ Աւստոսերլիցի կամուրջէն ուսին հետքը նորէն գտնելէն ետք՝ այնպիսի մարդ մը դերձանի մը ծայրով բռնելու ահագին և տղայական խաղը խաղաց: Ինքզինքը այնքան զօրաւոր կարծեց որքան չէր, և կարծեց թէ կրնար առիւծի մը հետ խաղալ իբր մուկի հետ: Բայց միանգամայն շատ տկար կարծեց ինքզինքը երբ աջակից փնտոնեց: Աղէտայի զգուշաւորութիւն, կորուստ թանկազին ժամանակի:

Ժավէր այս ամէն սխալները ըրաւ, բայց եւ զարձեալ աշխարհիս ամէնէն վարպետ և ամենէն ուղիղ լրտեսներէն մին էր: Ժավէր էր ինչ որ որսորդութեան արհեստին մէջ «իմաստուն շուն մը» կ'անուանուի՝ բառին բոլոր նշանակութեամբը: Բայց ո՞վ կատարեալ է:

Մեծ ուղմագէտներն ալ իրենց յատուկ խաւարումներն ունին:

Նշանաւոր տղայամտութիւնները՝ հաստ չուաններուն պէս բազմաթիւ շեղերէ կը բաղկանան: Ա՛ն պարանը թել առ թել, զատէ՛ մի առ մի ամէն հաստա տիչ պատճառները, և ահա ամէնն ալ մի առ մի կը կտրես և ա՛յս է եղեր կ'ըսես զարմանալով: Բայց հիւսէ՛ պարանին այս թելերը և գայլաբէ՛, և ահա ահագին բան մը կ'ըլլայ, Աթթիլա կը վարանի Մարսիէնէն զէպի արեւմուտք (արչաւելու). Աննիպալ Գաբուայի մէջ կ'ուշանայ, Տանթօն Արսի-Սիւր-Օպի մէջ կը քնանայ:

Ինչ եւ իցէ, Ժավէր երբ նշմարեց թէ Ժան Վալ-

ժանր փախցուցած էր, չչուարեցաւ: Ապահով ըլլալով թէ թիարանէն փախչող եղեոնագործը մօտակայ տեղուանքը պիտի ըլլայ, հոն հոս մարդեր գրաւ որ զիտենն. կափուշներ և ծուղակներ պատրաստեց, և մինչեւ ատուօտ թաղին չորս կողմը շրջեցաւ:

Նախ և առաջ աչքին զարկաւ կանթեղին անկարգութիւնը որու չուանը կարուած էր: Պատուական նշան մըն էր այս. սակայն խաբուեցաւ այս նշանէն. վասն զի փոխանակ ամէն տեղ փնտռելու ժանրօջի անել փողոցը խուզարկեց միայն:

Այս անել փողոցին մէջ բուական ցած պատեր կան և կը նային պարտէզներու որոնք ցանկապատները լայնատարած անմշակ երկիրներու կը յանգին: Անշուշտ ժան վալժան անկից փախած պիտի ըլլար: Ստոյգ է թէ ժան վալժան եթէ քիչ մը աւելի յառաջացած ըլլար ժանրօջի անել փողոցին մէջ, հաւանական է թէ փախչէր այն պարտէզներէն, և ահայն ատեն պիտի բռնուէր: Ժավէր ասեղ մը փնտռելու պէս խուզարկեց այն պարտէզները և երկիրները:

Արշալոյսի ժամանակ երկու ուշիմ մարդ թողուց որ զիտենն չորս կողմը, և ոստիկանութեան պաշտօնատունը վերադարձաւ. դողէ մը բռնուած ամօթահար լրտեսի մը պէս:

Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ Գ Ի Ր Ք

ԲԸԹԻ-ԲԻԳԲԻԻՍ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

ԲԻԳԲԻԻՍԻ ԳՌԻԶԸ, ԹԻԻ 62

Կէս դար առաջ ինչ որ էր այս կամ այն տունին մեծ դուռը, ճիշտ միեւնոյնն էր նաև Բիգբիւսի գոհին այն մեծ դուռը որու թիւն էր 62: Այս դուռնէն՝ որ սովորաբար կիսովին բաց կը մնար շատ հրապուրելի կերպով մը՝ երկու բան կը անսնուէր որոնք ոչ այնքան տխուր կ'երեւէին. մին էր գաւթ մը որու շուրջը որթերով ծածկուած պատեր կային,

միւսն էր դոնապանի մը երեսը որ անդործ կը դե-
գերէր:

Ներսի պատին վերեւը մեծամեծ ծառեր կը նըշ-
մարուէին: Երբ արեւի ճառագայթ մը գաւիթին մէջ
կը ծաւալէր զուարթօրէն, երբ բաժակ մը գինի դոնա-
պանին զուարթութիւն կուտար, դժուարին էր Բիզ-
րուս գոիհին 62 թիւին առջեւէն անցնիլ առանց
կարծելու թէ զուարթ տեղ մըն է ան: Սակայն տըխ-
բալի էր կիսովին նշմարուող այստեղը:

Սեմը կը ժպտէր, իսկ տունը կ'ազօթէր ու կու-
լար:

Եթէ կարենայիր այս տունէն ներս մտնել, թէև
դիւրին չէր, և գրեթէ մտնելը ամէնուն համար ան-
հնարին, վասն զի դուռը բանալ տայու համար մաս-
նաւոր խօսք մը կար զոր պէտք էր գիտնալ և ըսել
դոնապանին, եթէ կ'ըսեմ, կարենայիր ներս մտնել,
աջ կողմը դառնալով պզտիկ բակ մը կը մտնէիր, ուր
երկու պատի մէջ սեղմուած սանդուղ մը կար. այս
սանդուղը այնքան նեղ էր որ մէկ հոգի միայն կրնար
անցնիլ և վեր ելնել. եթէ չվախնայիր այս սանդու-
ղին զեղնագոյն ներկերէն և անոր ստորին մասէն որ
չոգողայագոյն էր, և եթէ համարձակէիր վեր ելնել,
առաջին վերնագաւիթէ մը, ապա երկրորդէ մըն ալ
ունէր և ուր հանդարտաւտ յամառութեամբ մը տա-
կաւին կը շարունակուէին զեղնագոյն ներկերը և
սանդուղին չոգողայագոյն ստորին մասը: Թէ՛ սան-
դուղը և թէ՛ նրբանցքը երկու զեղեցիկ պատուհան-
ներէ լոյս կ'առնէին: Նրբանցքը քիչ մը անդին ան-
կիւն մը կը կազմէր և կը մթննար: Եթէ այս ան-
կիւնէն դառնայիր, քանի մը քայլ առնելով դուռի
մը առջեւ կը հասնէիր, որ գոց չէր և որ այս պատ-
ճառաւ ալ աւելի խորհրդաւոր կ'երեւէր:

Դուռը հրելով տասը քառակուսի կանգունի չափ

տարածութիւն ունեցող պզտիկ սենեակ մը կը մտնէր,
որու յատակը աղիւսաչէն էր. սենեակը լուսցուած,
ժաքուր և ցուրտ էր, և պատերը կանաչ ծաղկանկար
նանքինեան թուղթերով ծածկուած էին որոնց տըր-
ցակը տասնհինգ սու է: Սպիտակ և ազօտ լոյս մը
կուղար ձախակողեան մեծ պատուհանէ մը որու ա-
պակիները փոքրածեւ էին և որ սենեակը ամբողջ
լայնութեամբ կը գրաւէր: Եթէ նայէիր, մարդ մը
չէիր տեսներ. եթէ մտիկ բնէր, ոչ քայլ մը, և ոչ
ալ մարդկային շշուկ մը կը լսէիր: Պատը մերկ էր.
սենեակին մէջ ամենեւին կարասի չկար, և ոչ իսկ
աթոռ մը:

Եթէ դարձեալ նայէիր, դուռին դիմացի պատին
վրայ, մէկուկէս քառակուսի կանգունի մեծութեամբ
քառանկիւնածեւ ծակ մը կը տեսնէիր որ մէկ մէկու-
մէջէ անցած սև, վարակաւոր և հաստատուն սիւնակ-
ներէ բաղկացող երկաթեայ վանդակ մը ունէր. այս
սիւնակները աղիւսակներ, կրնամ ըսել թէ հլուակէնի
օղակներ կը կազմէին որոնց անկիւնագիծը մէկուկէս
բթամատի չափ չկար:

Նանքինեան թուղթին կանաչագոյն ծաղիկները
հանդարտօրէն և կարգաւ մինչև այս երկաթեայ սիւ-
նակները կը հասնէին՝ իրենց տխրալի մերձաւորու-
թեամբը առանց վախցնելու և յուզելու զանոնք:
Եթէ կենդանի էակ մը անօրինակ նիհարութեանը
վստահելով այն քառանկիւնածեւ ծակէն մտնելու
կամ ելնելու փորձ մը ընելու ալ ըլլար, երկաթէ
վանդակը պիտի արգիլէր զինքը:

Այս վանդակէն մարմինը չէր կրնար անցնիլ. բայց
աչքերը այսինքն միտքը կրնար անցնիլ: Կարծես թէ
այս նպատակաւ շինուած էր վանդակը, վասն զի քիչ
մը ետևօք պատին ազուցուած թիթեղէ տախտակ
մըն ալ մըն ալ կար որ պարզուտի մը ծակերէն ա-

ւելի մանրադիտական հազարաւոր ծակեր ունէր: Այս թիթեղին վարի կողմը նամակատուփի մը բերանին նման ճեղք մը բացուած էր: Վանդակաւոր ծակին աջ կողմէն կախուած դերձանէ ժապաւէն մը կար որ գանգակի թելի մը կապուած էր:

Եթէ շարժէիր այս ժապաւէնը, պղտիկ գանգակ մը կը հնչէր: և խիստ մօտէն ձայն մը լսելով կը սարսռէիր:

— Ո՞վ է ան, կը հարցնէր ձայնը:

Ձայնը կնոջ ձայն մըն էր, մեղմ ձայն մըն էր, ա՛յնքան մեղմ որ սոսկալի էր:

Հոս եւս գաղտնի խօսք մը կար, զոր պէտք էր գիտնալ: Եթէ չգիտնայիր այս խօսքը, ձայնը կը լռէր. և պատն ալ իր առջի լուծթիւնը կ'աւնէր, իբր թէ միւս կողմը գերեզմանական ահարկու մթութիւն մը ըլլար:

Եթէ գիտնայիր խօսքը, ձայնը կը կրկնէր.

— Աջ կողմը մտէ՛ք:

Այն ատեն աջ կողմը պատուհանին հանգէպ ապակեայ դուռ մը կը դիտէր, որու վերեւը ապակիով ազուցուած և գորշ գոյնով ներկուած պատուհանի շրջանակ մը կար: Դռնափակը կը վերցնէիր, դուռնէն կը մտնէիր, և կը զգայիր ճիշտ այն տպաւորութիւնը զոր կը զգայ մարդս երբ թատրոնին մէջ վանդակաւոր խցիկ մը կը մտնէ՝ վանդակը բացուելէ և ճրագը վառուելէ առաջ:

Իրօք տեսակ մը թատրոնի օթեակի մը կը նմանէր այն նեղ խցիկը որ ապակեայ դուռնէն հազիւ հազ աղօտ լոյս մը կ'առնէր, և ուր երկու հին աթոռ և օղածեւ հիւսքը բոլորովին աւրուած փսիաթէ վարագոր մը կար. իրական օթեակ մը էր այն. և առաջակողմին վրայ որ մարդու մը հասակին չափ բարձր էր, սև փայտէ դարակ մը ունէր: Այս օթեակը

վանդակ ունէր, որ չէ թէ Օքսբորգի թատրոնի օթեակներուն պէս ոսկեգօծ էր և փայտեայ, այլ երկաթէ ձողերով շինուած ամենատանեւ վանդակ մըն էր. այս ձողերը անշնորհ կերպով մը մէկ մէկու մէջէ անցած և գոց ձեռքի նման հաստ կցարաններով պատին կցուած էին:

Ներս մտնելնէլ քանի մը վայրկեան հտք նայուածքը կը սկսէր սովորիլ այս ազօտ կիսալոյսին եւ տեսնել, կ'ուզէիր վանդակին անդի կողմը դիտել, բայց վեց բթամատէն աւելի չէր կրնար հեռանալ նայուածքդ. վասն զի հոն երկու սեւ փեղկեր կային, որոնք ամրապնդուած էին փայտէ պահանգներով. այս պահանգները շէօրէկի պէս գեղին գոյնով ներկուած էին:

Այս փեղկերը՝ որոնք միշտ գոց էին՝ յօդաւոր, նաև երկայն և նուրբ թիթեղներու բաժնուած էին և վանդակը կը ծածկէին բոլոր լայնութեամբը:

Քանի մը բոպէէն, ետք ձայն մը կը լսէիր, որ այն փեղկերուն ետեւէն քեզ կը կանչէր եւ կ'ըսէր.

— Հո՛ս եմ: Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ:

Այս ձայնը սիրելի, երբեմն ալ պաշտելի ձայն մըն էր: Ոչ ոք կը տեսնուէր: Հազիւ հազ շունչի մը չշունչը կը լսուէր: Կարծես թէ դիւային հրաւէր մըն է այն որ գերեզմանի միջնորմին ետեւէն կը խօսէր հետզ.

Եթէ ունենայիր այն քանի մը հանգամանքը որոնք կը պահանջուէին քեզմէ և զոր ամէն մարդ չէր կրնար ունենալ, փեղկերէն մէկուն նեղ տախտակը դիմացը կը բացուէր, և հրաւէրը երեւոյթ մը կ'ըլլար:

Վանդակին ետեւը, փեղկին ետեւը՝ վանդակին ներածին չափ՝ գլուխ մը կը նշմարուէր որու բերանը

և կզակը միայն կ'երեւէին. իսկ մնացորդ մասը սեւ քողով ծածկուած էր: Աւաթոյր լանջանակ մը կ'ընդ- նշմարէիր, նաև հազիւ հազ նշմարելի կերպարանք մը որ սեւ պատանքով մը ծածկուած էր: Այս գլուխը հետզ կը խօսէր, բայց չէր նայեր եւ ոչ ալ կը ժըպ- տէր քեզ:

Ետեւէդ եկող լոյսը այնպիսի կերպով տրամադ- րուած էր որ քու կերպարանքդ անոր սեւ՝ և անոր կերպարանքը քեզ ճերմակ կ'երեւէր: Այս լոյսը խոր- հըրդանշան մըն էր:

Սակայն աչն փեղկին ծակէն աչքերդ անյագարար կը սուզէին դէպի ներս ուր ոչ ոք կրնար նայիլ: Սգազգեստ կերպարանքին բոլորտիքը բոլորովին ա- մայի և թափուր էր: Աչքերովդ կը զննէր չորս կող- մը և կ'աշխատէին նշմարելու ինչ որ կը չըջապատէր երեւոյթը:

Քանի մը բոպէէն ետք կը դիտէիր թէ բան մը չես տեսներ: Տեսածդ էր գիշերային մթութիւն, դա- տարկութիւն, խաւար, գերեզմանական շոգիի մը հետ խառնուած ձմեռնային մշուշ մը, տեսակ մը անոնիի հանդարտութիւն, լուսթիւն մը ուր ոչինչ, և ոչ իսկ հառաչանք մը կը լսուէր, սառեւր մը ուր ոչինչ, և ոչ իսկ ուրուականներ կը նշմարուէին:

Տեսածդ վանքի մը ներսն էր:

Այն տխուր և տախտակատեսիլ տունին ներսն էր որ Մշտնջենական Երկրպագութեան պերնարտուհի- ներուն(*) վանքն էր: Այն օթեակը՝ ուր կը դըտ- նուէիր՝ վանքին խօսարանն էր: Իսկ ձայնը, առջի անգամ հետզ խօսող ձայնը չըջանաւոր պահարանի

տեսչուհիին ձայնն էր. այս կրօնուրին անշարժ եւ լռիկ մնջիկ պատին միւս կողմը նստած էր քառակու- սի պատուհանին քով, զոր կրկին պահանակի պէս կը պաշտպանէին երկաթէ վանդակն և բիւրաւոր ծակեր ունեցող տախտակը:

Վանդակաւոր օթեակը մթին կ'երեւէր, վասն զի խօսարանը աշխարհիս կողմէն մէկ պատուհան ունէր միայն, իսկ վանքին կողմէն չունէր բնաւ: Պէտք էր որ օտարները բան մը չկարենային տեսնել այս նուիրական տեղը:

Սակայն այս մթութեան անդիի կողմը բան մը կար, լոյս մը կար. այս մահուան մէջ վանք մը կար: Այս վանքը թէեւ ամէն վանքերէ աւելի փակուած է, կ'ուզենք սակայն ներս մտնել, ընթերցողն ալ մեր հետը առնել եւ՝ առանց չափը մոռնալու՝ ըսել այն- պիսի բաներ զոր պատմիչները տեսած չեն բնաւ, հետեւարար և ոչ ալ ըսած են երբեք:

(*) Սէն-Պրեզուայի ուխտին կրօնուիները Պերմարտուհի Կ'անուանուին՝ Սէն Պերմար այս ուխտը բարեկարգած քլլայուն համար:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

ՄԱՐԹԷՆ ՎԵՐԿԱՅԻ ՎԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ

Այս վանքը՝ որ երկար տարիներէ ի վեր Բիզանթիոսի գոիւնը հաստատուած էր և տակաւին կը կենար 1824ին Մարթէն Վերկայի վանական կարգի պենարտուհիներու կուսարան մըն կը:

Հետեւաբար այս պերնարտուհիները չէ թէ պերնարտեաններու պէս Գլէբօյի(*) այլ պէնրտիքթեաններու(**) պէս Սիթօի(***) կը յարէին: Ուրիշ խօսքով ըսենք, չէ թէ սուրբ Պերնարի, այլ սուրբ Պրնուայի հպատակուհիներն էին ասոնք:

Ով որ փոքր ինչ հատորներ խառնած է, գիտէ թէ 1425ին Մարթէն Վերկա պերնարտուհիներու պէնէտիքթուհիներու միաբանութիւն մը հաստատեց,

(*) Գլէբօ Ֆրանսայի Օպ նահանգին մէջ աւան մըն է: Ժամանակա Պէնէօիքթեան կրօնաւորները այս աւանին մէջ երեւելի վանք մը ունէին որու եիմնադիրը եղաւ Սէն-Պէրնար 1115ին:

(**) Պէնէօիքթեան կ'անուանուին վեցերորդ դարու մէջ Սէն-Պրնուայի (Սուրբ Պէնէօիքթոս) հաստատուած վանական ուխտին միաբանները:

(***) Սիթօյի ուխտը 1109ին ծնաւ Սէն-Պրնուայի ուխտէն ծագում առնելով:

որոն կեդրոնական վանատունը Սայամանգի, իսկ ճիւղը Այգալայի մէջ էր:

Ս.յս միաբանութիւնը եւրոպայի բոլոր պապական երկիրներուն մէջ ճիւղեր արձակած էր:

Կրօնական ուխտի մը ուրիշ ուխտի մը հետ պատուաստիլը անսովոր բան մը չէ լատինական եկեղեցիին մէջ:

Քանի որ սուրբ Պրնուայի ուխտին վրայ կը խօսինք, կը հաստատենք թէ այս ուխտին կը յարին՝ բացի Մարթէն Վերկայի վանական կարգէն՝ չորս միաբանութիւն, որոնց երկուքը այսինքն Մօն-Գասէն և սուրբ Ժիւսթին Տը Բատուա Իտալիոյ մէջ, և երկուքն ալ այսինքն Գլիւնի և Սէն-Մօր Ֆրանսայի մէջէն. նաեւ ինը ուխտեր, այսինքն Վալոմպրօզա, Կրամօն, Սէլէսթինները, Գամալտիլները, Շարթրեանները, Նուաստացեալները, Օլիվաթէօրները և Սիլվեսթրեանները, վերջապէս Սիթօ, վասն զի Սիթօ թէեւ ուրիշ ուխտերու ճիւղ մըն է, սակայն նոյն իսկ ինք սուրբ Պրնուայի մէջ շատաւիղն է: Սիթօ՝ 1098ին Լանկրիթեմի մէջ Մօլէսմի արքայ սուրբ Բօպէրի ժամանակները հաստատուած է:

Արդ, ստանան որ Սուպիագգյի անապատը քաշուած էր, ճգնաւոր եղած է արդեօք) 529ին արտաքսուեցաւ Ապոդոնի հին տաճարէն ուր կը բնակէր յանուն սուրբ Պրնուայի որ աստերեօթը տարեկան էր:

Գարմիւրաններու կանոնէն հետք, որոնք բոկոտն կը քալին, ուռիի կտոր մը ունիւն իրենց վղին վրայ, և բնաւ չին նստիր, ամէնէն տաժանելին Մարթէն Վերկայի պերնարտուհիներուն-պէնէտիքթուհիներուն կանոնն է:

Ասոնք սեւեր կը հագնին լանջանակի մը հետ, որ սուրբ Պրնուայի մասնաւոր պատուէրին համեմատ

միաբանուհիին մինչև կզակը կը ծածկէ: Լայն թեզանին երով ասուէ բոպա, բրգեղէն մեծկակ քող մը, մինչև կզակը ելնող վզնոց մը որ մինչև աչքերուն վրայ կ'իջնէ, այս է ահա անոնց հագուստը: Բոլորն ալ սեւ է, բայց վարսակալէն որ սպիտակ է: Նորընձ ծայուհիներու զգեստներն ալ միեւնոյն ձևը ունին, բայց ամէնն ալ սպիտակ են:

Կրօնաւորուհիները վարդարան մը ունին զոր իրենց քովէն կը կախեն:

Մարթէն Վէրկայի պերնարտուհի-պէնէտիքթուհիները Մշտնջենական Երկրպագութեան արարողութիւնը ունին Տիկնայք Սուրբ Հաղորդութեան ըսուած պնետիքթուհիներուն պէս, որոնք ներկայ դարուս սկիզբը բարիզի մէջ երկու վանատուն ունէին, մին Աամլի և միւսն ալ Նէօվ-Սէնթ-ժընէվիէվի փողոցին մէջ:

Բայց Բրթի-Բիգբիւսի պերնարտուհի-Պենէտիքթուհիներուն ուխտը բացարձակապէս կը տարբերէր Նէօվ Սէնթ ժընէվիէվի և Թամբլի փողոցները վանափակուող Սուրբ Հաղորդութեան Տիկնայքէն: Երկու ուխտին կանոններուն նաև հագուստներուն մէջ բազմաթիւ տարբերութիւններ կային: Բրթի-Բիգբիւսի միաբանուհիները սեւ լանջանակ ունէին, իսկ Սուրբ Հաղորդութեան միաբանուհիները սպիտակ ասոնք նաև կուրծքի վրայ երեք բթամատի չափ բարձր Սուրբ Հաղորդութիւն մը ունէին ոսկեզօծ արծաթէ կամ պղինձէ:

Բրթի-Բիգբիւսի կրօնուհիները այս Սուրբ Հաղորդութիւնը չեն կրեր: Թէ՛ Բրթի-Բիգբիւսի և թէ՛ Թամբլի կուսարանները Մշտնջենական Երկրպագութեան արարողութիւնը կը կատարեն, բայց երկու ուխտերը բոլորովին կը տարբերին իրարմէ: Այս արարողութեան մասին միայն նմանութիւն կայ Սուրբ

Հաղորդութեան Տիկնայք և Մարթէն Վէրկայի պէնէտիքթուհիներուն մէջ, ինչպէս որ Յիսուս-Քրիստոսի մանկութեան, կեանքի և մահուան և Կոյս Մարիամի վերաբերող ամէն խորհուրդները ուսանելու և փառաբանելու մասին նոյնութիւն կար երկու ուխտերու մէջ, որոնք սակայն բոլորովին կը զատուէին իրարմէ և ի հարկին թշնամի էին, և որոնց մին էր Իտալիոյ Օրաթուարը(*) զոր Ֆիլիբ Ների Ֆլորանսի մէջ միւսն ալ Ֆրանսայի Օրաթուարը զոր Բիէր տը Պերիէլ Բարիզի մէջ հաստատած է: Բարիզի Օրաթուարը նախաթոռութեան իրաւունք ունենալ կը պնդէր, Ֆիլիբ տը Ների՝ սուրբ մը, իսկ Պերիւլ կառգինալ մը ըլլալուն համար:

Դառնանք Մարթէն Վէրկայի սպանիական տաժանելի կանոնադրութեան:

Այս վանական կարգին միաբանուհիները բոլոր տարին պահք կը բռնեն, իսկ մեծ պահքին և իրենց յատուկ ուրիշ շատ օրեր ծոմ կը պահեն. առջի քունին մէջ անկողինէն կ'ելնեն կէս գ'չերէն ետք ժամը մէկէն մինչև երեք՝ ժամագիրք կարդալու և առաւօտեան աղօթք երգելու համար. բոլոր տարին ասուիէ սաւաններու մէջ և յարդի վրայ կը պտտին, բաղնիք չեն երթար, կրակ չեն վառեր բնաւ և ամէն ուրբաթ օր ինքնին կը ձողկին, լոռութիւն կը պահեն ըստ կանոնի, միայն զբօսումի ժամանակ կը խօսին որ խիստ կարճատեւ է, և վեց ամիս թաղիքէ շապիկ կը հագնին, այսինքն սեպտեմբերի 14էն որ

(*) «Օրաթուարի ուխտը» կամ պարզապէս «Օրաթուարը» կրօնական ուխտ մըն է զոր 1540 Ֆիորէնցայի սուրբ Ֆիլիբ քը Ների Հոսմի մէջ հաստատեց և որ 1611ին Ֆրանսա մտաւ Բիէր քը Պերիւլ կարօթնալից ձեռնով:

Պաշտօնաց է, մինչև Զատիկ: Այս ամիսը չափա-
բութին մըն է, վասնզի կանոնը կը պատուիրէ բո-
լոր տարին հագնիլ, բայց այս թագիքէ շապիկը, որ
ամառնային տաք եղանակին մէջ անտանելի է, տեն-
զի և ստնգուծի տեղի կուտար, հետեւաբար հարկ ե-
զաւ անոր գործածութիւնը չափաւորել: Այս չափա-
ւորութեամբ հանգերձ կրօնաւորութիւններն երբ սեպ-
տեմբերի 14ին կը հագնեն այս միաբանութիւններուն
ուխտերն են հնազանդութիւն, աղքատութիւն,
զգաստութիւն, վանքէն բնաւ դուրս չելնէր, ուխ-
տե՛ր որոնք աւելի ծանայած են վանական կանո-
նով:

Աւագութիւն երեք տարուան համար կ'ընտրուի
մայրերէն որոնք «ձայնաւոր մայրեր» կ'անուանուին,
վասն զի վանական ժողովին մէջ ձայն ունին: Աւա-
գութի մը երկու անգամ միայն կրնայ վերընտրուիլ,
հետեւաբար աւագութի մը ամենէն երկարատեւ իշ-
խանութիւնը ինք տարի կրնայ ըլլալ:

Միաբանութիւնները ամենեւին չեն տեսներ ժամա-
բար քահանան, որ ինք ոտք բարձրութեամբ ձրգ-
ուած ասուէ վարագոյրի մը ետեւ նը պահուի միշտ և
չերեւիր անոնց: Քարոզի ժամանակ երբ մատուոր
կուգայ քարոզիչը, միաբանութիւնները իրենց երեսը կը
սքողեն, միշտ պարտաւոր են կամաց խօսելու, վար-
նայելով և իրենց գլուխը կախելով քայելու: Մէկ
մարդ միայն կրնայ մտնել վանքը, այսինքն թեմա-
կան արքեպիսկոպոսը:

Վանքին մէջ ուրիշ մարդ մըն ալ կայ, որ է
պարտիզպանը. բայց այս միշտ ծեր մըն է, և պար-
տէզին մէջ մշտնջենապէս մինակ ըլլալու, և կրօնա-
ւորութիւններն ալ իմանալով իրմէ զգուշանալու հա-
մար, իր ծունկէն զանգակ մը կը կախուի:

Բացարձակ և կրաւոր հնազանդութեամբ մը ա-

ւագութիւն կը հնազանդին: Կանոնական հպատակու-
թիւն մըն է այս իր բոլոր անձնաւորացութեամբը:
Աւագութիւն չարժու՛մը, առաջին ակնարկը տեսնելուն
պէս ամէն միաբանութիւն՝ Քրիստոսի ձայնը լսածի պէս
անմիջապէս, երանութեամբ, յարատեւութեամբ, տե-
սակ մը կոյր հնազանդութեամբ, բանուորին ձեռքը
բռնած խարտոցին պէս, և առանց մասնաւոր թոյլ-
տուութեան՝ չկրնալով ոչ կարգալ, և ոչ ալ գրել՝ կը
պարտաւորուի հնազանդիլ:

Իւրաքանչիւր միաբանութիւն կարգ ըստ կարգի կը
կատարէ ինչ որ «հատուցում» կ'անուանեն: Հատու-
ցում ըսուածն է աղօթք ընելայն բանաբարութեանց,
ամէն անիրաւութեանց, ամէն ոճիրներու համար ո-
րոնք աշխարհիս մէջ կը գործուին:

Երեկոյեան ժամը չորսէն մինչև առաւօտեան ժա-
մը չորսը, կամ առաւօտեան ժամը չորսէն մինչև ե-
րեկոյեան ժամը չորսը, «հատուցում» ընող քոյրը
տասներկու ժամ շարունակ Սուբբ Հաղորդութեան
առջև քարին վրայ ծունր դրած կը կենայ ձեռնա-
մած, և վզին չուան մը անցուցած: Երբ չկրնար տա-
նիլ յոգնութեան, երեսին վրայ գետինը կը խոնար-
հի, դէմքը քարին և թեւերը կուրծքին վրայ դնելով
խաչաձեւ, ահա այս է միայն անոր մխիթարութիւ-
նը: Այս գիրքով կ'աղօթէ Երեկոյեան ամէն յանցա-
ւորներուն համար: Մեծ, մինչև անգամ վսեմ բան
մըն է այս:

Եւ որովհետեւ այս գործողութիւնը ցիցի մը առ-
ջև կը կատարուի, որու վերը մօմ կը վառի, առանց
զանազանելու՝ «հատուցում ընել» կամ «ցիցին քովը
ըլլալ» կ'անուանուի: Մանաւանդ թէ կրօնաւորութի-
ւնները խոնարհութեան համար աւելի այս վերջին ա-
նունը կը գործածեն, որ չարչարանքի և նուաստու-
թեան տեսիլ մը կը պարունակէ:

«Հատուցում ընելը» պաշտօն մըն է՝ որու մէջ բոլորովին կը սուզուի հոգին: Յիցին քովի քոյրն եթէ կայծակ մըն ալ իյնայ ետեւը, ետին չի դառնար:

Նաև միշտ ծունր դրած կրօնուհի մը կայ Սուրբ Հաղորդութեան առջեւ: Ամէն մէկ կրօնուհի մէկ ժամ կը կենայ: Գիշերապահ գինուորներու պէս կը փոխուին: Այս է ահա մշտնջենական երկրպագութիւնը:

Աւագուհիներն ու մայրերը գրեթէ միշտ այնպիսի անուաններ կը կրեն որոնք մասնաւոր չուք մը ունին, և որոնք կը յիշեն ոչ սրբուհիներու և մարտիրոսուհիներու անուաններ, այլ Յիսուսի Քրիստոսի կենաց միջոցները. ինչպէս են մայր Ծնունդ, մայր Յղութիւն, մայր Ընծայումն, Մայր Չարչանօք: Սակայն Սրբուհիներու անուաններն ալ արգիլուած են: Երբ կը տեսնուին այս միաբանուհիները, իրենց բերանը միայն կ'երեւի:

Ամէնուն ակռաները դեղին են: Վանքին մէջ ամենեւին ակռայի խողանակ մը մտած չէ: Ակռաները մաքրելու յանցանքը ելարանի մը վերն է, որու վարի կողմն է կորուստ հոգւոյ:

Որ և է բանի համար «իմ» չեն ըսեր: Իրենք իրենց համար բան չունին, և կը պարտաւորին չյարբել որ և է բանի: Ամէն բանի համար «մերը» կ'ըսեն. օրինակի համար մեր քողը, մեր համրիչը կ'ըսեն. եթէ իրենց շապիկին վրայ խօսիլ հարկ ըլլար, թերևս «մեր շապիկը» ըսէին: Երբեմն պզտիկ բանի մը, աղօթագրքի մը, մասունքի մը, օրհնեալ մէտայի մը կը յարին:

Երբ կը նշմարեն թէ այս բանին մասնաւորապէս կը յարին, կը պարտաւորին յանձնել զայն: Կը յիշեն սուրբ Թերեզայի խօսքը, որու մեծ տիկին մը կ'ըսէր երբ վանքը մտնելու կը պատրաստուէր: Թոյլ տուէք,

մայր իմ, որ բերել տամ Սուրբ Աստուածաշունչ մը որմէ չեմ կրնար բաժնուիլ. — «Ա՛հ, ըսել է թէ ունիս բան մը որմէ չես կրնար զրկուիլ. ապա ուրեմն մի՛ գար մեր վանատունը»:

Ով կ'ուզէ ըլլալ, արգիլուած է տեղ փակուիլ, իրեն յատուկ բնակարան մը, սենեակ մը ունենալ: Բայց մեկուսարաններու մէջ կ'ապրին ամէնքն ալ: Կրբ իրարու քով կուզան, «Փառաբանեցի և պաշտեցի Ամենասուրբ-Հաղորդութիւն խորանին», կ'ըսէ մին. միւսն ալ «Յաւիտեան» կը պատասխանէ: Միւսնոյն բարեւը կը տրուի երբ մին միւսին գուռը կը զարնէ: Դուռին հագիւ թէ կը դպին և ահա ներսէն մեզմ ձայն մը շտապաւ կ'ըսէ, Յաւիտեան: Ինչպէս ամէն հրահանգ, նոյնպէս և այս՝ սովորութեամբ մեքենայական բան մը կը դառնայ. և շատ սնգամ կրօնուհի մը, Յաւիտեան, կ'ըսէ, առանց ժամանակ տալու միւսին որ ըսէ նախ «Փառաբանեցի և պաշտեցի Ամենասուրբ-Հաղորդութիւն խորանին», թէև ստոյգ է թէ բաւական երկար է այս:

Վիդիթանուհիներու վանքին մէջ երբ մին միւսին սենեակը կը մտնէ, հրեշտակին Մարիամ Աստուածնի տուած բարեւին պէս, Ողջոյն քեզ Մարիամ, կ'ըսէ: Միւսն ալ, Շնորհալի, կը պատասխանէ: Այս է անոնց բարի լոյսը որ իրօք «չնորհալի» է:

Օրը ամէն մէկ ժամին՝ վանքին եկեղեցիին զանգակը երեք անգամ հնչելէն ետք կը դադրի: Երբ այս նշանը կը տրուի, աւագուհին, ձայնաւոր մայրերը, ուխտաւորուհիները վերջապէս ամէնքն ալ կ'ընդմիջեն ինչ որ կ'ըսեն, ինչ որ կ'ընեն կամ կը մտածեն, և ամէնքն ալ միաբերան՝ եթէ օրինակի համար ժամը հինգ է կ'ըսեն. — «Ժամը հինգին եւ միշտ թող փառաբանուի և պաշտուի խորանին Ամե-

նատուրը-Հաղորդութիւնը» : Նոյնը կ'ըսուի ամէն մէկ ժամին համեմատ :

Այս սովորութիւնը, որու նպատակն է միտքը ուրիշ մտածումէ դազրեցնել և միշտ առ Աստուած դարձնել, չառ վանքերու մէջ կայ. միայն թէ ձեւը կը զանազանուի : Օրինակի համար, Մանուկ-Յիսուսի կուսարանին մէջ կ'ըսուի. «Այս ժամուս և միշտ թող Յիսուսի սիրովը վառի սիրտս» :

Մարթէն Վերկայի միաբանուհիները, որոնք ասկէ յիսուն տարի առաջ Բըթի-Բիզբիւսի վանքին մէջ կը փակուէին, ժամասացութեան սկիզբէն մինչեւ վերջը բարձրաձայն աղօթքներ կ'երգեն ծանրանուագ սաղմոսերգութեան մը եզանակին վրայ, որ յստակ եւ լիաձայն եզանակ մըն է :

Պատարագի մատենին մէջ ուր որ աստղանշան մը ըլլայ, երգելէ կը դադրին պահ մը և ցած ձայնով մը կ'ըսեն. — «Յիսուս-Մարիամ-Յովսէփ : Մեռելոց թաղման հանդէսին մէջ այնպիսի ցած եղակով մը կ'երգեն, որ կիներու ձայները հազիւ հազ կրնան այն աստիճան նուազիլ : Այս ամենացած օրհներգութիւնը ազդու և սգալի տպաւորութիւն մը կ'ընէ մարդուս վրայ :

Բըթի-Բիզբիւսի կրօնաւորուհիները աւագ խորանին տակ տապանատուն մը շինել տուած էին իրենց վանքին մէջ սնունդները միշտ հոն թաղելու համար :

«Կառավարութիւնը», ինչպէս կ'ըսեն անոնք, չթողուց որ դադարներ ընդունի այն նկուղը : Հետեւ բար մեռնող միաբանուհիները վանքէն դուրս կ'ելնէին, երբ կը մեռնէին :

Այս բանը ցաւ եւ իբր պարտազանցութիւն՝ արաստի կուտար անոնց :

Սակայն արքունութիւն ստացած էին մասնաւոր ժամանակ մը և Վօթիրարի հին գերեզմանատունին մասնաւոր մէկ կողմը թաղուելու, որ առենօք վանատունին վերաբերող երկիր մըն էր : Այս արքունութիւնը միջակ մխիթարութիւն մըն էր :

Կիրակի օրուան պէս հինգշաբթի օրերն ալ այս միաբանուհիները հանդիսաւոր պատարագի, երեկոյեան ժամերգութեան և ամէն ժամատութեանց ներկայ կ'ըլլան : Նաև խզծի մտօք կը խմբեն այն ամէն պզտիկ տօները, որոնք աշխարհականներու անյայտ են և զոր եկեղեցին ժամանակաւորանսայի մէջ առատօրէն կը հաստատէր և տակաւին կը հաստատէ Սպանիոյ և Իտալիոյ մէջ :

Իրենց ժամանակին մեծագոյն մասը մատուց կենայրով կ'անցունեն : Իսկ եթէ կ'ուզես հասկնալ թէ որքան աղօթք ունին և որքան ժամանակ կ'աղօթեն, քեզի այս մասին լաւագոյն գաղափար մը տուած ըլլալու համար կը պարտաւորինք այն կրօնուհիներէն մէկուն սա միամիտ խօսքը յիշել. «Խնդրարկուհիներուն աղօթքները սոսկալի են, նորընծայուհիներուն աղօթքները ևս աւելի, իսկ աշխատաւոր քոյրերուն աղօթքներն ևս աւելի սոսկալի են» :

Շաբաթը անգամ մը ժողով կ'ըլլայ, աւագուհին կը նախագահէ, և ձայնաւոր մայրերը ներկայ կը գտնուին : Ամէն մէկ կրօնուհի՝ իր կարգը եկած միջոցին՝ կուզայ քարին վրայ ծուներ կը կրկնէ, եւ բարձր ձայնով ամէնուն առջեւ կը խոստովանի իր յանցանքները եւ մեղքերը զոր այն չարաթ գործած է : Չայնաւոր մայրերը ամէն խոստովանութենէ ետք կը խորհրդակցին. եւ բարձրաձայն սպաշխարանք կուտան մեղաւոր կրօնուհիին :

Բարձրաձայն խոստովանանքէն ՚ի զատ՝ որու կը վերապահուին ամէն սակաւ ինչ ծանր յանցանքները՝

ներելի յանցանաց համար կրօնունիները բան մըն ալ ունին զոր ապաշխարանք կ'անուանեն:

Ապաշխարելու կերպն է ժամերգութեան ժամանակ աւագունիին առջեւ փորի վրայ խոնարհիլ մինչեւ որ աւագունիին, որ միշտ «մայրն մեր» կ'անուանուի. իր բազմաբանի փայտին պղտիկ հարուած մը տալով իմաց տայ ապաշխարունիին թէ կրնայ ելնել: Միաբանունի մը ամենափոքր յանցանքի համար այս ապաշխարանքը կը կրէ: Միաբանունի մը բաւական է որ բաժակ մը կոտրէ, քող մը պատռէ, քանի մը մանրերկրորդ ակամայ ուշ հասնի ժամերգութեան մը, սխալ ձայն մը հանէ եկեղեցիին մէջ երգելու ատեն, խսկոյն իր ապաշխարանքը կը կատարէ: Ապաշխարանքը բոլորովին ինքնակամ է. ապաշխարողը զինքը կը դատէ եւ ինքնին իր պատիժը կ'ընդունի:

Տօն եւ կիրակի օրեր չորս երգեցիկ մայրեր չորս մասի բաժնուած մեծ գրակալի մը առջեւ սաղմոս կ'երգեն ժամասացութեան ատեն: Օր մը այս դպրունիներէն մին սկսաւ սաղմոս մը երգել որու սկիզբն է «էչնէ» (ահա), եւ փոխանակ «էչչէ» ըսելու սա երեք «իւթ», «սի», «սօլ», ձայնագիրները ըսաւ բարձրաձայն: Այն անուշադրութեան համար ապաշխարանք մը կրեց որ մինչեւ ժամերգութեան աւարտումը տեւեց: Յանցանքը ահագին երեւցած էր, վասնզի ժողովին անդամունիները խնդացեր էին:

Երբ միաբանունի մը խօսարանը կը կանչուի, կանչուողը աւագունիին իսկ ըլլայ, քողովը այնպէս կը ծածկուի որ ինչպէս կը յիշէ ընթերցողը իր բերանը միայն կ'ըսէ:

Աւագունիին միայն կրնայ օտարականներուն հետ հաղորդակցիլ: Միւսները միմիայն իրենց ընտանիքը կրնան տեսնել, եւ այն սլ՝ խիստ քիչ անգամ:

Եթէ պատահաբար արտաքին անձ մը ներկայանայ կրօնունի մը տեսնելու համար, զոր աշխարհիս մէջ ճանչցած կամ սիրած է, կը պարտաւորի երկար բարակ բանակցիլ աւագունիին հետ: Եթէ տեսնուելիք կրօնունիին կին մըն է, հրաման կը տրուի երբեմն. կրօնունիին կուգայ, և զինք տեսնել ուզողը հետը կը խօսի փեղկերու ետեւէն որոնք մօր կամ քրոջ մը համար կը բացուին:

Աւելորդ է ըսել թէ մայրերու միշտ կը մերժուի այս թոյլտուութիւնը:

Այս է ահա սուրբ Պընուայի կանոնը, զոր ծանրացուցած է Մարթէն Վերկա:

Այս կրօնունիները ուրիշ ուխտերու աղջիկներուն պէս ամենեւին զուարթ, վարդագոյն և առոյգ չեն: Գունատ են և ծանրակաց: Հազար ութը հարիւր քսանընդհիսն մինչեւ հազար ութը հարիւր երեսուն անոնց երեքը խենթեցար:

Վ Լ Լ Ի Խ Վ.

Խ Ս Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ի

Վանքը մանող աղջիկ մը առնուազն երկու տարի, շատ անգամ չորս տարի խնդրանք, չորս տարի ալ նորընծայ կը մնայ: Քիչ անգամ կը պատահի որ աղջիկ մը քսան երեք կամ քսանըչորս տարեկան նասակը մտնելէն առաջ հանդիսաւորապէս ուխտ ընէ կրօնաւորուհի ըլլալու:

Մարթէն Վերկայի պերնարտուհի-պէնէտիք-թուհիները այրի կին չէին ընդուներ իրենց ուխտին մէջ:

Այս կրօնուհիները իրենց մեկուսարաններուն մէջ շատ մը ժարմաւոր ճնշումներու կ'ենթարկուին, որոնց վրայ մտնեալին չեն կրնար խօսիլ:

Այն օրը ուր նորընծայուհի մը հանդիսաւոր ուխտ կ'ընէ կրօնաւորուհի ըլլալու, իր ամենէն շքեղ զարդերով կը հագուի կը շքուի, գլուխը սպիտակ վարդերով կը զարդարուի, մազերը կը յղկուին եւ խոպոպածեւ կը յօրինուին, յետոյ ծունր կը դնէ. վրան սեւ քօղ կը նետուի, և ննջեցեալի ժամերգութիւն կը կատարուի:

Այն ատեն միաբանուհիները երկու կարգի կը բաժնուին. այս կարգերէն մէկը անոր քովէն կ'անցնի ողորմագին ձայնով մը ըսելով. «Մեռա՛ւ քոյրն մեր»,

եւ միւս կարգը ազգու ձայնով կը պատասխանէ. «Կենդանի է նա ի Յիսուս Քրիստոս»:

Վանքը թոշակաւոր աշակերտուհիներու գպրոց մը ունէր այն ժամանակները ուր այս գէպքը տեղի ունեցաւ: Այս գպրոցին աշակերտուհիները նորատի ազնուական աղջիկներ էին, մեծագոյն մասը հարուստ որոնց մէջն էին Սէնթ-Օլէրի և Պէլիսէնի օրիորդները, նաև անկուրուհի մը, ասոր անունն էր Թալլօ, որ երեւի կաթոլիկ անուն մըն է:

Այս նորատի աղջիկները չորս պատի մէջ փակուած՝ վարժ ու դաս կ'առնէին այն կրօնաւորուհիներու թեւին տակ, և աշխարհիս և զարուս գէմ ատելութեան զգացումներով ներշնչուելով կը մեծնային: Անոնց մին օր մը կ'ըսէր մեզ. «Փողոցին քարայատակը տեսնելով մարմնովին կը սարսուէի»:

Աշակերտուհիները սպիտակ զգեստներ կը հագնէին. սպիտակ գզակ ունէին, նաև ոսկեգօծ արծաթէ կամ պղնձէ Հոգին-Սուրբ մը զոր կուրծքի վրայ կը կրէին:

Քանի մը մեծ տօներու առթիւ՝ կարծես մեծ շնորհ մը ընելու և գերագոյն երանութիւն մը տալու պէս արտօնութիւն կը արուէր անոնց կրօնաւորուհի զգեստ հագնիլ և ամբողջ օր մը սուրբ Պնուայի պաշտօնները և արարողութիւնները կատարել: Ի սկզբան միաբանուհիները փոխ կուտային անոնց իրենց սեւագոյն զգեստները: Այս փոխատուութիւնը սրբապղծութիւն մը կարծուեցաւ և աւագուհիին հրամանաւ արգիլուեցաւ:

Իրտել արժան է թէ այս թոշակաւոր աշակերտուհիներուն համար իրական երջանկութիւն և ճըշմարիտ զրօսում մըն էին այս ներկայացումները, որոնք նորեկ որսալու գաղանի ոգւով այն պատանուհիներուն սրբազան հագուստի սկզբնաձաշակը տալու

գրտաւորութեամբ վանքին մէջ կը ներուէին և կը խորխուսէին անշուշտ: Պատանուհիները այն այլաձեւութեամբ պարզապէս կը զուարճանային: «Նոր ըան» էր այս. աշակերտուհիները «կ'այլաձեւէին անով»: Պատանեկան հասակի անմեղ պատճառներ ուրոնք սակայն չեն յաջողիր հասկցնելու մեզ՝ աշխարհականներուս՝ թէ ի՛նչ երանութիւն է ձեռքը մշտիկ մը բռնելը և ժամերով ոտքի վրայ կենալով չորս հոգի միատեղ գրակալի մը առջեւ երգելը:

Աշակերտուհիները խստութիւններէ ազատ էին, քայց վանքին միւս ամէն սովորութեանց համեմատ կը վարուէին: Կան այնպիսի ծաղկահաս կիներ որոնք աշխարհ մտնելէն և ամուսնանալէն տարիներ ետքը տակաւին չէին կրցեր մոռնալ «Յաւիտեան» ըսելու սովորութիւնը, ամէն անգամ որ իրենց դուռը կը դարնուէր: Կրօնաւորուհիներուն պէս աշակերտուհիներն ալ միայն խօսարանին մէջ կը տեսնէին իրենց ծնողքը: Անոնց մայրերը անգամ արտօնութիւն չունէին ողջագուրելու զանոնք:

Այս կէտին նկատմամբ մինչեւ որ աստիճան խըստութիւն պահուիլը յայտնելու համար սա ըսենք: Նորատի աղջիկ մը կուլար, վասն զի կ'ուզէր անգամ մը գրկել իր քոյրը: Անհնարի՛ն բան: Աղերսեց որ պէթ թոյլ տրուի մանկուհիին պզտիկ ձեռքը պատուհանին սիւնակներէն դուրս հանել որպէս զի կարենայ պագնել: Այս աղերսը գրեթէ գայթակղութեամբ մերժուեցաւ:

Ք Ղ Ո Ի Խ Կ.

Ձ Ո Ի Ա Ր Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Սակայն այս նորածիլ աղջիկները զմայլելի յիշատակներ թողած են այս ծանրաշուք վանատանին մէջ:

Ժամանակ առ ժամանակ մանկութիւնը կայծի պէս կը փոզփոզէր վանքին մէջ:

Երբ հանգիստի զանգակը կը ձայնէր, դուռ մը իր ծինիներուն վրայ կը դառնար: — Լաւ կ'ըսէին թոչունները: Ահա ասիկ պատուհանները: Իսկոյն պատանութեան յորձանքէ մը կ'ողողուէր այն պարտէզը որ պատանքի պէս խաչով մը չորս բաժնուած էր: Շողջողուն երեսներ, սպիտակափայլ ճակատներ, զուարթ լոյսով մանկային աչքեր, ամէն տեսակ արշալոյսեր ցանուցիր կը սփռուէին այս խաւարին մէջ:

Սաղմոսերգութիւններէն, զանգակներէն, հընչիւններէն, մահահրաւէր ձայներէն, կանոնական աղօթքներէն ետք յանկարծ պզտիկ աղջիկներուն այս քղմուկը կը ծագէր, որ մեղուներու բզզումէն աւելի մեղմ էր: Ուրախութեան փեթակը կը բացուէր, և խրաքանչիւրը իր մեղրը կուտար:

Կը խաղային, զիրար կը կանչէին, կը խմբուէին, կը վազվզէին, պզտիկ, ճերմակ և աղուոր ակօսանք

հոս կամ հոն կը շողփաղփէին. քողակիր կրօնուհիւները հեռուէն կը հսկէին անոնց խնդուհները. մըթութիւնը ճառագայթը կը դիտէր, բայց որո՞ւ հոգ. պատանուհիները կը փողփողէին եւ կը խընդային:

Այս չորս ահուկի պատերն ալ պահ մը հիանալու մութ առիթ կ'ունենային. այնքան ուրախութեան ցոլումէն անորոշապէս ճերմկնալով հանդիսատես կ'ըլլային յամիկներու այս յորձանքին: Կարճես թէ վարդերու անձրեւ մը կը տեղար այս սգայի պարտէզին մէջ:

Նորաբոյս աղջիկները զուարթօրէն կը զուարճանային կրօնուհիներու հսկողութեան ներքեւ: Անմեղանչութիւնը անմեղութեան նեղութիւն չտար: Այս մանկուհիներուն շնորհիւ այնքան տաժանելի ժամերու մէջ անմեղ ժամ մըն ալ կար: Այս վանքին մէջ խաղը երկնային իրերու հետ խառն էր: Պզտիկները կ'ոտոտտէին, մեծերը կը պարէին: Այս առոյգ եւ նորափթիթ հոգիները աննման կերպով զմայլելի էին և վեհ:

Հոմերոս եթէ հոն ըլլար, կը խնդար Բերոյի(*) հետ, և այս պարտէզին մէջ այնքան պատանութիւն, առողջութիւն, աղմուկ, աղաղակներ, կայտառութիւն, զբօսանք երանութիւն կար որ կրնար զուարթութիւն տալ թէ վիպասանութեան և թէ առասպելի, թէ՛ դահին և թէ տնակին հանիներուն՝ Հէզիւպէն(**)

(*) Յրանցացի եեղիեակ, որ 1629էն մինչև 1702 ապրած է, եւ որ «Բօնք-օր-Յէ» տնուն ծիծաղագրգիտ երկը շինած է:

(**) Բրիամու կիսն է: Իր օտանքինը գաւակները Տրովադայի պատերազմին մէջ մեռան, իսկ իր ամուսինը՝ Բրիամ, աղջիկը՝ Բօլիֆսէն եւ բռնը՝ Մօքիանաօ իր առջեւը ջարդուեցան:

սկսելով մինչև Մէր-Կան(*): Գուցէ ամէն տեղէ աւելի այս վանքին մէջ ըսուած են այնպիսի մանկային խօսքեր որոնք շնորհալի են և որոնք մտախօհութեամբ լեցուն խնդումով մը կը խնդացնեն մարդս:

Այս չորս սգայի պատերուն մէջ փակուած հինգ տարեկան մանկուհի մը օր մը պօռաց.

«Մայր իմ, մեծ կրօնուհի մը հիմա ըսաւ ինձ թէ ա՛լ ինը տարի և տասը ամիս մնացած է եյնելուս. ի՛նչ երանութիւն»:

Գարձեալ այս վանքին մէջ տեղի ունեցած է յետագայ անժողանալի տրամախօսութիւնը:

ՉԱՅՆԱՒՈՐ ՄԱՅՐ ՄԸ.— Ինչո՞ւ կուլաս, որդեակ իմ:

ՄԱՄԿՈՒՀԻՆ (վեց տարեկան, լալագին).— Ըսի Ալիքսին թէ Ֆրանսայի պատմութեան դասս գիտեմ: Ալիքս ըսաւ թէ չեմ գիտեր, մինչդեռ գիտեմ:

ԱԼԻԲՍ, մեծը (ինը տարեկան).— Չէ՛, սորված չէ պատմութիւնը:

ՄԱՅՐԸ.— Ո՞ւրկէ գիտես սորված չըլլալը, որդեակ իմ:

ԱԼԻԲՍ.— Ըսաւ ինձ որ գիրքը ըստ գիպուածի բանամ, և բացուած երեսէն հարցում մը ընեմ, եւ ինքն ալ հարցումին պատասխանէ:

— Է՛, ե՞տքը:

— Չպատասխանեց:

— Ըսէ՛ նայիմ. ի՞նչ է հարցումը:

— Գիրքը բացի պատահաբար իր ըսածին պէս, և հոն գտած առջի հարցումիս պատասխանը ուզեցի:

(*) Բերոյի առասպելական պատմութեան անձերէն մին, որ կը նուանուի մեծ-մայր, հուհի:

— Ի՞նչ էր այդ հարցումը :

— Ահաւաստիկ . «Ի՞նչ պատահեցաւ ետքը» :

Հոն եղած է նաև սա նուրբ գիտութիւնը փոքր ինչ որկրամուլ թութակի մը նկատմամբ որ թոշակաւոր տիկնոջ մը կը վերարեդէր :

— «Սա թութակն ալ չէնք չնորհք ունի՞ . իբ հացին վրայի կողին կ'ուտէ անձի մը պէս» :

Այս վանքին սալաքարի մը վրայէն գտնուած է սա խոստովանութիւնը զոր եօթ տարեկան մեղուհի առաջուրնէ գրած էր չմոռնալու համար :

«— Հա՛յր իմ, յանցաւոր եմ ազանութիւն ըրած ըլլալուս համար :

«— Հա՛յր իմ, յանցաւոր եմ շնութիւն ըրած ըլլալուս համար :

«— Հա՛յր իմ, յանցաւոր եմ վայելուչ մարդերունայամ ըլլալուս համար» :

Վեց տարեկան մանկուհիի մը վարդանման քերանը՝ յանպատրաստից՝ այս պարտէզին մէջ դալարեայ նստարանի մը վրայ պատմած է սա վէպը չորս ու հինգ տարեկան կապտագեղ աչքերու :

«Երեք պզտիկ աքաղաղներ երկիր մը ունէին ուր շատ ծագիկ կար : Ժողովեցին ծագիկները և իրենց գրպանը գրին : Յետոյ տերեւներն ալ հաւաքեցին և իրենց խաղալիքներուն քով գրին :

Այն երկրին մէջ քայլ մը կար . և շատ անտառներ . գայլը անտառին մէջն էր , և պզտիկ աքաղաղները կերաւ :

Ուրիշ վիպասանութիւն մըն ալ :

«Քաւազանով հարուած մը տրուեցաւ :

«Բօլիշինելն (հտպիտ) է զարնողը . զարնողն ալ կատուն է :

«Կատուն այս հարուածէն աղեկութիւն չտեսաւ , այլ գէշութիւն :

«Այն ատեն տիկին մը բանալը դրաւ Բօլիշինելը» :

Մանկուհի մը կար որ անհայր էր , և որ դըտնուելով վանքը առնուած էր , ուր ողորմաբար սնունդ և կրթութիւն կը ստանար : Օր մը երբ լսեց թէ ուրիշները իրենց մայրերուն վրայ կը խօսին , սա աօնոյշ և սրտաճմլիկ խօսքը ըսաւ :

— Ես երբ ծնայ , մայրս ներկայ չէր :

Շրջանաւոր պահարանի անձնեայ տեսուհի մը կար որ միշտ կ'աճապարէր նըբանցքներուն մէջ իբ բանալիներու տրցակովը , և որու անունն էր քոյր Ակաթ : Մեծ երիցուհիները . — տասը տարեկանէն վեր — զայն «Ակաթօգլէ» կ'անուանէին որ կը նշանակէ բանալիներ կրող Ակաթ :

Ճաշարանի երկայնաձեւ և քառակուսի սենեակ մըն էր և լոյս կ'առնէր պարտէզին հետ համահարթ սրահէ մը , որու կամարներուն վրայ ապարօշներ կային : Այս ճաշարանը մթին և խոնաւ էր , նաև լեցուն կենդանիներով . ինչպէս կ'ըսեն մանկուհիները : — Շրջակայ տեղերուն ամէն ամէն կողմէն զեռուները կուգային հոն : Չորս անկիւններուն ամէն մէկուն աշակերտուհիները մասնաւոր և յայտարար անուն մը տուած էին իրենց բարբառովը :

Անկիւններէն մին Սարգերու , մին Թրթուրներու , մին Նեպուկներու . և մին ալ ձպուռներու անկիւն կ'անուանուէր : ձպուռներու անկիւնը խոհարանին մօտ էր և ամէնէն յարդին : Հոն ցուրտը աւելի նուազ էր քան թէ միւս անկիւնները :

Անկիւններուն անունները ճաշարանէն դպրոցը անցեր էին , և չորս ազգեր զանազանելու կը ծառայէին , ինչպէս Մազարէնի հին դպրոցին մէջ : Ամէն մէկ աշակերտուհի ընթրիքի ժամանակ ճաշարանին որ անկիւնը որ նստելու ըլլար , այն անկիւնին անունը առնելով չորս ազգերէն մէկուն

կը վերաբերէր: Օր մը Պ. Արքեպիսկոպոսը հովուական այցելութիւն ընելով կարմրագեղ պղտիկ աղջիկ մը տեսաւ որ դասարանը կը մտնէր և որ խարտիչագոյն սքանչելի մազեր ունէր, և հարցուց աշակերտունիի մը, որ իր քովն էր և որ առոյգ այտերով գմայելի և թխագոյն աղջիկ մըն էր:

- Ո՞վ է սա:
- Սարգ մը, Սրբազան Հայր:
- Ի՞նչ կ'ըսես, հայր սա մի՞ւսը:
- Ճպուռ մըն է:
- Է՛ սա միւսը:
- Թրթուր մըն է:
- Իրա՞նք է՛ դուն ի՞նչ ես:
- Նեպուկ մըն եմ, Սրբազան Հայր:

Այս տեսակ տուներուն ամէն մէկը իր ժամանակէն պարագաները ունի: Ներկայ դարուս սկիզբը էգուան այս շնորհալի և խստամբեր տեղերէն մին էր. ուր գրեթէ վե՛ս մթութեան մը մէջ Սուրբ-Հաղորդութեան թափօրի միջոցին կարգի մտնելու համար կոյսերը ծաղկամշակներէն կը զանազանուէին: Նաև «ամպնովանիներ» և «բուրվառներ» կային. առնոցմէ ոմանք ալ ամպնովանիին ժապաւէնները կը բռնէին, ոմանք ալ Սուրբ-Հաղորդութիւնը կը խընկէին: Ծաղիկները ըստ իրաւանց ծաղկամշակներուն էին: Չորս «կոյս» թափօրին առջեւէն կ'երթային: Երբ այս թափօրին մեծ օրը կը հասնի, ննջարանին մէջ շատ անգամ կը հարցնէին իրարու.

— Ո՞վ է կոյսը:

Եօթը տարեկան «պղտիկ» աղջիկ մը սա խօսքը ըսած է տասնը վեց տարեկան «մեծ» աղջիկի մը, որ թափօրին առջեւէն կ'երթար, մինչդեռ պղտիկը ետեւէն կ'երթար.— Գուն կոյս ես, իսկ ես չեմ:

Տիկին Գամբան կը յիշէր պղտիկին այս խօսքը:

Գ Լ Ո Ի Խ Ե

Չ Ո Ի Ա Ր Ճ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Ճաշարանին դրան վրայ մեծկակ սեւ տառերով սա ազօթքը գրուած էր, որ «Սպիտակ Հայր մեր» կ'անուանէր, և որ մարդս ուղղակի արքայութիւն տանելու զօրութիւն ունէր:

«Փոքր հայր մեր սպիտակ զոր Աստուած չինեց, զոր Աստուած ըսաւ. և զոր Աստուած արքայութեան գրաւ: Գիշերը երբ պառկելու կ'երթայի, տեսայ որ անկողնին մէջ երեք հրեշտակներ պառկած էին. ոտքին կողմը, իսկ երկուքը սնարին վրայ. մէջտեղն ալ կոյս Մարիամ պառկած էր. Մարիամը ըսաւ ինձ որ քնանամ անկասկած:

Աստուած իմ հայրս է, կոյս Մարիամ մայրս է, երեք առաքելները եղբայրներս են, երեք կոյսերն ալ քոյրերս են: Մարմինիս վրայ հագած եմ այն շապիկը որուն մէջ Աստուած ծնաւ, Սուրբ Մարգրիտի խաչը կուրծքիս վրայ դրուած է. տիկին կոյսը հեռանալով դաշտերու մէջէն կ'անցնի կ'երթայ. Աստուած լալով Պ. Սուրբ Յովհաննէսին կը հանդիպի:

— Ուսկէ կուգաք Պ. Սուրբ Յովհաննէս:

— Ողջոյն քեզ, փրկութեանէ կուգամ:

— Չտեսա՞ք թէ ո՛ւր է Աստուած:

— Խաչին վրայ է, ոտքերը կախուած, թեւերը

բեւեռուած, և գլուխին վրան սպիտակ և պզտիկ փը-
շալի գլխարկ մը դրուած: Ո՛վ որ այս աղօթքը երե-
կոյին երեք անգամ, առտու ալ երեք անգամ ըսէ,
մեռնելէն ետք արքայութեան արժանի սլտի ըլլայ:»

1827ի այս նշանաւոր աղօթքը պատին վրայէն
աներեւոյթ եղած էր դեղնագոյն ներկերու տակ մնա-
լով: Հիմակ ա՛լ բոլորովին ջնջուած կը համարուի,
վասն զի այն ժամանակի քանի մը աղջիկները որոնք
այսօր պասաւ են՝ ա՛լ մոռցան զայն:

Իւր վերջին զարգ՝ պատին վրայ կախուած խա-
չելութիւն մըն ալ կար այս ճաշարանին մէջ որու
միակ դուռը պարտէզին վրան էր: Երկու նեղ սեղան
կար, ամէն մէկուն երկու կողմը երկու փայտէ նըս-
տաբաններ դրուած էին, և որոնք ճաշարանին մէկ
ծայրէն մինչեւ միւս ծայրը երկու երկայն և զուգա-
հեռական գիծեր կը կազմէին:

Պատերը սպիտակ, և սեղանները սեւ էին. վան-
քերուն մէջ միայն այս երկու գոյնները կը գործած-
ուէին: Կրօնուհիներուն ընթրիքը չորարէկ և նոյն-
խակ մանկուհիներուն ուտեստը խիստ կանոնաւոր էր:
Երբեմն պնակ մը բանջարեղէնով եփած միս, կամ աղի
ձուկ կը տրուեր այս էր միայն շաւղութիւնը: Մի-
այն աշակերտուհիներուն յատկացուած այս ընթրիքը
բացառութիւն մըն էր:

Մանկուհիները կ'ուտէին և կը լուին հսկողու-
թեամբ շաբաթաւոր մօրը, որ ժամանակ առ ժամա-
նակ փայտէ գիրք մը կը բանար և կը գոցէր զՂԵՐ-
գիւնով, եթէ ճանճ մը կանոնին հակառակ ուզէր-
թոյիլ կամ բզզալ: Այս լուութիւնը Սրբոց Կենսագ-
րութեան ընթերցումով կը համեմուէր: Շաբաթա-
կան ընթերցումի պաշտօն ունեցող մեծահաս աշակեր-
տուհի մը խաչին տակ պզտիկ բեմ մը կ'եղներ և գրա-
կալի մը վրայ կը կարգար կենսագրութիւնը:

Մերկ սեղանին վրայ հօս հօն ապիկուած պառկ-
ներ կային, որոնց մէջ նոյնիսկ աշակերտուհիները
իրենց դասը և պնակը կը լուային, և երբեմն խոտա-
բուտ մտի կամ հոտած ձուկի կտորներ կը նետէին.
նետողը կը պատժուէր: Այս կճիճները «բոլորածեւ
աւազան» կ'անուանէին:

Լուութեան ժամանակ խօսող մանկուհին «լեզուով
խաչ» մը կ'ընէր. ո՞ւր — գետինը, — այսինքն քա-
րայատակը կը լզէր: Հողը՝ որ ամէն ուրախութեանց
վախճանն է՝ պաշտօն ունէր պատժելու վարդի այս
նորածիլ տերեւները, որոնց յանցանքն էր ձողում:

Վանքին մէջ գիրք մը կար, որմէ ի բնէ անտի
«մէկ օրինակ տպուած էր», և զոր արդիւում է կար-
գալ: Այս գիրքը սուրբ Պնուայի կանոնագիրն է.
«գաղտնի» ք, զոր աշխարհական աչք մը չկրնար տեսնել
բնա:

Աշակերտուհիները օր մը գողցան այս գիրքը և
սկսան անյագարար կարգալ. բայց երբ կը մտածէին
թէ կրնայ յանկարծ վրայ հասնիլ, սարսափելով շատ
անգամ կ'ընդհատէին իրենց ընթերցումը և աճապա-
րուեալ գիրքը կը գոցէին: Այս մեծ վտանգին փոխա-
րէն՝ որու ենթարկուեցան միջակ գուարձութիւն մը
ունեցան: Նորատի տղաներու մեղաց նկատմամբ քա-
նի մը անխմանալի երեսներ կարդացող մանկուհիներ
րուն հետաքրքրութիւնը շարժեցին միայն:

Պարտէզին մէկ ծառուղիին մէջ կը խաղային որու
երկու կողմը քանի մը պտղատու ծառ կար: Թէեւ
հսկողութիւնը սաստիկ և պտտիժները խիստ էին,
բայց և այնպէս երբ ծառերը հովէն կը ցնցուէին,
մանկուհիները երբեմն գաղտնապէս կը յաջողէին կա-
նանչ խնձոր մը կամ փտտուն ծիրանի մը կամ որդ-
նալի տանձ մը վայելել:

Հիմա խօսքը կը թողունք նամակի մը որ մեր

քովն է, նամակ մը զոր ասկէ քսանընինգ տարի ա-
ռաջ գրած է ՚նին աշակերտունի մը: Այս աշակերտու-
նին այսօր Տ...ի գքսուննին և Բարիզի ամէնէն վա-
յելագեղ կինեւէն մին է: Ճիշտ բնագրին համեմատ
կը տողենք ահա:

«Աղջիկը իր տանը կամ խնձորը կը պահէ որքան
որ կրնայ պահել: Երբ վեր կ'ելնէ և անկողնին սա-
ւանը կը գնէ մինչև որ ընթրիքի ժամը գայ, բար-
ձին տակ կը պահէ զայն, և գիշերը կ'ուտէ իր ան-
կողնին մէջ, և եթէ չկրնայ, ճեմիչին մէջ կ'ուտէ»:
Անոնց ամէնէն մեծ մին այս էր ահա:

Արքեպիսկոպոսին վանքը այցելութեան գալու
միջոցներուն նորատի աղջկանց մին, Օր. Պուչար որ
փոքր ինչ Մօնմօրէնսիի ազնուական գերդաստանէն
կը սեպուէր, գրաւ դրաւ թէ արքեպիսկոպոսէն մէկ
օր արձակուրդի թոյլտուութիւն պիտի ուզէ: Այսպի-
սի անողորմ վանատունի մը մէջ ահագին յանցանք
մըն էր այս: Գրաւը բռնուեցաւ, բայց գրաւը բռ-
նողներուն և ոչ մին կը հաւատար թէ գրաւը բռնողը
պիտի համարձակէր արձակուրդ ուզելու:

Երբ ժամանակը եկաւ, արքեպիսկոպոսը աշակեր-
տուններուն առջևէն անցած միջոցին Օր. Պուչար
ի մեծ սարսափ իր ընկերուհիներուն՝ կարգերէն զուրս
եկաւ, և ըսաւ. Օր մը արձակուելու հրաման կը խընդ-
րեմ. Սրբազա՛ն Հայր:

Օր. Պուչար առոյց և մեծկակ աղջիկ մըն էր. և
վարդի մը պէս փողփողուն և աղւոր կերպարանք ու-
նէր: Պ. աը Գէլէն ժպտեցաւ և ըսաւ.

«Ինչո՞ւ օր մը, սիրելիդ իմ որդեակ, երեք օր
եթէ կը հաճիս: Երեք օր կը շնորհեմ»:

Աւագուննին չէր կրնար բնաւ դիմադրել, խօսողը
արքեպիսկոպոսն էր:

Այս թոյլտուութիւնը վանքին համար գայթակ-

ղութիւն, իսկ դպրոցին համար ուղախութիւն մը ե-
ղաւ: Այ մտածէ թէ ի՛նչ ազգում ունեցաւ այս դի-
պուտը:

Սակայն, այս վէս վանքը որքան ալ ամրափակ
ըլլար կարող եղած չէր աշխարհային կիրքերու ճկեան-
քէն, տրամէն, նաեւ վէպէն ազատ մնալ:

Մեր ըսածը ապացուցանելու համար բաւական կը
համարինք հոս հաստատել և համառօտապէս նշանա-
կել իրական և անհակառակելի իրողութիւն մը, որ
սակայն բոս ինքեան ամենեւին յարաբերութիւն և
կապակցութիւն մը չունի մեր գրած պատմութեան
հետ: Ընթերցողին մտքին մէջ վանքին նկարագիրը
անթերի յօրինած ըլլալու համար միայն կը յիշենք
այս եղելութիւնը:

Արդ այն ժամանակները վանքին մէջ անձանօթ
անձ մը կար որ կրօնաւորունի չէր, որու հետ ամէն-
քրն ալ յարդանօք կը վարուէին և կ'անուանուէր
Տիկին Ալպէրթին: Ոչ ոք գիտեր թէ ո՞վ և ի՛նչ է
այս կինը. գիտցուածը սա էր միայն թէ խելագար
էր և թէ աշխարհիս մէջ մեռած կը կարծուէր:

Այս պատմութեան մէջ, կ'ըսէին ոմանք, ինչքի-
նկատմամբ կարգադրութիւններ կային, որոնք կա-
րեւոր էին մեծ ամուսնութեան մը համար:

Այս կինը հաղիւ հազ երեսուն տարեկան, թխա-
գոյն, բաւական գեղանի էր. մեծ աչքեր ուներ ո-
րոնք անուշադրութեամբ կը նայէին: Կը տեսնէ՞ր
արդեօք: Տարակուսելի խնդիր: Աւելի կը սպրդէր
քան թէ կը քալէր. բնաւ չէր խօսեր. չնչիւր անգամ
տարակուսելի էր: Ռուսները՝ յետին շունչը աւան-
դողի մը ռուսներուն պէս՝ ձմրուած և կապուտակ է-
ին: Չեւքին գպչողը ձիւնին դպած ըլլալ կը կարծէր:
Ճիւղային և տարածեւ վայելչութիւն մը ունէր:
Ռ'ւր որ մտնէր, ցուրտ կ'արտադրէր:

Օր մը կրօնաւարունի մը անոր անդնիլը տեսնելով ուրիշի մը ըսաւ .

— Մեռած կը կարծուի ան : — Թերեւս իրօք մեռած է , պատասխանեց միւսը :

Տիկին Ալպէրթինի վրայօք հազարումէկ զէպք կը պատմուէր : Աշակերտուհիներուն մշտնջենական առարկան էր ան : Մատուռին մէջ վերնատուն մը կար , որ կովաչ(*) կ'անուանուէր : Տիկին Ալպէրթին ժամերգութեան ատեն այս վերնատունը կը կենար , որ բոլորածեւ պատուհան մը ունէր միայն : Այս վերնատունը առաջին յարկին վրան ըլլալով հոն կեցողը կրնար քարոզիչը կամ ժամարարը տեսնել , և որովհետեւ կրօնաւորուհիներուն արգիլուած էր անսեղ քարոզիչը կամ ժամարարը , Տիկին Ալպէրթին սովորաբար մինակ կ'ըլլար հոն :

Օր մը քարոզուողը քարձրաստիճան երիտասարդ եկեղեցական մըն էր . այս եկեղեցականը Բօհանի գուքս , Ֆրանսայի ատենակալներէն մին , 1815ին Լէոնի իշխան եղած ատեն կարմիր հրացանակիրներու պաշտօնատար , և 1830էն ետք կարգինալ և Պզանտոնի արքեպիսկոպոս էր , և մեռած :

Առաջին անգամն էր որ Պ . Տը Բօհան Բրթի-Բիքբիւսի վանքին մէջ քարոզ կուտար :

Տիկին Ալպէրթին քարոզի և ժամերգութեան ժամանակ սովորութիւն ունէր կատարելապէս և բոլորովին անշարժ կենալու :

Այն օրը սակայն երբ նշմարեց Պ . Տը Բօհանը , կիսովին կանգնեցաւ , և մատուռին մէջ լսութիւնը

(*) Ֆրանսերէն «էօյլ-սը Պէօժ» բառը բարձրաձեւ կամ կովի աչիկն ձեւով պատուհան կը նշանակէ , մեկ կովաչուի կը քարգմանեմ նոյն ձեւը ունեցող պատուհանի նշանակութեամբ :

տիրած միջոցին , «Վայ Օկի'ւսթն է եզեր» ըսաւ քարձրածայն : Բոլոր վանականները ապշութեամբ հաճակուելով իրենց ետին նայեցան , քարոզիչն ալ վեր ըրաւ իր աչքերը , բայց Տիկին Ալպէրթին նորէն իր առջի անշարժ դիրքը առած էր :

Յանկարծ արտաքին աշխարհէն շունչ մը , կեանքի նշոյլ մը անցած էր այս մարած և սառնագին կերպարանքին վրայէն . յետոյ ամէն ինչ աներեւոյթ եղած և յիմարուհի նորէն դիակ մը դարձած էր :

Սակայն Ալպէրթինին այն խօսքը չաղակրատութեան առիթ մը եղաւ այն ամէն անձերու որոնք կրնային վանքին մէջ խօսիլ : Ո՛րքան զէպքեր կը պարունակէր այս «Վայ , Օկի'ւսթն է եզեր» խօսքը . ո՛րքան գաղտնիք երեւան կը հանէր այն : Յայտնի էր թէ տիկին Ալպէրթին երեւելի անձերու դասէն ելլելով վանքը մտած էր քանի որ Պ . աը Բօհանը կը ճանչնար . թէ խիստ երեւելի տիկին մըն էր անշուշտ քանի որ ընտանեբար կը խօսէր այնպիսի մեծանուն իշխանի մը հետ , թէ այս իշխանին հետ յարաբերութիւն , թերեւս ազգականութիւն ունէր , բայց ի հարկէ խիստ մտերմական ազգականութիւն մըն էր քանի որ անոր «պզտիկ անունը» գիտէր :

Երկու խտարարոյ գըսուհիներ , տիկին Շուազէօյլ և տիկին Սէրան , շտտ անգամ այցելութիւն կ'ընէին վանատունը ուր անշուշտ «Երեւելի կանայք» ըսուած առանձնաշնորհութեան զօրութեամբ կը մտնէին և մեծ վախ կ'ազդէին դպրոցին : Երբ կ'անցնէին երկու պատաւ տիկինները , բոլոր խեղճ պատանուները կը գոչային և վար կը նայէին :

Սակայն Պ . աը Բօհան անգիտաբար աշակերտուհիներուն ուշադրութիւնը գրաւած էր : Այն միջոցին Բարիդի Արքեպիսկոպոսի մեծ ամթոռակալը անուանուած էր , և կը յուսաբ եպիսկոպոս ըլլալ օր մը : Իր

սովորութեանց մէկն էր ստէպ վանքը զալ և Բըթի Բիգբիւսի կրօնաւորութիւններուն մատուօին մէջ զըպորութիւն ընել ժամերգութեան ժամանակ: Նորատի մէնուհիններուն և ոչ մին կրնար նշմարել զայն, վասն զի հաստ վարագոյրի մը ետեւը կը կենային, բայց Պ. ար Բօհան անոյշ և փոքր ինչ սուր և նուրբ ձայն մը ունէր. զոր մէնուհիններն ա՛լ կրնային ճանչնալ և զանսոզանել:

Հրագինակիր մըն էր ժամանակաւ. կ'ըսուէր նաև թէ շատ պչրասէր և գլուխն ալ լաւ շտկուած էր կասկազոյն ազուր մագերոո որոնք գլուխին բոլոր տիքը յորինուած էին գլանածեւ. թէ փալփուր կերպասէ լայն պարօգուտ մը ունէր. և թէ իր սեւաթոյր պատմութեանը խիստ վայելուչ կերպով ձեւոյնած էր:

Այսպէս Պ. Տը Բօհան այս ամէն պատանեկան երեւակայութեանց զօրգունն եղած էր:

Ամենեւին արտաքին շշուկ մը չէր թափանցեր վանքէն ներս: Սակայն եղաւ տարի մը ուր սրինգի մը ձայնը լսուեցաւ: Երեւելի դէպքի մը կարեւորութիւնը ստացաւ այս, և այն ժամանակի աշակերտուհիները դեռ կը յիշեն այս դէպքը:

Սրինգ մըն էր այն զոր դրացիներուն մին կը նուագէր: Այս սրինգը միշտ միւսնոյն եղանակը կը նուագէր, եղանակ մը որ այսօր շատ հին կը սեպուի. «Իմա Ձէթիւլպէ, եկո՛ւ, իշխէ՛ սրտիս վրայ»: Եւ որ օրը երկու կամ երեք անգամ կը լսուէր: Նորատի աղջիկները ժամերով մտիկ կ'ընէին, ձայնաւոր մայրերը տակն ու վրայ կ'ըլլային, ուղեղները կը գործէին, պատիժները կը տեղային:

Ամիսներ տեւեց այս: Աշակերտուհիներուն առ մէնքն ալ շատ կամ քիչ սիրահարած էին անձանթ նուագածուին: Ամէն մէկը Ձէթիւլպէ ըլլալ է կ'երա-

զէր: Սրինգին ձայնը Տրուա-Միւրի փողոցին կողմէն կուգար. թերեւս ամէն ինչ տային, ամէն բան վրտանդէին, ամէն փորձ ընէին՝ գէթ մաներկրորդ մը միայն ընդնշմարելու, նշմարելու համար «երիտասարդը» որ այնքան զմայլելի եղանակաւ կը նուագէր սրինգը եւ որ՝ առանց մտքէն անցնելու՝ միանգամայն այն ամէն սիրտերը նուագելու կը տրամագրէր:

Աշակերտուհիներէն մէկ քանին պզտիկ գուռնէ մը փախելով Տրուա-Միւրի փողոցին վրայ երբորդ յարկը ելան որնգահարին տունին մէջ նայող պատուհաններէն տեսնել կարենալու համար: Անկարելի բան: Առանց մին համարձակեցաւ թեւը վերցնելով վանդակէն դուրս հանելու եւ իր սպիտակ թաշկիւնակը չարժելու: Աշակերտուհիներուն երկուքն ալ աւելի մեծ յանդգնութիւն մը ըրին. մագլցելով մինչեւ յարկի մը վրայ ելնելու կերպը գտան, և իրօք ելնելով յաջողեցան ոերջապէս տեսնելու «երիտասարդը»: Վտարանդի, ծեր, կոյր և տնանկ ազնուական մըն էր ան, և ձանձրոյթը փարատելու համար սրինգ կը նուագէր վերնայարկին մէջ:

Կ Լ Ո Ւ Խ Զ .

Պ Ձ Տ Ի Կ Վ Ա Ն Ք Ը

Այս Բըթի-Բիգբիւսի շրջապատին մէջ երեք շէնք կար որոնք բոլորովին կը զատուէին իրարմէ, մին էր Մեծ-Վանքը ուր կրօնաւորուհիները կը բնակէին, իսկ միւսն ալ Պզտիկ-Վանք ըսուածն էր: Պարտէզով բնակարան մըն էր այս, ուր զանազան ուխտերու վերաբերող ամէն քտեսակ պառաւ կրօնաւորուհիներ կը բնակէին:

Յեղափոխութեան քանդած վանքերուն մնացորդներն էին անոնք. ամէն տեսակ սեւ, գորշ և սպիտակ գոյներու խառնուրդ մը, ամէն վանքերու և ամէն հնարաւոր զանազանութեանց միութիւն մը կը կազմէին, հետեւաբար կրնայինք վանք-հտպիտ անուանել զայն եթէ երբեք ներելի ըլլար զուգել այս երկու բառը:

Կայսերական իշխանութեան ժամանակէն ի վեր թոյլ տրուած էր այս ամէն ցանուցիւր և տարալիարհիկ խեղճ աղջիկներուն այս վանքը երթալ և պէնտիքթուհիներու - պերնարտուհիներու թիւին տակ պատսպարուիլ:

Կառավարութենէն պզտիկ թոշակ մը կ'ստանային. Բըթի-Բիգբիւսի կրօնաւորուհիներն ալ թեւա-

քաց ընդունած էին զանոնք որոնք այլանդակ խառնուրդ մը կը կազմէին:

Ամէն մէկը իր կանոնին կը հետեւէր: Թոշակաւոր աշակերտուհիները իբր մեծ գրօսում երբեմն թոյլտուութիւն կ'առնէին այցելութիւն ընելու անոնց:

Ահա այս պատճառաւ է որ այն նորածիլ յիշողութիւնները զեռ կը յիշեն այլ ևլ այլ պառաւներէ ի զատ նաեւ սուրբ Պազիլ, սուրբ Սգօլասթիգ և սուրբ Ժագօպ անուն մայրերը:

Այս ապաստանեալ կրօնաւորուհիներուն մին գըրեթէ իր նախկին վանատունին մէջն էր: Սէնթ Օրի ուխտին կրօնաւորուհիներուն մին էր ան, և իր ուխտին միաբանուհիներէն միայն ինքն էր կենդանի մնացողը: Սէնթ-Օրի միաբանուհիներուն հին վանքը տասնըութերորդ դարու մէջ ճիշտ այս Բըթի-Բիգբիւսի տունն էր որ ետքէն Մարթէն Վերկայի պէնտիքթուհիներուն անցաւ:

Այս սրբասուն աղջիկը սաստիկ ազգատութեանը պատճառաւ չկրնալով ուխտին շքեղ հագուստը ճարել որ ծիրանեգոյն տեսակ մը երկթեւ վակասով սպիտակ բօպա մըն էր, նոյն զգեստով պզտիկ պէպէկ մը հագուեցուցած էր զոր բարեհաճութեամբ կը ցուցնէր և զոր վանատունին կտակեց մեռնելու ժամանակ: 1824ին այս ուխտէն մէկ միաբանուհի մնացած էր, իսկ հիմա պէպէկ մը միայն մնացած է:

Այս արժանապատիւ մայրերէն ի զատ քանի մը աշխարհական երեւելի պառաւներ՝ Տիկին Ալպէրթիոնի յպէս՝ աւաղուհիէն արտօնութիւն ստացեր էին Պզտիկ-Վանքը քաշոռելու: Այս պառաւներուն հետն էր Տիկին տը Պօֆօր տ'Օբուլ և Տիկին Տիւֆրէսն մարքիզուհին: Ուրիշ պառաւ մըն ալ կար. որ քիթը սրբելու ատեն հանած անագին ազմուկովը միայն ծա-

նօթ էր վանքին մէջ: Աշակերտուհիները տիկին Վազարմինի (աղմուկ հանող) կ'անուանէին զայն:

1820 կամ 1821ի միջոցներուն տիկին տը ժանլի որ այն ժամանակ «Էնթրէբիտ» անունով պարբերական հանդէս մը կը հրատարակէր, ուզեց Բըթի-Բիդբիւսի վանքը մտնել և մասնաւոր սենեակ կը ունենալ հոն: Իր պաշտպանն էր Օրլէանի դուքսը:

Փեթակին մէջ աղմուկը փրթաւ. սայնաւոր մայրերը սկսան սարսափիլ. տիկին տը ժանլի վիպասանութիւններ գրած էր. սակայն յայտնեց թէ ամէնէն առաջ ինք կ'ատէր վանոնք. մանաւանդ թէ ա'լ անողոք ջերմեռանդութեամբ ապրելու հասակը մտած էր:

Աստուծոյ օգնութեամբը, նաեւ իշխանին պաշտպանութեամբը մտաւ վանքը: Բայց վեց կամ ութը ամիսէն ետք ձգեց գնաց, պատճառ բերելով թէ պարտէզին մէջ շուք չկար:

Կրօնուհիները յանչափս ուրախացան երթալուն համար: Թէեւ շատ պառաւ էր, բայց տակաւին տաւիղ կը զարնէր, մանաւանդ թէ շատ լաւ կը զարնէր:

Վանքէն ելած ատեն իր նշանը թողուց իր մեկուսարանին մէջ: Տիկին տը ժանլի աւելորդապաշտ էր և յատինագէտ: Այս երկու բառը բաւական լաւ կը ծրագրեն անոր կերպարանքը:

Քանի մը տարի առաջ իր մեկուսարանին յազարիկ պահարանին մէջ ուր կը պահէր իր ստակը և գոհարեղէնները, տակաւին կը տեսնուէր սա հինգ առող լատիներէն ոտանաւորը զոր յատկապէս ինք կարմիր մեկանով գրած էր դեղին թուղթի մը վրայ, և որ իր կարծիքին նայելով գողերը վախցնելու զօրութիւն ունէր:

Imparibus meritis pendent tria corpora ramis;
Dismas et Gesmas, media est divina potestas;
Alta petit Dismas, infelix, infima, Gesmas
Nos et res nostra conservet summa potestas.
Hos versus dicus, ne té furto tua perdas. (*)

ԺՁ. դարու լատիներէն ոճովը գրուած այս ոտանաւորները խնդիր մը կը յուզեն, որ է գիտնալ թէ արդեօք Գողութեան երկու աւագակները՝ ինչպէս կը կարծուի ընդհանրապէս՝ Տիմաս և Ճեսմա՞ կ'անուանուին, թէ Տիմաս և Ճէսմաս: Այս ուղղագրութիւնը կրնար անխորժ երեւիլ ձէսթասի դերակոմսին որ անցեալ դարու մէջ կը պնդէր թէ ինքըն անդիղջ աւագակէն սերած էր: Սակայն այս ոտանաւորներուն զօրութիւնը հաւատքի դաւանանք մը կը կազմէ հիւրընկալուհիներու ուխտին մէջ:

Չմոռնանք ըսել թէ վանատունին եկեղեցին որ Մեծ-Վանքը դպրոցէն բոլորովին բաժնելու ձեւով մը շինուած էր, Դպրոցին, Մեծ-Վանքին և միանգամայն Պատիկ-Վանքին կը պատկանէր անխտիր:

Ժողովուրդն ալ կ'ընդունուէր այս եկեղեցին մաքրանոցի տեսակ մը դռնակէ որ փողոցին վրայ բացուած էր: Բայց ամէն բան այնպիսի ձեւով կարգադրուած էր որ վանատունին բնակուհիներէն ոչ

(*) Տարբեր արժանիք ունեցող երկու մարդ կախուած են այս փայտէն, այսինքն Տիգմաս, Ճեզմաս եւ ասոց մէջօնէն Ամենակարգին օրդին, Տիգմաս երեկինք, իսկ բուռն Ճեզմաս զօխմ կ'երբայ:

Թող ասօուածային զօրութիւնը պահպանէ քէ՛ մեզի եւ քէ՛ մեր ինչքը:

Այս օտարուն վրայ խորի՛ եքէ չես ուզեր կորցիլ յանցանքիդ պատճառաւ:

ոք կրնար դուրսէն եկած դէմք մը տեսնել: Եթէ կ'ուզես հասկնալ թէ ի'նչ կերպով կարգադրուած էր եկեղեցին, երեւակայէ եկեղեցի մը որու դասը տիտանեան ձեռքով մը բռնուելով ծուռած է և հասակար եկեղեցիի մը դասին պէս չէ մինչեւ խորանին ետեւը կ'երկնայ, այլ ժամարարին աջակողմը տեսակ մը սրահ կամ մթանար այր մը կը կազմէ. ենթադրէ՛ թէ այս սրահը տասը կանգունի չափ բարձր վարագոյրով մը գոցուած է, ինչպէս ըսինք արդէն, դիզէ՛ այս վարագոյրին ետեւը և փայտէ նստարաններու վրայ բոլոր վանաբնակները, դպրուհիները ձախ, աշկերտուհիները աջ, իսկ աշխատաւոր քոյրերը և նորընծայուհիները ներսի կողմը զետեղելով, և ահա կրնաս կերպով մը հասկնալ թէ ի'նչպէս ժամերգութեան ունկնդրութիւն կ'ընեն Բըթի-Բիգբիւսի միաբանուհիները:

Այս այրէն որ դպրուհիներու դաս կ'անուանուէր զէպի վանքին արգելարանը նեղ անցք մը կար: Եկեղեցին պէրաէզէն լոյս կ'առնէր:

Եթէ ղըլար այնպիսի ժամերգութիւն մը որու միջոցին կրօնաւորուհիները ըստ կանոնի պարտաւոր էին լռութիւն պահել, ժողովուրդը անոնց ներկայութիւնը Տէր ողորմեա՛ ըսող դպրուհիներու նստարաններուն ընդհարումը լսելով կ'զգար, որոնք ձայն հանելով կ'երնէին կ'իջնէին:

Կ Լ Ո Ի Խ Է.

ՎԱՆՔ ԸՍՈՒԱԾ ԱՅՍ ՄԹՈՒԹԵԱՆ ՔԱՆԻ ՄԸ
Գ Ի Մ Ա Ս Տ Ո Ի Է Բ Ն Ե Բ Ը

1819էն մինչեւ 1825 Բըթի-Բիգբիւսի աւագուծ օրիորդ Պըլլմէօրն որ կրօնապէս վանամայ Ինսուանթ (անմեղուհի) կ'անուանէր: Մարկրիդ տը Պըլլմէօրի գերդաստանէն էր, որ «Սուրբ Պընուայի ուխտին սուրբերուն կենսադրութիւնը» ներկայացուցէ:

Ինսուանթ մայրը երկրորդ անգամ աւագուհի ընտրուած էր: Գրեթէ վաթսուն տարեկան, կարճահասակ, անձնեայ, «գիզուն անօթի մը պէս երգող», կ'ըսէր այն նամակը զոր արդէն յիշեցինք, այլ սակայն պատուական կին մըն էր. բոլոր վանքին մէջ ինքն էր միայն զուարթ և այս պատճառաւ կը պաշտուէր ամէնէն:

Ինսուանթ կը նմանէր իր նախամայր Մարկրիդին որ ուխտին Տասիէն(*) էր: Գրապէտ, պերճաբան, գի-

Անտէ Տափէ անուն բողոքականի մը կիցն է և կ'անուանուի Ֆէպրը որ 1683ին իր գրական օտարազգի մեծ անուն հանած էր: Այս կիցը այլ և այլ հեղինակութիւններէ և բարգմանութիւններէ ի գառ նաեւ Յզիականը և Ողիսականը բարգմանած է 1699ին և 1708ին Տիկիմ Տափէ գիտուններու հետ մեծ վիճարանութիւններ քննած է՝ և Պուալոյի կարծիքն «այնպէ՛ տեղիէն աւելի օտարազգաւոր կից մըն էր:

տուն, ձեռնհաս հետաքրքրութեամբ պատմարան, լատիններէնի մէջ եփած, յունարէնով չաղուած, երբայցեցերէնը կուշ տուած, աւելի պէնտիքթեան քան թէ պէնտիքթուոնի մըն էր ան:

Տեղապահ-աւագուոնին էր մայր Սենէրէ որ զրեթէ կոյր, պառաւ և սպանիացի կրօնուոնի մըն էր:

Չայնաւոր մայրերուն մէջ ամէնէն անուանիներըն էին Սէնթ-Օնօրին, գանձագետ, Սէնթ-Փէրթրիւտ, նորընծայուոններու առաջին վարժապետուոնի, Սէնթ-Օնիմ, երկրորդ վարժապետուոնի, Անօնսիա-սիօն, լուսարարուոնի, Սէնթ-Օկիւսթէն, հիւանդապետուոնի, — բոլոր վանքին մէջ միայն այս կինը չարասիրտ էր: — Նաեւ Սէնթ-Մէքթիլթ (օրիորդ կուզէն) որ խիստ ծաղկահաս էր և հիանալի ձայն մը ունէր, Տէգ-Անթ (օրիորդ Տրուէ), որ Աստուծոյ-Աղջիկներու վանքը և Ժիզօրիս-Մանեիի մէջ Թրեզօրի վանքը մտած էր ժամանակաւ. Սէնթ-Փօզէֆ (օրիորդ Գօկլօլուտօ), Սէնթ-Ատէլաիտ (օրիորդ Տօվէրնէյ), Մեզերիգօրտ (օրիորդ տը Սիֆիւանթ որ չկրցաւ տանիլ վանական խտուութեանց), Գօմբասիօն (օրիորդ տը լա Միլթ իր կանոնին հակառակ վաթսուն տարեկան հասակին վանքը մտած, վասն զի շատ հարուստ էր), Բրօվիտանս (օրիորդ տը Լօտինիէր), Բըրեզանթասիօն (օրիորդ տը Սիկուէնցա) որ 1847ին աւագուոնի եղաւ. վերջապէս Սէնթ-Սէլինը (քանդակագործ Չէրագգիի քոյրը) որ խեցաւ. Սէնթ-Շանթթալ (օրիորդ տը Սիւզօն) որ նոյնպէս խեցաւ:

Ամէնէն աղւորներու մէջ քսան երեք տարեկան սիրուն աղջիկ մըն ալ կար որ Պուրպօն կղզիէն էր և ասպետ Րօզի Թոռը որ աշխարհի մէջ օրիորդ Րօզ անունը պիտի կրէր, և որ մայր Ասօմբսիօն կ'անուանուէր:

Սէնթ-Մէգթիլթ մայր եկեղեցիին դասը տիրա-

ցուինները հսկելու պաշտօն ունենալով եկեղեցիին մէջ երգելու պաշտօնը աշակերտուոններուն կուտար յօժարակամ: Ամէն աստիճանի ձայները կը կազմէր անոնցմով, այսինքն եօթը հոգի կ'ընտրէր տասը տարեկանէն մինչև տասը վեց տարեկան, որոնց ձայները և հասակները զանազան էին և զոր քով քովի և փոքրագունէն մինչև մեծագոյնը ամէն մէկը իր հասակի կարգին համեմատ չարել տալով և ոտքի վրայ կեցնելով երգել կուտար:

Հանդիսականը նորատի աղջիկներու սրինգի նրման բան մը, հրեշտակներէ շինուած տեսակ մը Պանական կենդանի սրինգ տեսնել կը կարծէր:

Աշակերտուոններէն ամէնէն աւելի սիրուող քոյրերն էին Սէնթ-Էօֆրազի, Սէնթ-Մարկրիդ, Սէնթ-Մարթ, և Սէնթ-Մարթ, և Սէնթ-Միշէլ քոյրերը:

Սէնթ-Միշէլ տակաւին մանկութեան մէջ էր, իսկ Սէնթ-Մարթ երկայն քիթովը աշակերտուոններուն խնդուկը կը բերէր:

Այս կիներուն ամէնքն ալ քաղցրութեամբ կը վարուէին բոլոր աշակերտուոններուն հետ: Կրօնաւորուոններէն ամէնմէկը ինքզինքին հետ խստիւ կը վարուէր:

Միայն զպրօցին մէջ կրակ կը վառուէր, և կերակուրները վանքին կերակուրներուն հետ համեմատուելով աւելի ընտիր էին:

Ասոր նման ուրիշ հազարամէկ խնամք կը տարուէր աշակերտուոններուն: Միայն թէ երբ պատանուոնի մը կրօնաւորուոնի մը քիվէն կ'ննցնէր ՚և հետը կը խօսէր, կրօնաւորուոնին պատասխան չէր տար:

Այս լուութեան կանոնին իբր հետեւանք բոլոր վանքին մէջ մարդկային արարածները խօսելէ զըրկուած, և այս արտօնութիւնը անկենդան իրերու տըրուած էր:

Երբեմն եկեղեցիին, երբեմն ալ պարտիզպանին զանգակը կը խօսէր: Տեսչուհիին քով ազդու կերպով ձայնող պղտիկ զանգակ մը կար որ վանատունին ամէն կողմէն կը լսուէր:

Այս զանգակը զանազան հնչիւններով, որոնք ձայնական հեռագրի նման բան մըն էին, կը նշանակէր նիւթական կեանքի այն ամէն գործողութիւնները զոր պէտք էր կատարել, և ի պահանջել հարկի խօսարանը կը կանչէր վանատունին այս կամ այն բնակչուհին:

Ամէն մէկ անձ եւ ամէն մէկ բան զանգակի յատուկ հնչիւն մը տունէր. տեղակալ-աւագուհին մէկ երկու: Վեց-հինգը զասարան հրաւիրել էր. հետեւաբար աշակերտուհիք ամենեւին չէին ըսեր թէ զասարան կը մտնեն այլ վեց-հինգը կ'երթան:

Չորս-չորսը տիկին տը ժանլիի զանգակն էր. այս հնչիւնը ստէպ կը լսուէր. «Չորս՝ պոչով սատանան է ան» կ'ըսէին այն աշակերտուհիներն որ ողորմ չուսէին:

Չանգակը եթէ տասներինը անգամ զարնէր, մեծ դէպք մը կը ծանուցանէր: «Ցանկապատին դուռը» կը բացուէր, որ վերէն Վար պարզունակներով պատուած երկաթէ անոնի տախտակ մըն էր և որ արքեպիսկոպոսին եկած միջոցին միայն կը դառնար իր ծխնիին վրայ:

Ինչպէս ըսիկք արդէն, արքեպիսկոպոսէն և պարտիզպանէն ի զատ ոչ ոք կը մտնէր վանքը: Աշակերտուհիները ուրիշ երկու մարդ ալ կը տեսնէին. մին էր ողորմաբաշխը, Պանէս աբբան, ծեր և տգեղ մը, որուն վանդակին ետեւէն ակնապիշ նայելու արտօնութիւն ունէին երբ դասը կը կենար ան. Միւսն էր գծագրութեան դասատու Պ. Անսիօ: Այն նամակը որուն քանի մը տողերը արդէն կարդաց ընթերցողը:

այս դասատուին անունը տարբեր կերպով կը գրէ, նաեւ «սոսկալի ծեր սապատող» մը կ'անուանէ զայն: Ինչպէս կը տեսնենք, ընտրուած էին ամէն մարդերը:

Այս էր անա այս հետաքրքրական վանատունը:

Գ Լ Ո Ի Խ Ը

Ս Ի Բ Տ Ե Բ Է Ն Ե Տ Ք Ք Ա Ր Ե Բ

post corda laddles

Այս վանատունին բարոյական կերպարանքը ծրարագրելէն ետք աւելորդ չենք համարիր քանի մը խօսք ըսել նաեւ նիւթական կերպարանքին նկատմամբ, որու վրայ ընթերցողը արդէն զազափար մը ունի:

Բըթի-Բիգբիւս Սէնթ-Անթուանի վանքը գրեթէ բոլորովին կը գրաւէր այն ընդարձակ տրապէզը զոր կը կազմէին Բօլոնսոյի փողոցը, Տրուա Միւրի փողոցը, Բըթի-Բիգբիւսի գոիհը և հին յատակագիծերու մէջ Օմարէ ըսուած անանց փողոցը՝ չորսն ալ մէկըրդ մէկ կտրելով: Այս փողոցները փոս մը չըջապատելու

պէս այս տրապէզը կը շրջապատէին:

Վանքը շատ մը շէնք և պարտէզ մը ունէր: Գըլ-խաւոր շէնքը՝ իր ամբողջութեամբը նկատուելով՝ վրայէ վրայ կանգնած տառասրո շինութեանց գէջ մըն էր որոնք եթէ ուզակի ի վերուստ նկատուէին, գետինը դրուած կախազան մը կը գծագրէին ճշտապէս:

Կախազանին մեծ թեւը Տրուա-Միւր փողոցին Բիգբիւս և Բօլօնսօ փողոցներուն երկնցող բոլոր ճիւղը կը գրաւէր. իսկ պղտիկ թեւը բարձր, գորշագոյն և ուղղագիծ վանդակաւոր ճակատ մըն էր որ Բիգբիւսի գոհնը կը նայէր, թիւ 62 մեծ դուռն ալ կախազանին ծայրը կը նշանակէր:

Այս ճակատին մէջտեղօքը հին և ցած կամարածեւ դուռ մը կար, որ փոշիէն և մօխիբէն ճերմկած էր և որու վրայ սարգերը ոստայն կը հիւսէին. այս դուռը միայն կիրակի օրեր մէկ կամ երկու ժամ բաց կը մընար. նաեւ երբ կրօնաւորուհիի մը զագաղը վանքէն դուրս հանել հարկ ըլլար:

Գուրսէն ժողովուրդը ահա այս դուռնեն եկեղեցի կուգար: Կախազանին արմուկը քառակուսի սրահ մըն էր ուր սեղանի վերաբերող ամէն բան կը պատրաստուէր կամ կը պահուէր և զոր կրօնաւորուհիները «Շատմարան» կ'անուանէին:

Մեծ թեւին մէջն էին մայրերուն և քոյրերուն մեկուսարաններն և նորընծայարանը: Պղտիկ թեւին մէջն էին խոհարարները, ճաշարանը որու ետեւէ էր նաեւ արգելարանը և եկեղեցին: Թիւ 62 դուռին և Օմարէի գօց փողոցի անկիւնին մէջն էր զպրօցը՝ որ դուրսէն չէր երևէր:

Տրապէզին մնացորդ մասը պարտէզը կը կազմէր որ Բօլօնսօյի փողոցին մակերեւոյթէն շատ աւելի ցած էր, հետեւաբար պատերը ներսէն Դաւելի բարձր

էին քան թէ դուրսէն:

Պարտէզը որու մակերեւոյթը փոքր ինչ գմբէթի պէս ցցուած էր՝ մէջտեղը հողաբլուրի մը կատարին վրայ սրածայր և կոնաձեւ եղեւին մը ունէր ուրկէ իբր տիգաւոր ասպարի մը վրայէն՝ չորս մեծ ծառուզիններ ալ ունէր, հետեւաբար եթէ շրջապատը բոլորածեւ ըլլար, ծառուղիներուն երկրաչափական յատակագիծը պիտի նմանէր անիւի մը վրայ դրուած խաչի մը:

Ծառուղիները՝ անհաւասար երկայնութիւններ ունէին, և ամէնքն ալ պարտէզին պատերուն կը յանգէին որք խիստ անկանոն էին: Այս ծառուղիներուն երկու կողմերը հաղարջենիներ կային: Ներսը բարձրաբերձ կաղամախիներու ուղի մը կար. այս ուղին ալ կ'սկսէր հին վանքին աւերակներուն քովէն, որ Տրուա-Միւր փողոցին անկիւնն էր, և կը տանէր Պղտիկ-Վանքին տունը որ Օմարէ փողոցին անկիւնն էր:

Պղտիկ-Վանքին առջի կողմն էր Քինչ որ Պղտիկ պարտէզ կ'անուանուէր: Արդ եթէ այս ամբողջութեան վրայ աւելցնես գաւիթ մը, ամէն տեսակ և զանազան անկիւններ՝ զոր ներքին բնակարանները կը կազմէին, բանտի պատեր, և Բօլօնսօյի փողոցին միւս եզրին վրայ շինուած յարկերուն երկայն սեւաթոյր գիծը որմէ ի զատ վանքը ուրիշ հեռաւոր տեք և մօտաբնակ տեղ չունի, այն ատեն կատարելապէս մտքիդ մէջ պատկերացուած կ'ըլլաւ ինչ որ էր Բըթ-Բիգբիւսի պէրնարտուհիներուն վանատունը քառասունը հինգ տարի առաջ:

Այս սրբաշուք տունը շինուած էր ճիշտ այնտեղ որ ԺԴ. էն ԺԶ. դարու մէջ գուռտի խաղի հաշակաւոր հրապարակ մըն էր և որ «տասնըմէկ հազար սատանաներու խաղարանը» կ'անուանուէր:

Այս փողոցներուն ամէնն ալ Բարիդի հին փողոցներն են: Տրուա-Միւր և Օմարէ անուաները շատ հին են. այս անուաները ունեցող փողոցները ա՛լ աւելի հին են: Օմարէի պզտիկ փողոցը Մօկու փողոց անուանուեցաւ. Տրուա-Միւր փողոցն ալ էկլանթիէ (վայրի վարդ) անուանուեցաւ, վասն զի մարդս քարերը չկտրած Աստուած ծաղիկները կը բանար:

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ.

Լ Ա Ն Ջ Ա Ն Ա Կ Ի Մ Ը Տ Ա Կ Դ Ա Ր Մ Ը

Քանի որ մանրակրկիտ կը պատմենք ինչ որ էր ժամանակաւ Բըթի-Բիզբիւսի վանքը, և քանի որ այս զազտնապահ ապաստանարանին վրայ պատուհան բանալու համարձակեցանք, թող ընթերցողը ներքէ մեզ փոքր ինչ եւս շեղիլ մեր նպատակէն, չեղում մը որ այս գրքին հետ հիմնական յարաբերութիւն մը չունի, և որ սակայն նկարագրութիւն և օգուտ մը կը պարունակէ, վասն զի Պանով Էնթերցողը պիտի հասկնայ թէ վանքն ալ իրեն յատուկ աննման կերպարանքներ ունի:

Պզտիկ-Վանքին մէջ հարիւրամեայ կրօնաւորուհի մը կար որ Յօնթըվրոյի աբբայարանէն եկած է: Նաեւ յեղափոխութենէն առաջ ընկերութեան մէջ մտած ելած և յարաբերութիւններ ունեցած էր ան:

Շատ անգամ Պ. տը Միրօմեսնելի խօսքը կ'ընրէ, որ Լուի ԺՁի իշխանութեան ժամանակ կնքապահ էր, նաեւ Տիւրլա անուն նախագահի մը ակննոջը վրայ կը խօսէր որու հետ շատ յարաբերութիւն ունեցած էր:

Այս երկու անուաները ամէն խօսքի մէջ յարմար կամ անյարմար յիշելու հաճութիւնը և սնտիառութիւնը ունէր: Յօնթըվրոյի աբբայարանը եռանդագին կը գովէր. կ'ըսէր թէ քաղաքի մը կը նմանէր այն և թէ մենաստանը փողոցներ ունէր:

Բիգարտիացի կնոջ մը պէս կը խօսէր որ աշակերտուհիներուն զուարճութիւն կուտար:

Ամէն տարի հանդիսաւոր կերպով իր ուխտերը կը նորոգէր, և երդում ընելու ատեն քահանային կ'ըսէր. Գերապայծառ սուրբ Յրանսուա զայն (երգումը) գերապայծառ սուրբ Ժիւլիէնին աւանդեց, գերապայծառ սուրբ Ժիւլիէն գերապայծառ սուրբ Էօզէպին աւանդեց, գերապայծառ սուրբ Էօզէպ գերապայծառ սուրբ Բրօզօրին աւանդեց, և այլն... , ես ալ, հայր իմ, ձեզ կ'աւանդեմ երդումս:—

Եւ ահա աշակերտուհիները կ'սկսէին մեզմիկ խնդալ իրենց քօղին տակէն. սիրո՛ւն և կիսիտուր խնդումներ որոնցմէ ձայնաւոր մայրերը չէին ախորժեր:

Ուրիշ անգամ ալ դարաւորի պառաւէր զէպք մը կը պատմէր. կ'ըսէր թէ «իր երիտասարդութեան ժամանակ պէրնարտեանները զինակիրներէ վար չէին մնար»:

Խօսողը դար մէն էր, բայց տասնըութերորդ

դարը:

Կը պատմէր թէ յեղափոխութենէ առաջ չորս գի- նիններուն նկատմամբ ինչ սովորութիւն կար Շամ- բանի եւ Պուրկօնի մէջ:

Երբ երեւելի անձ մը Ֆրանսայի մարեշալ մը, իբխան մը, դուքս եւ ատենակալ մը Պուրկօնի կամ Շամբանի քաղաքներուն մէկէն կ'անցնէր, քաղա- քին մեծամեծները կը դիմաւորէին զայն ճառամը խօ- սելով եւ չորս արծաթէ բաժակ կը մատուցանէին, և- րոնց մէջ չորս տեսակ գինի կը դրուէր:

Առաջին սկահին վրայ դրուած էր՝ «կապիկի գի- նի», երկրորդին վրայ՝ «առիւծի գինի», երրորդին վրայ՝ «ոչխարի գինի», չորրորդին վրայ՝ «խոզի գի- նի»:

Այս չորս աւանդութիւնները դիւնովութեան չորս աստիճանները կը յրշտնէին.

Առաջին աստիճանը զուարթութիւն կուտայ, երկրորդը կը գրգռէ, երրորդը բթամտութիւն կը բե- րէ, չորրորդը անասունին կը հաւասարէ գինովը:

Այս հարիւրամեայ պատուը կը պուրած պահարանի մը մէջ գաղտնի բան մը ունէր, որ շատ սիրելի էր իրեն: Փօնթըրվոյի կանոնը չէր արգիլեր բան մը օւնենալը: Պատուը ամենեւին չէր ցուցնէր այս բա- նը:

Ուղած ժամանակ կ'ոտնձնանար, վասն զի կա- նոնը կը ներէր, եւ ամէն անգամ որ այն բանին նա- յիլ ուզէր, կը պահուէր: Եթէ նրբանցքին մէջ ոռքի դիտառք լուէր, ոսկրուտ ձեռքերովը կըրցածին չափ շուտ մը կը գոցէր պահարանը: Երբ նոյն իրին վրա- յօք հետը խօսուելի ուղուոր, կը լռէր, թէեւ խօսիլը ախորժելի էր իրեն:

Ամենէն հետաքրքիրները չկկցան խօսք մը առնել անօր բերնէն, եւ ամէնէն յամառներն ալ ընկրկեցան

անօր անդրդուելի լուծեան առջև:

Այս բանն ալ մեկնութեանց առարկայ մը եղած էր այն ամէն անձերու որոնք վանքին մէջ գործ չու- նէին կամ կը ձանձրանային:

Ինչ կրնար ըլլալ արդեօք այս խիստ թանկագին եւ խիստ գաղտնի բանը որ հարիւրամեային գանձն էր: Արդեօք սուրբ դի՞րք մըն էր. արդեօք աննման համրի՞չ մըն էր. արդեօք ապացուցուած մասո՞ւնք մըն էր: Հազարումէկ ենթադրութիւններ կ'ըլլային:

Երբ պատուը մեռաւ, հետաքրքիրները պահարա- նը վազեցին այնպիսի շտապաւ մը որ գուցէ անպա- տեհ էր, եւ բացին զայն: Բան մը գտան որ իբր օրհ- նած մաղաղմայ երեք անգամ փաթթուած կտաւի մէջ դրուած էր: Փակեցաի պնակ մըն էր այն եւ վրան նկարներ ունէր. այս նկարներն էին թեւարկող Գոս- բիտոններ գոր դեղարանի ծառաներ կը հալածեն ա- մէն մէկը անազին գոելս մը բռնած: Այս հալածու- մին մէջ շատ մը քիմաղաչարթ ձեւեր եւ դիրք կը տեսնուին: Սիրուն Գուբիտոններուն մին արդէն բռնուելով հարուածը կերած է: Կը յուզուի, պզտիկ թեւիքը կը շարժէ, եւ թռչելու կը ջանայ տակաւին, բայց խեղկատակ կաքաւիչը սատանայական խնդու- մով մը կը խնդայ: Խիթը կը յաղթէ սէրը. այս է ա- հա նկարին բարոյականը: 1ԵԻ5 սեպտեմբերի մէջ տակաւին կը կենար այս պնակը որ իրօք խիստ հե- տաքրքրական բան էր եւ որ գուցէ Մոլիէրին գաղա- փար մը տալու պատիւը ունեցաւ: Գօմարչէի պուրվա- բին վրայ փերեզակի մը քովէ էր այն եւ ծախու գըրօ- ուած: Այս բարեմիտ պատուը ամենեւին չէր ուզէր գուրսէն այցելութիւն ընդունիլ, «վասն զի խօսա- բանը շատ տրտմալի է», կ'ըսէր:

Ք լ Ո Ւ Խ Փ.

Մ Շ Տ Ն Ջ Ե Ն Ա Կ Ա Ն Ե Ր Կ Ր Պ Ա Ք Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Սակայն այս գրեթէ գերեզմանական խօսքերը տրու վրայ աշխատեցանք գաղափար տալու՝ բոլորու վին տեղական իրողութիւն մըն է, որ ուրիշ վանքերու մէջ ալ չկրնար արտադրուիլ միեւնոյն խտուրթեամբ:

Մասնաւորապէս Թամիլ փողոցին վանքին մէջ որ ստոյգ է թէ ուրիշ ուխտի մը կը վերաբերէր, սեւ փեղկերը վերցուած և տեղը թխագոյն վարագոյրներ դրուած էին, և խօսարանն ալ սրահ մըն էր որու յատակի տախտակներն ալ փայլուն էին, և պատուհանները սպիտակ բեհեզէ վարագոյրներ ունէին. իսկ պատերուն վրայ ամէն տեսակ պատկերի չրջանակներ, բացերես պէնէտիքթուհիի մը պատկերը, նկարուն փունջեր, մինջեւ անգամ թիւրքի գլուխ մը կար:

Այս վանքին պարտէզին մէջն էր նոյնպէս չընդկաստանէն եկած այն կասկենին որ Ֆրանսայի կասկենիններուն ամէնէն գեղեցիկը և ամէնէն մեծը կը սեպուէր և որ տասնըութերորդ դարու ժողովուրդին մէջ «երկրին բոլոր կասկենիններուն հայրն ըլլալու» համբաւն ունէր:

Ինչպէս ըսինք՝ այս Թամիլի վանքին մէջ Մըշ-

տընջենական Երկրպագութեան պէնէտիքթուհիները կը բնակէին, որոնք Սիթօյի պէնէտիքթուհիներէն բոլորովին կը տարբերէին:

Այս Մշտնջենական Երկրպագութեան ուխտը շատ հին չէ. հազիւ թէ երկու հարիւր տարուան ուխտ մըն է. 1849ին քանի մը օրուան մէջ Սուրբ Հաղորդութիւնը երկու անգամ պղծուեցաւ Բարիզի երկու եկեղեցիներուն մէջ, որոնք Կրէվի Սէն Սիւլբիս և Սէն Ժան եկեղեցիներն էին:

Սոսկալի և հազուադէպ սրբապղծութիւն մըն էր այս, և քաղաքին բոլոր բնակիչները թունդ հանեց: Սէն Փէրմէն տը Բրէ եկեղեցիին առաջաւոր մեծ աթոռակալը հրաման ըրաւ հանդիսաւոր թափօր մը դառնալը բոլոր կղերականներուն մասնակցութեամբը, և բաբին նուիրակն ալ այս թափօրին ժամարարն եղաւ:

Բայց այս քաւումը բաւական չթուեցաւ երկու արժանապատիւ կիներու, որոնք էին տիկին Գուրթէն, Պուգի մարքիզուհի և Շաթօլիէօյի կոմսուհին:

«Որանին ամենավսեմ հաղորդութեան խորհուրդին» եղած այս նախատինքը թէեւ վաղանցուկ բան էր, բայց այն երկու սրբասուն սիրտերէն չէր ելներ. կարծեցին ասոնք թէ կուսարանի մը մէջ Մշտնջենական Երկրպագութեամբ մը կրնայ սրբուիլ այն:

Երկուքն ալ, մին 1652ին, միւսը 1653ին մեծ գումարներ պարգեւեցին Սուրբ Հաղորդութեան Գաթէրին տը Պար անուն վանամայրին որ պէնէտիքթուհի մըն էր, որպէսզի այն բարեպաշտական նպատակով Սէն-Պընուայի ուխտին յատուկ վանք մը հիմնուի:

Այս հիմնարկութեան համար առաջին արտօնութիւնը Սէն Փէրմէնի արքան Պ. Մէց տուաւ Գաթերին տը Պարին, «այն պայմանաւ որ երեք հարիւր

Ֆրանքի թոշակ բերող աղջիկները միայն ընդունուին վանքը. երեք հարիւր ֆրանքին գրամագլուխը վեց հազար ֆրանք կ'ընէր»:

Սէն ժէրմէնի արքայէն ետք թագաւորը շնորհման հրովարտակ տուաւ, և 1654ին թէ՛ տէրութեան հաշուեառունը և թէ՛ խորհրդարանը վաւերացուցին արքայական պայմանագիրը և թագաւորական հրովարտակը:

Ահա այսպէս Բարիդի մէջ սկսաւ և օրինաւորապէս հաստատուեցաւ Սուրբ Հաղորդութեան Մշտնջենական Երկրպագութեան պէնէտիքթուէիներու հիմնարկութիւնը: Ասոնց առաջին վանքը Գասէթի փողոցին մէջ ի նորուստ շինուեցաւ Տը Պուզի և Տը Եաթօվիէօ տիկիններուն դրամով:

Այս ուխտը, ինչպէս կը տեսնուի, չէր շփոթուէր Սիթօյի պէնէտիքթուէիներուն ուխտին հետ: Մըշտնջենական Երկրպագութեան այս ուխտը Սէն-ժէրմէն-Տէ-Բրէի արքային կը հպատակէր միեւնոյն կերպով որով Նուիրական-Սրտի կրօնաւորուէիները ժէզուիթներու պարագլուխին և Գթութեան քոյրերն ալ լազարիսթներու պարագլուխին կը հպատակին:

Նաեւ բոլորովին կը տարբերէր Բըթի-Բիզգիւսի պէրնարտուէիներուն ուխտէն որուն ներսը մտանք արդէն ընթերցողին հետ: 1657ին Աղէքսանդր է. Բարը մասնաւոր կոնդակով արտօնութիւն տուաւ Բըթի-Բիզգիւսի պէրնարտուէիներուն որ Ս. Հաղորդութեան պէնէտիքթուէիներուն պէս Մշտնջենական Երկրպագութեան արարողութիւնը կատարեն: Բայց և այնպէս երկու ուխտերը իրարու հետ չխառնուեցան բնաւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա.

Վ Ե Ր Ջ Բ Ը Թ Ի - Բ Ի Գ Բ Ի Ի Ս Ի

Վերահաստատութեան սկիզբէն ի վեր Բըթի-Բիզգիւսի վանքը կ'իյնար այսինքն Սէն Պընուայի ուխտին հանրական մահուան կը մասնակցէր. վասնզի այս ուխտն ալ տասնըութերորդ դարէն ետք միւս ամէն կրօնական ուխտերուն պէս վերնալու վրայ է:

Հոգետեսութիւնը, ինչպէս նաեւ աղօթքը մարդկութեան պէտքերէն մին է. բայց այս հոգետեսութիւնը պիտի այլաձեւի ինչպէս այլաձեւեցաւ ամէն ինչ որ յեղափոխութենէն շոյափուած է, և ընկերային յտաջղիմութեան հակառակելէ դադրելով, ընդհակառակը պիտի նպաստէ:

Բըթի-Բիզգիւսի վանատունին կրօնաւորուէիները արագօրէն կը նուաղէին: Պզտիկ-Վանքը 1840ին անբերելոյթ եղած էր, նոյնպէս թոշակաւոր դպրոցը:

Ա՛յ ոչ պատու կիներ կային, ոչ ալ նորահաս աղջիկները, ոմանք մեռած, միւսներն ալ ելած գացած էին:

Մշտնջենական Երկրպագութեան կանոնները այնքան տաժանելի են որ մարդուս սարսափ կուտան, կոշում ունեցողները վախնալով կ'ընկրկին, ուխտը

պակասած միաբանուհիներուն տեղը չլեցնէր

1845ին տակաւին իբր աշխատաւոր կրօնաւորուհի հոնկէ հոսկէ սակաւաթիւ աղջիկներ կուգային վանքը, այլ գպրութեան հարմար եկող չկար բնաւ:

Քառասուն տարի առաջ հարիւրի չափ էին միաբանուհիները. իսկ տասնըհինգ տարի առաջ քսանըութը: Հիմա քանի՞ հոգի են:

1847ին աւագուհին երիտասարդուհի մըն էր քառասուն տարու չկար. ընտրութեան չըջանին նեղցած ըլլալուն նշան է այս:

Կրօնաւորուհիներուն թիւը քանի որ կը պակսի, յոգնութիւնը կ'աւելնար, ամէն մէկուն աշխատութիւնը աւելի անտանելի կ'ըլլար. ան տտենէն կը տեսնուէր թէ կը մօտենար այն ժամանակը ուր սուք Պընուայի կանոններուն բեռը կրելու համար վանքին մէջ ընդամէնը տասը կամ տասներկուքի չափ ցաւահար և կքուն ուսեր պիտի մնան միայն:

Բեռը անողոք է և անփոփոխ կը մնայ, կրօնաւորուհիները թէ՛ քիչ և թէ շատ ըլլան: Առաջ ծանօթ կը կշռէր. իսկ հիմա կը ջախջախէ. հետեւաբար կը մեռնին բեռին տակ մնացողները:

Գիրքիս հեղինակը երբ Բարիզի մէջ կը բնակէր, անոնց երկուքը մեռան. մին քսանըհինգ, և միւսը քսանը երեք տարեկան էր:

Այս քսաներեք տարեկանը՝ Ժիւլիա Ալբիւնիւային պէս՝ կրնայ ըսել: Hic jaceo. Vixi anno viginti et tres, (հոս կը հանգչիմ: Քսան և երեք տարի ապրեցայ): Այս անկումին պատճառաւ վանքը աղջիկ դաստիարակելու պաշտօնէն հրաժարեցաւ ա՛լ:

Հոս տեղն է ըսելու թէ Վօլթերին այս ընթացքը ուղիղ խելքի դէմ է. վասն զի Վօլթէր կը պարտաւորէր պաշտպանել Յիսուսը ինչպէս կը պաշտպանէր Քալասը (Քալաս 1698ին ծնած բողոքական և թուրուզի մէջ վաճառական մըն էր). խաչելութիւնը նի՞չ

կը նշանակէ նաեւ այն անձերու համար որոնք գերմարդկային մարմնաւորութիւններ կ'ուրանան—իմաստունի մը սպաննումը:

Տասնըհինգերորդ դարու մէջ կրօնքի գաղափարը տազնապ մը կը կրէ: Քանի մը բաներ կան որ մարդ աորված էր, և հիմա կը մոռնայ. լաւ կ'ընէ մոռնալով, միայն թէ այս ինչը մոռնալու ատեն պէտք է այն ինչը սորվիլ:

Պէտք չէ որ մարդկային սիրտը թափուր մնայ: Քանի մը հնութիւններ կը քանդուին. այս քանդումը օգտակար է եթէ տեղը նոր չէնք կանգնուի:

Առ այժմ քննենք անցեալին իրերը:

Պէնք է ճանչնալ զանոնք գէթ ի հարկին անոնց մէջ զգուշանալու համար:

Անցեալին կեղծ նմանութիւնները կեղծ անուններ կ'առնեն և ապագայ կ'անուանուին յօժարակամ: Այս ճիւղը, այսինքն անցեալը իր անցագիրը խարդախելու ենթակայ է, ծուղակը լաւ մը ճանչնանք: Զվստահինք: Անցեալը երես մը ունի որ է աւելորդապաշտութիւնը, և զիմակ մը որ է երկղիմութիւնը: Երեւան հանենք դէմքը, և վար առնենք դիմակը:

Իսկ վանքերը բազմախառն խնդիրներ կը պարուանակեն. խնդիր քաղաքակրթութեան որ կը դատապարտէ զանոնք, նաեւ խնդիր ազատութեան որ կը պաշտպանէ:

Ե Օ Թ Ե Ր Ո Ր Դ Գ Ի Ր Ք

Փ Ա Կ Ա Գ Ի Ծ

Գ Լ Ո Ի Խ Ա.

Վ Ա Ն Բ Ը Ի Բ Բ Վ Ե Ր Ա Յ Ա Կ Ա Ն Գ Ա Ղ Ա Փ Ա Ր

Այս գիրքը տրամ մըն է, որուն առաջին հերթսն է անեզրութիւնը:

Երկրորդն է մարդս:

Հետեւաբար քանի որ վանքի մը հանդիպեցանք ժեր ճամբուն վրայ, պարտաւորեցանք ներս մտնել: Ինչո՞ւ մտանք: Վասնզի վանքը՝ որ արեւելքի ինչպէս նաեւ արեւմուտքի, հին ժամանակներու, ինչպէս նաեւ արդի ժամանակներու, կռապաշտութեան, պուտտայութեան և ժանձկտականութեան՝ ինչպէս

նաեւ քրիստոնէութեան յատուկ է. անեզրութիւնը նկատելու համար մարդուս ի կիր առած գիտական գործիներուն մին է:

Քանի մը գաղափարներ կան զոր հոս պարզելու տեղը չէ: Սակայն մեր զգուշանալու, սահմանարկելու, նաեւ սրտմտելու իրաւունքը բացարձակապէս վերապահելէն ետք՝ կը պարտաւորինք ըսել թէ երբ մարդուս սրտին էմջ անեզրութիւնը կը նշմարենք, միշտ յարգական զգացումով մը կը համակուինք, առանց նկատելու թէ լաւ կամ յոռի կերպով ըմբռնուած է այն:

Հրէային ժողովարանը, Տաճիկին մզկիթը, Հրնդիկին մեհեանը, վիկվամը (հնդկական գիւղերու խրճիթներ) սոսկալի կողմ մը ունի զոր ամենեւին չենք սիրեր... նաեւ վեհ կողմ մը ունի զոր կը պաշտենք:

Ո՛հ, ի՛նչ հայեցողութիւն մտքին համար,—ի՛նչ անհուն մտախոհութիւն: Աստուած կը զօլանայ մարդկային դէմքին վրայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

ՎԱՆՔԸ ԻՐ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆ

Վանակութիւնը պատմութեան, բանականութեան և ճշմարտութեան տեսութեամբ նկատուելով դատապարտուած է:

Մենաստանները երբ կը շատնան ազգի մը մէջ, չրջաբերութեան արգելներ, խափանարար հաստատութիւններ, ծուլութեան կեդրոններ կ'ըլլան ուր որ աշխատութեան կեդրոններու պէտք կայ:

Ինչ որ է «կի» ըսուած մակաբոյժ և փնասակար տունկը կազնիին, և ելունգը մարդկային մարմինն նկատմամբ, նոյնն է նաեւ մենական հասարակութիւնները ընկերային մեծ հասարակութեան նկատմամբ:

Անոնց յառաջացման և դիրութեան հետեւութիւնըն է երկրին ազգատութիւնը: Վանական վարչութիւնն ազգերու քաղաքակրթութեան սկիզբը օգտակար, հոգեւոր ազդուժով անասնաբարոյութեան նըւազուժը արտաբերելու կարեւոր, բայց ժողովուրդառնութեան փնասակար է:

Ասկէց զատ երբ կը թուլնայ այն, և կ'սկսի իր անկարգութեան ժամանակի շրջանը հօշովել, անկարգութեան օրինակը տալ շարունակելովը յոռի

վարչութիւն մը կը դառնայ այն մէկ պատճառներով որոնց համար փրկուէտ էր իր անարատութեան ժամանակի շրջանին մէջ:

Վանարգելութեանց ժամանակը անցաւ ալ:

Վանքերը մարդկային ընկերութեան սկզբնական դաստիարակութեան օգտակար, այլ անոր աճումին խոչընդոտ և զարգացումին փնասակար եղան:

Մենաստանները իբր հիմնադրութիւն և իբր օրինակ մարդու կազմութեան ժ. գարու մէջ օգտակար, ժ. գարու մէջ վիճելի էին, իսկ ժ. գարու մէջ ատելի են:

Վանական բորոտութենէ երկու սքանչելի ազգեր մինչեւ իրենց ոսկերոտիքը մաշուեցան, այսինքն Իւտալիան և Սպանիան. մին դարերով Եւրոպայի լոյս սը, միւսն ալ պայծառութիւնը, և այսօրուան օրս, այս երկու մեծանուն ժողովուրդները 1789ի առողջապահիկ կանոններուն փրկուէտ ազգեցութիւնովը միայն կ'սկսին առողջանալ:

Վանքը, մասնաւորապէս կիներու հինաւուրց վանքը, այն որ ներկայ դարու սեմին վրայ և Իտալիոյ, Աւստրիոյ և Սպանիոյ մէջ կ'երեւի, միջին դարու ամէնէն տխուր զանգուածներէն մին է:

Վանքը, այս վանքը ամէն տեսակ սարսափներու հատակէտն է: Բուն կաթոլիկ վանքը մահուան սեւ ճառագայթներովը ողողուած է բոլորովին:

Սպանիական վանքը մանաւանդ սգալի,

Հոն՝ մութին մէջ: Մայր եկեղեցիներու պէս բարձր բարելակ միակտուր խորաններ կը կանդնին մշուշապատ կամարներու, նաեւ զմբէթներու ներքեւ որոնք հազիւ հազ կը նշմարուին, այնքան պաշարուած են մթութեամբ:

Հոն՝ խաւարին մէջ ահագին սպիտակ խաչելութիւններ կախուած են չլթաներէ. հոն՝ եպենոսի վը-

բայ փոքրակերտայ մեծ քրիստոսներ կան մերկանդամ, որոնք արիւնաթաթաւ և արիւնաբոյր, սոսկալի և շքեղ են: որոնց արմուկներուն ոսկորները, ծունկի ոսկորներուն կողմի մաշկերու բաց վէրքերը կ'երեւին, որոնք արծաթէ փշազարդ պսակներ ունին, ոսկի բեւեռներով բեւեռուած են, և ամէն մէկը ճակատին վրայ կարկեհանէ արիւնանման կաթիլները, աչքերուն մէջն ալ ադամանդէ արցունք ունի:

Ազամանդները և կարկեհանները թաց կ'երեւին և վարը՝ մութին ծնրադրող քողակիր էակներու լացը կը բերեն. էակներ որոնց կուշտերը խուրձէն և երկաթէ սրածայր մտրակէն վիրաւորուած, կուրծք՝ ուռիի հիւսկէններու տակ մնալով խորտակուած, և ծունկերն ալ ծնրադրութեամբ խոցոտուած եէ.

Կիներ՝ որոնք կը կարծեն թէ հարս են. ճիւղաներ որոնք կը կարծեն թէ սերովբէ են.— ոչ: Կը սիրեն՝ արդեօք. ոչ: Կ'ապրին՝ արդեօք. ոչ: Կը կամի՞ն արդեօք. ոչ:

Անոնց ջիղերը ոսկոր, և ոսկորներն ալ քար դարձած են: Անոնց քօղը խաւարի հիւս մըն է: Երբ քօղին տակէն կը շնչեն, կարծես թէ մահուան աղէտաբոյր շնչատութեան կը նմանի անոնց շունչը: Աբաւուհին, այսինքն ճիւղ մը կը սրբագործէ և կը սարսափեցնէ զանոնք:

Անարատութիւնը, անողորմ անարատութիւնը անհրաժեշտ է: Ահա ասոնք են Սպանիայի հին մեծնաստանները, այսինքն սոսկալի ջերմոտանդութեան որջեր, կոյսերու անձաւներ, անագորոյն տեղեր:

Կաթոլիկ Սպանիան նոյնիսկ Հոռոմէն աւելի հոռոմէական էր: Սպանիական վանքը գերազանցապէս կաթոլիկ վանքն էր: Արեւելք կը հոտէր այն:

Արքեպիսկոպոսը իբր երկնից ներքինապետ կը կղզէր և կը դիտէր Աստուծոյ վերապահուած այս

պալատը ուր հոգիներ կային: Հարճը կրօնաւորուհին էր, ներքինն ալ քահանան:

Հարճ կրօնաւորուհիներու ամէնէն եռանդոտները երազի մէջ կ'ընտրուէին և Քրիստոսի սէրը կը վայելէին: Գիշերը խաչէն վար կ'իջնէր մերկանդամ գեղանի երիտասարդը և մեկուսարանին բնակչուհին աւիւնով կը համակէր:

Բարձրարեւձ պատերու մէջ փակուելով ամենեւին կենդանի առարկայ մը չէր տեսներ միսթիզային սուլթանուհին որու սուլթանն էր խաչեցեալը: Անգամ մը դուրս նայիլը մատնութիւն մըն էր:

«Ինչ Բաչէ (լատիներէն է և «խաղաղութիւն» կը նշանակէ) ըսուած բանտը կաշիէ տոպրակին տեղը կը ծառայէր: Ինչ որ Արեւելքի մէջ ծովը կը նետուէր, Արեւմուտքի մէջ երկրիս յատակը կը նետուէր:

Թէ՛ Արեւմուտքի և թէ՛ Արեւելքի մէջ կիները իրենց թեւերը կը դալարեն, ոմանք կոհակներուն, ոմանք ալ փոսերուն կը մատնուին. հոս կը թաղուին, հոն կը խեղդուին: Անագորոյն զուգակչութիւն:

Հիմակ անցեալին պաշտպանները չրկրնալով ժըլտել այս բաները, անոնց վրայ ծիծաղիլ գիտեն միայն:

Պատմութեան յայտնութիւնները ջնջելու, փրկասփայլութեան մեկնութիւնները եղծելու, և ամէն անախորժ եղելութիւնները և տրամառիթ խնդիրները կրճատելու հանգարտ և տարօրինակ կերպ մը մօտայի կարգը անցաւ:

«Ճոռոմաբանութեան նիւթ» կ'ըսեն ամսեղուկները: Ճոռոմաբանութիւն, կը կրկնեն թեթեւամիտները:

Այս տեսակ անձերու համար Ժան-Փազ-Ռուսօ՝ ճոռոմաբան, Տիարօ՝ ճոռոմաբան, Վօլթէր՝ Գալասի

նկատմամբ՝ ճոռոմաբան, Լապար և Սիրվէն՝ նոյնպէս ճոռոմաբան են: Մօտ ժամանակներս չգիտեմ ո՛վ հասկըցեր է թէ Թասիթ (Քրիստոսի 54 թուականին ծնած հռոմայեցի երեւելի և անկողմնակալ պատմիչ մըն է. Տակտիոս) ճոռոմաբան մըն է նղեր, թէ Ներոն նահատակ մըն է եղեր, և թէ ստուգիւ պէտք էր արգահատիլ «խեղճ Հօլօֆէրնի (Հողեփեռնէս) (Նաբուզոդոնոսոր Ա. զօրապետը) վրայ:

Սակայն իրողութիւնները դիւրաւ չեն խոռվիր, և կը յամառին կը մնան: Այս գրքին հեղինակը Պըրիւսէլէն ութը մղոն հեռի Վիլերի մենաստանը գացած է ուր ամէն մարդու համար միջին դարերու յիշատակներ կան, և իր աչքովը խորվիրապներու ծակը տեսած է մարգագետնին միջնատեղը որ վանքին գաւիթն էր, և Տիլ գետին եզրին վրայ ալ չորս քարուկիր գնդաններ որոնք կիսովին գետնին տակն են և կիսովին ալ ջուրին ներքեւ: «Ին Բաչէ» էին ասոնք: Միթէ ճոռոմաբանութիւններ են այս «Ին Բաչէ»ները:

Գ Լ Ո Ի Թ Գ.

Թէ ԻՆՉ ՊԱՅՄԱՆՈՎ ԿԱՐԵԼԻ Է ԱՆՅԵԱԼԸ ՅԱՐԳԵԼ

Վանականութիւնը, այն որ Սպանիայի մէջ կար ժամանակաւ, և այն որ Թիպէթի մէջ կայ տակաւին, քաղաքակրթութեան համար տեսակ մը թոքախտ է: Անով կենդանութիւնը կը դադրի, ժողովուրդները պարզապէս կը ջնջուին: Վանքի մէջ փակուելը մաշիլ է:

Վանարգելութիւնը ժանտախտ մը եղաւ Եւրոպայի մէջ: Աւելցուր ասոր վրայ մարդկային խղճի կրած բռնաբարումները, բռնի կոչումները, աւատականութեան՝ վանքի վրայ կռթնիլը, անդրանիկներու պատճառաւ ընտանիքներու աւելորդ մասը սեպուող կրտսերներու վանքերու մէջ թափիլը, այն անքթութիւնները զոր քիչ մը առաջ պատմեցինք, «Իմ Բաչէ»ները, բերաններուն կարուած մնալը, ուղեղներուն չորս պատի փակուելը, անթիւ աննսեհ միտքերու մշտնջենական ուխտադրութեան մթազին բանտերու մատնուելը. կրօնաւորութիւնը, այսինքն կենդանի հոգիներու թաղումը: Աւելցո՛ւր նաեւ անհատական չարչարանքները ողբային նուաստութեանց վրայ, և անա, ո՛վ կ'ուզես եղիր, սարսուռ մը պիտի զգաս վեղարին և քօղին, այսինքն մարդուս հնարած

երկու պատանքներուն առջեւ :

Այլ սակայն կան տեղեր, կան երկիրներ ուր փրիսոփայութեան հակառակ՝ յառաջդիմութեան հակառակ՝ վանական ոգին տասներիններորդ դարու պէս դարու մը մէջ դեռ կ'ապրի, և ճգնաւորական այս լանդակ վերածուծ մը այս միջոցիս քաղաքակրթեալ աշխարհի զարմանքը կը գրաւէ :

Հինցած հիմնարկութեանց մշտնջենապէս մնալ ուզելը կը նմանի ծթոած անուշահոտութիւններու յամառութեան որոնք մեր մազերը հոտակետել կ'ուզեն, հոտած ձուկերու պահանջումին որոնք կ'ուզեն ուտուիլ, մանկային զգեստներու թափանցումին որոնք կ'ուզեն մարդու հագուստ ըլլալ և դիակնեցող գորովին, որոնք ետ կուգան կենդանիները զըրկելու համար :

Ապերախտները, կ'ըսէ զգեստը, գէշ ժամանակներու մէջ պաշտպանեցի ձեզի: Ինչո՞ւ ա՛յլ կը մերժէք զիս: Ծովերէն կուգամ, կ'ըսէ ձուկը: Վարդ էի, կ'ըսէ անուշահոտութիւնը: Սիրեցի ձեզի, կ'ըսէ դիակը: Քաղաքակրթութիւնը ինձմէ ընդունեցիք, կ'ըսէ վանքը :

Այս ամէնուն միայն սա պատասխանը կուտանք. — Ժամանակաւ :

Մեռած իրերու մշտնջենական էութիւն տալ և զմոտու մով մարդերը կառավարել, յոռի վիճակի մէջ ինկած վարդապետութիւնները նորոգել, մասունքի որբատուփերը նորէն ոսկեզօծել, վանքերը վերստին ծեփել, մասունքները կրկին օրհնել, աւելորդապաշտութիւնները դարձեալ զարդարել, կրօնամոլութեան համար նոր պաշարք պատրաստել, մշտիկներուն և թուրերուն նոր երախակալներ շինել, վանականութիւնը և ռազմապետութիւնը վերահաստատել, մուսրացիականները բազմապատկելով կարծել թէ մարդկաջ

յին ընկերութիւնը կը փրկուի. ներկան անցեալին կամքին տակ պրկել, շսոնք այնպիսի երազներ են որոնք մարդուս շարմանք կուտան :

Այլ սակայն այս տեսականները տեսագէտներ ունին: Այս տեսագէտները, որոնք սակայն խելացի մարդիկ են, ամենապարզ գործողութիւն մը ունին. անցեալին վրայ ծեփ մը կը գործածեն զոր ընկերային բարեկարգութիւն, երկնային իրաւունք, բարոյական, ընտանիք, նախահարց նկատմամբ յարգանք, հինաւորաց իշխանութիւն, սրբազան աւանդութիւն, օրինաւորութիւն, կրօնք կ'անուանեն, և ամենուրեք կ'աղաղակեն. Տեսէ՛ք, պարկեշտ մարդեր, և առէ՛ք այս ամէնը :

Հիներն ալ գիտէին այս տրամաբանութիւնը: Արիստոսները (Հոմայեցուց մէջ Արիստիւս կ'անուանէին այն քուրմերը որոնք զո՛նը նահատակելէ առաջ անոր շարժումները և աղիքը կը զննէին գուշակութիւններու համար) կը հետեւէին անոր :

Կաւիճով կը շիէին սեւ երինջ մը, և կ'ըսէին. Սպիտակ է այն :

Իսկ մենք անցեալը հոն հոս կը յարգենք և ամենուրեք կը խնայենք բաւական չէ որ զիջանի մեռնելու: Եթէ ուզէ ապրիլ, վրան կը յարձակինք և կ'աշխատինք մեռցնելու զայն :

Աւելորդապաշտութիւնները, սուտապաշտականութիւնները, նախապաշարումները ճիւղաներ են, և թէև ճիւղաներ են, այլ յամառութեամբ կ'ուզեն ապրիլ. թէև ծուխ են, այլ ակոսներ և եղունգներ սունին, պէտք է ուրեմն առնաբար յարձակելով ձմրել

զանոնք պէտք է կուռիլ անոնց հետ, անդուլ և անօղաբար պատերազմիլ, վասն զի մարդկութեան ճակատագիրներէն մին է ուրուականներու հետ մշտնջենապէս պատերազմելու զատապարտուած ըլլալ: Դրժ, ուարին գործ մըն է մթութեան կոկորդէն բռնել և գետինը տապալել զայն:

Յրանսայի մէջ, տասնըիններորդ դարու պէս զարու մը մէջ վանքի մը էութիւնը լոյսին հանդէպ կեցող բուերու գարոցի մը էութեան կը նմանի: Մենաստանի մը 89, 1830ի և 1848ի միջնաքաղաքին մէջ ի տես և ի լուր ամէնուն ճգնաւորութեան յանցանք գործելը, Հոռմին Բարիզի մէջ փթթիլը ժամանակագրական սխալ մըն է:

Սովորական ժամանակ այսպիսի սխալ մը ուղղելու և անհետացնելու համար ամաթիւր մենաստանին հեգել տալը կը բաւէ: Բայց սովորական ժամանակի մէջ չենք:

Կուռինք ուրեմն:

Կուռինք, բայց զանազանենք:

Ճշմարտութեան յատկութիւնն էր բնաւ չանցնիլ չափը: Ի՞նչ պէտք ունի չափանցելու: Կան բաներ զոր պէտք է ջնջել, կան նաեւ բաներ որոնց պէտք է միմիայն լոյս տալ և նայիլ:

Շատ ու շատ զօրաւոր է այն որ բարեսիրաբար և ծանրապէս կը քննէ:

Ամենեւին հարկ չկայ կրակ ու բոց տեղալու ուր որ լոյսը կը բաւէ:

Արդ քանի որ տասնըիններորդ դարու մէջ ենք, ընդհանուր տեսութեամբ և ամէն ժողովուրդներու մէջ, Ասիայի ինչպէս նաեւ Եւրոպայի, Հնդկաստանի ինչպէս նաեւ Թուրքիոյ մէջ հակառակ ենք ճգնական վանարգելումներու:

Վանք ըսելը ճահիճ ըսել է: Յայտնի է թէ այդ

ճահիճները շուտով կը նեխին. իրեց անշարժութիւնը վատառողջ է, և եռու մը ժողովուրդները տենդով կը համակէ, կը Նիհարցնէ և կը տժգունացնէ. վերջապէս այս ճահիճներուն բազմութիւնը եգիպտական պատուհաս կ'ըլլայ:

Չենք կրնար առանց սարսափելու յիշել այն երկիրները ուր Փաքիրները, պօնդերը (Չինացուոց քուրմերը), սանդօնները (թիւրք վանական), գալօնէրները, մարպութները, թալաբուէնները (Սիամցիները, և Լատսի և Բէկիւի բնակիչները թալաբուէն կ'անուանեն իրենց քահանաները որոնք տեսակ մը մուրացկան քահանաներ կամ ձկնորսներ են) սողուններու չափ կը վխտան:

Չայս ըսելէն վերջ կ'անցնինք կրօնական խընդրին: Այս խնդիրը քանի մը խորհրդաւոր, գրեթէ սարսափելի կողմեր ունի. թող ներուի մեզ ուշադիր զիտել զայն:

Գ Լ Ա Ի Խ Դ.

ԹԷ ԻՆՉ Է ՎԱՆՔԸ ՍԿՂԲՈՒՆՔԱՅԻՆ ՏԵՍԱԿԷՏՈՎ

Մարդիկ կը միանան և միասին կը ընակին։
 Ի՞նչ իրաւունքով, — ընկերակցութեան իրաւունքով։ — Իրենց տան մէջ կը փակուին։ Ի՞նչ իրաւունքով։ — Այն իրաւունքով զոր ամէն մարդ ունի իբր գուռը բանալու կամ գոցելու։
 Դուրս չեն ելներ։ Ի՞նչ իրաւունքով, — Երթալու և գալու իրաւունքով, որմէ կ'արտագրուի իրենց տունը մնալու իրաւունքը։
 Ի՞նչ կ'ընեն իրենց տան մէջ։
 Կամաց կը խօսին վար կը նային, կ'աշխատին։ Աշխարհէս, քաղաքներէ, զգայական վայելումներէ, զբօսումներէ, սնտփառութիւններէ, հպարտութիւններէ, շահերէ կը հրաժարին։ Ասրէ կամ կտաւէ հաստ զգեստներ կը հագնին։ Անոնց և ոչ մին բան մը չունի իբր սեփականութիւն։
 Հարուստը հոն մտնելով ազքաւ կ'ըլլայ։ Ինչ որ ունի ամէնուն կուտայ։ Ան որ էր այն զոր ազնիւ, տղնուական կամ իշխան կ'առնուանեն, գիւղացիի կը հաւասարի։
 Մեկուսարանը միեւնոյնն է ամէնուն համար։ Ամէնքն ալ միեւնոյն կերպով կը խօսուին, միեւնոյն

վեզարը կը հագնին, միեւնոյն սեւ հացը կ'ուտեն, միեւնոյն յարդին վրայ կը քնանան, միեւնոյն մոխիրին վրայ կը մտնին։ Ամէնքն ալ միեւնոյն քուրձը ունին իրենց կոնակին վրայ, միեւնոյն չուանք կը փաթթեն իրենց մէջքը։ Եթէ որոշուած է բոկոտըն քալել, ամէնքն ալ բոկոտն կը քալեն։
 Կրնայ իշխան մը գտնուիլ անոնց մէջ. այս իշխանն ալ միւսներուն պէս ստուեր մըն է։ Ա՛լ տիրոջոս չկայ։ Ընտանիքի անունները կ'աներեւութանան։ Մակդիրներ ունին միայն։ Ամէնքն ալ կեանքի անուններու հաւասարութեան առջեւ կը խոնարհին։
 Մարմնային ընտանիքը կը ցրուեն և իրենց վանատունին մէջ հոգեւոր ընտանիքը կը կազմեն։ Ա՛լ ազգական չունին. բոլոր մարդիկ իրեց ազգականներըն են, Աղքատներուն կ'օգնեն, հիւանդները կը խնամեն։ Իրենք կ'ընտրեն այն անձերը որոնց կը հնազանդին։ Եղբայր իմ, 'կ'ըսեն իրարու։
 Խօսքս կը կտրես և կը պօռաս. — Բայց տեսլական վանքն է այդ։
 Քանի որ կարելի է այսպիսի վանք մը, իրաւունք ունիմ անոր նկատմամբ խօսելու։
 Ահա այս պատճառաւ է որ նախորդ գիրքին մէջ յարգանք խօսեցանք վանքի մը նկատմամբ։
 Մեկուսի թողլով միջին դարը և Ասիան, պատմական և քաղաքական խնդիրը ուրիշ յարմար միջոցի ձգելով, պաշտպանողական վիճաբանութեան հարկերէ հեռի կենալով, և մենաստանը բացարձակապէս կամայական ըլլալու և միայն ինքնակամ միաբաններ ունենալու չմտնալով վանական հասարակութիւնը միշտ ուշադիր և քանի մը մասերու նկատմամբ՝ ահանածանքի պարկեշտութեամբ մը պիտի նկատեմ։
 Ուր որ հասարակութիւն կայ, հոն ժողովուրդ կայ, ուր որ ժողովուրդ կայ, նաեւ իրաւունք կայ

հոն:

Մենաստանը Հաւասարութեան և Եղբայրութեան սկզբանց արդիւնքն է

Ո՛հ քանիօն վսեմ ազատութիւնը և քանիօն շքեղ է իրմէ հեանող կերպարանափոխութիւնը:

Ազատութիւնը կը բաւէ մենաստանին հանրապետութեան կերպարանք տալու:

Այս մարդերը կամ կիները, որոնք չորս պատի մէջ փակուած են, թաղիքէ զգեստ կը հագնին, հաւասարութեամբ կ'ապրին և եղբայր կ'անուանեն զիրար. ասոր ըսելիք չունինք: Բայց ուրիշ բան մըն կ'ընեն արդեօք:

Այո՛:

Ի՞նչ կ'ընեն:

Իէպի մութը կը նային, ծուներ կը դնեն ձեռնաձած: Ի՞նչ կը նշանակէ այս:

Ք Լ Ո Ի Խ Ե.

Ա Ղ Օ Թ Ք

Աղօթք կ'ընեն:

Որո՞ւ:

Աստուծոյ:

Աստուծոյ աղօթք ընելը ի՞նչ կը նշանակէ:

Մի՞թէ մեզմէ դուրս անսահմանութիւն կայ: Այս անսահմանութիւնը մէ՞կ հատ է, կայո՞ւն է, մնայո՞ւն է, Մի՞թէ ի հարկէ նիւթաւոր է քանի որ անսահման է, և եթէ աննիւթ ըլլար, մի՞թէ այս աննիւթութիւնը իր սահմանը պիտի չըլլա՞ր. մի՞թէ ի հարկէ իմացական չէ՞ քանի որ անսահման է, և եթէ անիմացական ըլլար, մի՞թէ այս անիմացականութեամբ սահմանաւոր պիտի չըլլա՞ր:

Այս անսահմանութենէն կրնա՞յ էութեան դազափարը ծնիլ մեր մտքին մէջ, մինչդեռ մենք մեզ գաղափարը միտքն կրնանք վերագրել:

Ուրիշ խօսքով ըսենք. մի՞թէ անսահմանութիւնը բացարձակ չէ՞, և մենք ալ իր յարաբերականը:

Մինչդեռ մարդու գոյութենէն դուրս անսահմանութիւն մը կայ, իր գոյութեան մէջ ուրիշ անսահմանութիւն մըն ալ չկա՞յ արդեօք:

Այս երկու անսահմանութիւնները (ի՞նչ անար-

կու յոգնակի) մի՞թէ իրերու կը վերագրին, կամ թէ ուրիշ կերպով ըսենք. սրկորոգ անսահմանութիւնը մի՞թէ առաջինին չհերքուիր. մի՞թէ անոր հայելին, ցոլումը, արձագանգը չէ, ուրիշ անգունդի մը համապետոն անգունդ մը չէ՞:

Այս երկրորդ անսահմանութիւնն ալ առաջինին պէս իմացական է: Կը խորհի՞: Կը սիրէ՞: Կը կամի՞: Եթէ երկու անսահմանութիւններն իմացական են, ամէն մէկը կաղձող ս'զբունք մը ունի. և ինչպէս վարի անսահմանութիւնը ինքնութիւն մը ունի, նոյնպէս և վերի անսահմանութիւնը ինքնութիւն մը ունի:

Վարինին ինքնութիւնն է հոգին. վերինին ինքնութիւնն է Աստուած:

Վարի անսահմանութեան՝ մտապէս՝ վերի անսահմանութեան հետ հաղորդակցիլը կ'անուանուի աղօթել:

Պէտք չէ բռնալ մարդկային մտքի սեփականութեանց և ոչ մին. ջնջումը գէշ բան է: Պէտք է վերանորոգել և կերպարանափոխել:

Մարդու կարողութեանց մէկ քանին, որոնք են մտածումը, խոհանքը, աղօթքը, դէպ անծանօթը կը դիմեն:

Անծանօթը Ուկրանոս մըն է:

Ի՞նչ է խիղճը. Անծանօթին ուղեցոյցն է:

Մտածո՛ւմ, խոհա՛նք, աղօ՛թք, ասոնք խորհրդաւոր մեծ ճառագայթներ են, զոր պէտք է յարգել:

Ո՛ւր կ'երթան հոգիին այս վեհաշուք փողփողումները. դէպի մութը, այսինքն դէպի լոյս:Վ

Հանրիշխանութեան մեծութիւնը կը պահանջէ ոչինչ ուրանալ և ոչ ալ մարդկութեան վերաբերող իրերէն ջան մը մերժել ուրացմամբ: Մարդու իրաւունքին մօտ, դէթ քովը Հոգիին իրաւունքը կայ:

Կրօնամոլութիւնը խորտակել և անսահմանութիւնը պաշտել, այս է անա օրէնքը:

Բաւական չհամարենք Տիեզերքի ծառին առջեւ ծունր դնել և իր աստղերով լի անհուն ոստերը նրկատել ակնապիշ:

Պարտք մը ունինք որ է աշխատիլ մարդկային հոգիի համար, խորհուրդը հրաշքին դէմ պաշտպանել, անիմանալին պաշտել և անհեթեթը մերժել, անմեկնելի իրերու մասին հարկաւոր եղածը միայն ընդունիլ, հաւատքը մաքրել, կրօնքին վրայէն աւելորդապաշտութիւնները սրբել, թրթրաքաղել զԱստուած:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

ԱՂՕԹՔԻՆ ԲԱՅԱՐՉԱԿ ԲԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Աղօթելու կերպը ի՛նչ կ'ուզէ թող ըլլայ. լաւ է, բաւական է որ անկեղծ ըլլայ աղօթողը: Հակառակ կողմը դարձուր աղօթագիրքդ, և թո՛ր դէպի անսահմանութիւն:

Գրեանք թէ փիլիսոփայութիւն մը կայ որ կ'ուրանայ անսահմանութիւնը: Ուրիշ փիլիսոփայութիւն մըն ալ կայ որ ախտաբանօրէն կը դասաւորուի և կ'ուրանայ արեւը. այս փիլիսոփայութիւնը կուրուութիւն կ'անուանուի:

Կոյրերու յատուկ համարձակութիւն մըն է ճշմարտութեան աղբիւր համարիլ զգայարանք մը զոր չունի մարդս:

Բայց աւելի հետաքրքրականը կայ, այս խարխափուն փիլիսոփայութիւնը հպարտութեան, մեծութեան և կարեկցութեան կերպեր ունի այն փիլիսոփայութեան առջեւ որ զԱստուած կը տեսնէ: Կարծես խլուրդի մը աղաղակը կը լսենք, որ կ'ըսէ:

— Գո՛ւթս կը շարժեն իրենց արեւով:

Գրեանք թէ երեւելի և հզօր անաստուածներ կան: Ճիշտը ըսելով այսպիսիները՝ նոյնիսկ իրենց հզօրութեամբ դէպի ճշմարտութեան վերադառնալով՝

իրենք ալ ապահովապէս չգիտեն թէ անաստուած են. ասոնց հետ դժուարութիւնը գրեթէ որոշ բացատրութիւն մը տալն է. սակայն եթէ Աստուծոյ չհաւատան ալ, իրենց հզօր մտքի տէր ըլլալը կը հաստատէ թէ Աստուած կայ:

Այսպիսիները կը բարեւենք, վասն զի փիլիսոփայ են, բայց անողոքաբար կը յայտնենք իրենց փիլիսոփայութեան ի՛նչ անուն ունենալը:

Շարունակենք:

Զարմանալի բան մըն ալ կայ, որ է բառերով խարուելու դիւրութիւնը: Հիւսիսարեւակ բնազանցներու դաս մը որ փոքր ինչ միգով տոգորուած է՝ Ոյժ բառին տեղ կամք բառը գործածելով մարդկային մտքին մէջ յեղաշրջում մը ընել կարծեց:

Փոխանակ տունկը կ'աճի ըսելու՝ աունկը կը կամի ըսելը իրօք արդիւնաւոր կ'ըլլար, եթէ նաեւ ըսուէր թէ տիեզերքը կը կամի: Ինչո՞ւ համար.— վասն զի հետեւութիւնը սա պիտի ըլլար: Տունկը կը կամի, ուրեմն կամք մը ունի. տիեզերքը կը կամի, ուրեմն Աստուած մը ունի:

Իսկ մեզի համար որ այս կարգի բնազանցներուն հակառակ ըլլալով հանդերձ՝ յառաջուտ բան մը չենք մերժեր, աւելի դժուարին կ'երեւի ընդունիլ տունկին կամք մը ունենալը, ինչպէս կը պնդեն անոնք, քան թէ տիեզերքին կամք մը ունենալը զոր չեն ընդունիր:

Ինչպէս հաստատեցինք արդէն՝ Անսահմանութեան կամքը ուրանալը Աստուած ուրանալ է. այս ուրացումը անկարելի է առանց չուրանալու նաև անսահմանութիւնը:

Անսահմանութիւնը ուրանալուն անմիջական հետեւութիւնն է ոչութիւնը: Ամէն բան «մտքի երկչում մը» կ'ըլլայ:

Ոչութեան հետ վիճիլը հնարին չէ. վասն զի արամաբանական ոչութիւնը իր հետ խօսողին գոյութեան վրայ կը տարակուսի, ի նոյն իսկ իր գոյութեան նկատմամբ անգամ չատ վստահ չէ:

Իր տեսութեամբ նկատելով կարելի է թէ նոյն իսկ ինք՝ իրեն համար՝ «մտքի երկնում մը» ըլլայ միայն:

Սակայն չգիտեր որ իր բոլոր ուրայած բաները ամէնը մէկէն կ'ընդունուի միմիայն միտք բառը արտասանելով:

Վերջապէս այն փիլիսոփայութիւնը որ ամէն բան Ոչ միավանկող կը յսնգէ, ամենեւին ճամբայ մը չբանար մտքին համար:

Ոչը մէկ պատասխան ունի միայն, որ է Այո՛: Ոչութիւնը նշանակութիւն, զօրութիւն չունի: Չէութիւն չկայ: Չէնօ չկայ, Ամէն ինչ բան մըն է: Ձիք ինչ որ չիք ըսուի:

Մարզս հաստատելով՝ աւելի կ'աւարի քան թէ հաց ուտելով:

Տեսնել և ցուցնելը անգամ չբաւեր: Փիլիսոփայութիւնը պէտք է որ զօրութիւն մը ըլլայ: Իր ջանանքութեան և արդիւնաւորութեան նպատակը պէտք է ըլլայ բարւոքել մարդս: Սովորատ կը պարտաւորի Ադամին հետ խառնուիլ և Մարգ-Օրէլը արտադրել: Աւրիշ խօսքով ըսենք. կը պարտաւորի երանութեան մարդէն իմաստութեան մարդը արտադրել: Եղեմը Դպրոցի փոխել:

Պէտք է որ գիտութիւնը սիրաբը հզօրելու գեղաջուր մը ըլլայ: Ո՛հ, ինչ տրտմալի նպատակ և ի՛նչ անշուք փառասիրութիւն է վայելելը: Անասունն ալ կը վայելէ,

Հոգիին ճշմարիտ յաղթանակն է մտածիլ:

Իրական փիլիսոփայութեան պաշտօնն է ծարաւի

մարդերուն մտածում տալ, ամէնուն ալ ցքիլ տեղ Աստուծոյ տեսիլը նուիրել, անոնց խղճին և գիտութեան մէջ եղբայրութիւն հաստատել, և այս խորհրդադոր գիմարութեամբ մարդերը արդասէր ընել: Բարոյական ճշմարտութեանց փթթում մըն է: Հոգե-տեսութեան հեռուութիւնն է գործել:

Բացարձակը կը պարտաւորի գործնական ըլլալ, Պէտք է որ տեսականը մարդկային մտքի համար չնչելի, ըմպելի և ուտելի ըլլայ:

Տեսլականը միայն իրաւունք ունի ըսելու. «Առէ՛ք, կերէ՛ք, այս է մարմինն իմ, այս արիւն իմ»: Իմաստութիւնը Սորբը Հաղորդութիւն մըն է: Փիլիսոփայութիւնը այս պայմանով միայն գիտութեան ամուլ սէր մը ըլլալէ դադրելով մարդերու վերածողովումին մի և բացարձակ եղանակը կ'ըլլայ, և փիլիսոփայութեան աստիճանէն կրօնքի աստիճանը կը բարձրանայ

Փիլիսոփայութիւնը պէտք չէ որ գաղտնիքին վրայ շինուած պատշգամ մը ըլլայ՝ հանդարտօրէն զայն դիտելու, և միմիայն իր հետաքրքրութիւնը հեշտօրէն յագեցնելու համար:

Իսկ մենք ուրիշ առիթի ձգելով մեր միտքը պարզելը, բաւական կը համարինք ըսելը թէ մեզի համար անհասկնալի է թէ՛ մարդս իբր ճամբորդութեան սկզբնակէտ, թէ՛ յառաջդիմութիւնը իբր նպատակ, առանց սա զօրութեանց որոնք երկու շարժիչներ են, այսինքն հաւատալ եւ սիրել:

Յառաջդիմութիւնը նպատակն է. տեսլականը տիպարն է:

Ի՞նչ է տեսլականը. — Աստուած:

Տեսլական, բացարձակ, կատարելութիւն, անսահմանութիւն, ասոնք ամէնքն ալ միեւնոյն բաներ են:

Կ Լ Ի Ի Ի Ե

ԹԷ ՊԷՏՔ Է ԶԳՈՒՇԱՆԱԼ ՊԱԽԱՌԱԿԵԼՈՒ ԱՏԵՆ

Պատմութիւնն ու փիլիսոփայութիւնը պարտաւորութիւններ ունին որոնք յաւիտենական ու միանգամայն պարզ պարտաւորութիւններ են:

Գաիֆ եպիսկոպոսին, Տրագօն դատաւորին, Թըրիմալսիօն օրէնսգրին և Թիպեր կայսեր ղէմ կռուելը պարտաւորութիւն մըն է յայտնի, ուղիղ և մէկին պարտաւորութիւն մըն է այս, և ամենեւին զըժուարութիւն մը չունի:

Բայց առանձին ապրելու իրաւունքը նաեւ իր անպատեհութիւնները և զեղծումները ունենալով հանդերձ պէտք է հաստատուի և խնայուի:

Վանականութիւնը մարդկային կնճռալի խնդիր մըն է:

Երբ կը խօսիղք վանքերու վրայ, որոնց մէջ սխալին հետ անմեղութիւն, մոլորումին հետ տրամադրութիւն, տգիտութեան հետ անձնուիրութիւն, չարչարանքին հետ մարտիրոսութիւն կը տեսնենք, գրեթէ միշտ կը պարտաւորինք այո՛ր և ոչ ըսել:

Վանքը հակասութիւն մըն է: Նպատակն է փրկութիւն, միջոցն է զոհողութիւն:

Վանքը կատարեալ ինքնամոլութիւն մըն է՝ հե-

տեւանք ունենալով կատարեալ անձնուրացութիւնը՝ Իշխելու համար հրաժարիլ, ահա կտրծես թէ այո է վանականութեան նշանաբանը:

Վանականը վանքին մէջ կը տառապի՝ վայելելու համար: Մահուան վրայ փոխանակագիր մը կը քաշէ-Երկրային խաւար կուտայ՝ տեղը երկնային լոյս առնելու համար: Արքայութեան ժառանգորդը վանքին մէջ զժողքը կ'ընդունի՝ իր այն ժառանգութենէն իբր կանխաւ վճարուած մաս մը:

Կրօնաւորուհի մը կամ կրօնաւոր մը ըլլալը ինքնասպանութիւն մըն է որու փոխարէն յաւիտենութիւն կը վճարուի:

Այսպիսի նիւթի մը նկատմամբ ծաղրը անպատեհ կ'երեւի մեզ: Այս խնդրին մէջ կատակի նիւթ չկըրնար ըլլալ թէ՛ բարին և թէ՛ յոռին:

Արդար մարդը կը զայրանայ՝ յօնքը պոռտելով, բայց չժպտիր յոռի ժպտով. բարկութիւնը կը հասկնանք, բայց ոչ չարամտութիւնը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Հ Ա Ւ Յ Տ Ք , Օ Ր Է Ն Ք

Քանի մը խօսք եւս :

Կը պախարակենք եկեղեցին երբ խորամանկութեամբ կը շողուի, կ'արհամարհենք հոգեւորը երբ աշխարհական իրերու վրայ հոգի կուտայ, բայց ամենուրեք կը պատուենք խոհուն մարդը :

Բարեւ կուտանք որու որ ծունր կը կրկնէ :

Մարդուս պէտք եղածն է հաւատք մը : Վա՛յ առ նոր որ քանի մը չի հաւատար :

Ո՛վ որ մտածումներու մէջ կը թաղուի, անգրագ չտեսչուի : աշխատութիւն կայ որ տեսանելի է. աշխատութիւն ալ կայ որ անտեսանելի է :

Հոգեւորին նայիլը աշխատիլ է. խորհիլը շարժիլ է : Շնաչաձեւ թեւերը կ'աշխատին. ձեռնամած բազուկները կը գործեն : Դէպի երկինք նայիլը գործ մըն է :

Թալէս չորս տարի անչարժ կեցաւ, և փիլիսոփայութիւնը հիմնեց :

Մենք ոչ վանականները դատարկապորտ կը սեպենք, ոչ ալ մենակեանները ծայլ :

Մանրակշիռ բան մըն է մութին վրայ մտածելը :

Մեր քիչ մը առաջ ըրածներուն և ոչ մին չնչե-

լով կը կարծենք թէ կենդանիներուն կը վայլէ գերեզմանը յիշել անգուլ :

Այս մասին եկեղեցականն ու փիլիսոփան համամիտ են : «Պէտք է մեռնիլ» Թրարի արքան Հօրասին հաստատական պատասխան կուտայ :

Իմաստունին օրէնքն է գերեզմանին ներկայութենէն մաս մը իր կեանքին հետ խառնել : Ճգնաւորին օրէնքն ալ նոյնն է : Այս մասին իմաստունն ու ճգնաւորը միեւնոյն կէտը կը յանգին :

Նիւթական աճուճը կ'ուզենք, բայց ոչ նուազ կ'ուզենք նաեւ բարոյական մեծութիւնը :

Անխորհուրդ և շուտ միտքերը կ'ըսեն

— Ի՞նչ բարիք ունին դէպի խորհուրդը նայող այս անչարժ դէմքերը. ի՞նչ քանի կը ծառայեն. ի՞նչ կ'ընեն :

Բարէ, քանի որ կը գտնուիք մթութեան մը առջեւ որ մեզի կը շրջապատէ և մեզ կը սպասէ, չզիտնալով թէ ի՞նչ պիտի ըլլանք անբաւ ցրուումէն ետք, կը պատասխանենք :

— Չկայ գործ մը որ գուցէ այնքան վեհ ըլլայ որքան է այս անձերուն ըրածը : Կը յաւելունք նաեւ թէ գուցէ անկից աւելի օգտակար աշխատութիւն մը չկայ :

Շատ պէտք կայ այն անձերու որոնք միշտ ազօք կ'ընեն ամենեւին չաղօթողներու համար :

Մեր ուզածն է միայն գիտնալ թէ աղօթողը ո՞րքան կը խորհի աղօթելու ժամանակ :

Լէյպնից կ'աղօթէ. ի՞նչ վեհութիւն. Վոլթէր կը կը պաշտէ. ի՞նչ վսեմութիւն. («Վոլթէր տաճար կանգնեց Աստուծոյ») :

ԹՇՈՒԱՌՆԵՐ (Ծ. Է.)

Մենք ճշմարիտ կրօնքը կը պաշտպանենք կեղծ կրօնքներու դէմ:

Այն անձերու կարգէն ենք, որոնք կը հաւատան թէ պատրաստուած աղօթքները ողորմելի բաներ են իսկ սրտազին աղօթքը վեհ:

Մանաւանդ այս միջոցիս՝ որ անցնելու վրայ է և որ բարեբախտաբար իր կերպարանքը չպիտի թողու տասնըիններորդ դարուն, այս ժամուս՝ ուր այնքան մարդերու ճակատը վար և հոգին ոչ այնքան վեր կը նայի, պատկանելի կ'երեւի մեզ ով որ առանձին կ'ապրի և հետո այն բիւրաւոր աշխարհամոլներէ որոնց բարոյականն է վայելում; և որոնք նիւթին կարճատեւ և տձեւ իրերովը կը զբաղին:

Մենութիւնը աշխարհային իրերէ հրաժարում է: Ձոնողութիւնը և սխալելովը հանդերձ դարձեալ զոնողութիւն է:

Անողքելի սխալ մը պարտաւորութիւն կարծելն ալ իր վեհութիւնը ունի:

Ճշմարտութեան բոլորտիքը զառնալով խնդրին ամէն կողմը կատարելապէս և անկողմնապահութեամբ գիտած ըլլալու համար կ'ըսենք թէ մենաստանը, մանաւանդ կիներու վանքը՝ վասն զի մեր արդի ընկեցրութեան մէջ ամէնէն աւելի տառապողը կիներն է, և և վանքին մէջ այսպէս աքսորուիլը բողոք մը կը պարունակէ, կիներու վանքը, կ'ըսենք, ըստ ինքեան և տեսչականապէս նկատուելով անուրանալի վեհութիւն մը ունի:

Այս վանական կեանքը, որ այնքան տաժանելի և տխուր է և որու քանի մը ծրագիրները նշանակեցինք արդէն, կեանք չէ, վասն զի ազատութիւն չունի, գերեզման չէ, վասն զի լիութիւն չունի, այլ այնպիսի տարօրինակ տեղ մըն է ուրկէ՝ բարձր լեռան մը կառարէն նշմարելու պէս՝ մարդս մէկ կողմէ

կը նշմարէ այն անդունդը որու մէջն ենք, և միւս կողմէն ալ այն անդունդը ուր պիտի գտնուինք որ մր. երկու աշխարհս բաժնող նեղ և միգապատ սահման մըն է այն, զոր երկու աշխարհներն ալ կը լուսաւորեն ու միանգամայն կը մթահարեն. ուր կեանքի աղօտալոյս ճառագայթը մահուան տարտամ ճառագայթին հետ կը խառնուի. գերեզմանին կիսաստուերն է այն:

Իսկ մենք որ չենք հաւատար ինչ որ կը հաւատան այն կիները, մենք որ սակայն անոնց պէս հաւատքով կ'ապրինք, բնաւ կրցած չենք առանց տեսակ մը կրօնական և գորովալի սարսափի, առանց տեսակ մը նախասնձով լի կարեկցութեան դիտել այս անձնուէր, ահաբեկ և վստահող արարածները, խոնարհ և վեհ հողիները որոնք կը համարձակէին խորհրդաւոր վիճիկ եզրին վրայ ապրելու՝ սպասելով երկու աշխարհի մէջ՝ որոնց մին գոցուած և միւսը դեռ քացուած չէ:

Ո Ի Թ Ե Ր Ո Ր Դ Գ Ի Ր Ք

Գ Ե Ր Ե Զ Մ Ա Ն Ն Ո Ց Ն Ե Ր Ը Կ Ա Ռ Ն Ե Ն
Ի Ն Չ Ո Ր Կ Ը Տ Ր Ո Ի Ի Ի Ե Ն Ց

Գ Լ Ո Ի Ի Ա.

Վ Ա Ն Բ Ը Մ Տ Ն Ե Լ Ո Ի Կ Ե Ր Պ Ի Ն Վ Բ Ա Ց Բ Ա Ն Ա Կ Ց Ի Կ

Ինչպէս ըսած էր Ֆօլլըվան, Ժան Վալթան անա
այս վանատունը շինկած էր երկինքէն:

Բօլոնսոյի փողոցին անկիւնը կազմող պատէն
անցնելով պարտէզը մտած էր:

Այն երեստակներու օրհներգութիւնը զոր կէտ գի-
շերէն քիչ մը ետք լսած էր: Առտուտեան աղօթքն
էր զոր կրօնուհիները կ'երգէին. այն օրանը զոր
մաթին ընդնչմբած էր, մտաւուն էր, այն ուրաւա-

կանը զոր գետինը երկնցած տեսեր էր, հատուցումի
համար աղօթող կրօնուհին էր. այն զանգակն՝ որու
ձայնը այնքան քարօրինակ զարմանք տուած էր ա-
նոր՝ Ֆօլլըվան եղբայր պարտիզպանին ծունկը կա-
պած զանգակիկն էր:

Գօղէթ պառկելէն ետք Ժան Վալթան և Ֆօլլը-
վան՝ ինչպէս գիտէ ընթերցողը՝ լաւ կրակի մը առջեւ
նստելով պանիր հաց կերած և բաժակ մըն ալ գինի
խմած էին. յետոյ ամէն մէկը յարդի դէզի մը վրայ
նետուած էր պառկելու համար, վասն զի հիւզին մէջ
միայն մէկ անկողին կար ուր Գօղէթ պառկած էր:

Ժան Վալթան աչքը գոցելէն առաջ ըսած էր.

— Պէտք է որ այսուհետեւ հոս մնամ:

Ֆօլլըվան մինչեւ առաւօտ խելքը միտքը այս
խօսքին տուած էր:

Ճիշտը ըսելով ոչ մին և ոչ միւսը քնացած էր:

Ժան Վալթան կը զգար թէ իր ո՛վ ըլլալը յայտ-
նուած և ժավէրն ալ ետեւէն ինկած էր. ուստի կը
մտածէր թէ ինքն ալ, Գօղէթն ալ կորուստի պիտի
մատնուին եթէ Բարիզ դառնալու ըլլան: Քանի որ
իւր վրայ փչող նոր հովը ազդում մը ունեցած չէր
այս վանքին մէջ, Ժան Վալթանին միակ մտածումն
էր հոն մնալ:

Արդ այս վանքը Ժան Վալթանի կացութեան մէջ
գտնուող թշուառի մը համար խիստ վտանգաւոր ու
միանգամայն խիստ ապահով տեղ մըն էր. խիստ վը-
տանգաւոր ըսինք, վասն զի որ եւ է այր մարդ չէր
կրնար մտնել հոն, ուստի եթէ Ժան Վալթան տես-
նուելու ըլլաք, յայտ յանդիման յանցանք մը գործող
սեպուելով վանքէն դէպի բանտ քայլ մը կ'առնէր
միայն. նաեւ խիստ ապահով է ըսինք, վասն զի եթէ
կարենար ընդունուիլ և հոն բնակիլ, ո՛վ պիտի գար
հոն զինքը փնտռելու: Անհնարին տեղ մը բնակիլը
փրկուիլ էր:

Փօշլըվան ալ ուղեղը տակն ու վրայ կ'ընէր բան մը հասկնալու համար .

Նախ կը խոստովանէր թէ բան մը չէր հասկնար :

Պ. Մատըլէն ինչպէս ներս մտած էր քանի որ պարտէղը պատերով շրջափակ էր . վանքին վրայէն կառելի չէր անցնիլ : Ինչպէս մանուկ մը ունէր հետը . գիրկս մանուկ առնելով շիփ շիտակ և բարձր պատի մը վրան ելնել և ներս մտնելը կարելի բան չէ :

Ո՞վ էր այս մանուկը : Երկուքն ալ ո՞ւրկէ կուգային : Փօշլըվան վանքը մտնելէն ի վեր Մ. . . քաղաքին վրայօք բան մը լսած չէր , և հոն անցած գացածն ալ բնաւ չէր գիտեր :

Մատըլէն եղբայրը այնպիսի կերպարանք մը ունէր որ հարցում ընողին վհատութիւն կուտար , մանաւանդ թէ Փօշլըվան կ'ըսէր իւրովի . Սուրբ մը հարցուփորձելը ներելի չէ :

Պ. Մատըլէն դեռ իր առջի հմայական ազդումը ունէր Փօշլըվանի վրայ : Միայն թէ պարտիզպանը անոր բերնէն փախող քանի մը խօսքերէն հետեւցող թէ Պ. Մատըլէն հաւանօրէն սնանկացած է ժամանակիս տաժանելի վիճակին պատճառաւ և իր պարտատէրներէն հալածուած , կամ թէ քաղաքական խընդրի մը մէջ մատ ունենալը յայտնուած է և հետեւաբար կ'ուզէ պահուիլ :

Այս վերջին կարծիքը անհաճոյ չթուեցաւ Փօշլըվանին որ մեր հիւսիսային կողմի գիւղացիներէն շատերուն պէս ի վազուց անտի Պօնաբարդեանի ոգի կը կրեն :

Պահուիլ ուզելով Պ. Մատըլէն վանքը ապաստանարան կարծած էր , և կ'ուզէր հոն մնալ :

Բայց Փօշլըվանի համար անմեկնելի կէտն էր Պ. Մատըլէնի հոն գտնուիլը , մանաւանդ այն պզտիկ ազջիկը հետը ունենալով , կէտ մը որ անդադար միտ-

քը կուգար և զոր պարզելու համար խելք կը թափէր առանց եղրակացութիւն մը հանել կարենալու :

Փօշլըվան կը տեսներ զանոնք , կը դպչէր անոնց , կը խօսակցէր , բայց չէր հաւատար թէ հոն ներկայ են : Անխմանալին Փօշլըվանի տնակը մտած էր : Փօշլըվան ենթադրութեանց մէջ կը խարխափէր , և յայտնապէս տեսածը սա էր միայն . Պ. Մատըլէն կեանքս ազատած է :

Այս միակ ստուգութիւնը բաւական կը համարէր և ըստ այնմ վարուիլ որոշեց :

Հիմա կարգը իմս է , ըսաւ իւրովի և մեկուսի նաեւ շարունակեց , խղճին մէջ . Պ. Մատըլէն երբ ուղեց կառքին տակ մտնել զիս ազատելու համար , ստանկ երկար բարակ չմտածեց : Փօշլըվան որոշեց ազատել Պ. Մատըլէնը :

Սակայն ինքնին զանազան հարցումներ ըրաւ և պատասխաններ տուաւ :

— Ստոյգ է թէ կեանքս ազատած է , բայց եթէ գող մըն է , կը պարտաւորի՞մ ազատել զայն . — Այո՛ : Եթէ մարգասպան մըն է , կը պարտաւորի՞մ ազատել . — Դարձեալ այո՛ : Գանի որ սուրբ մըն է , կը պարտաւորի՞մ ազատել . — Դարձեալ այո՛ :

Բայց ո՞րքան կնճռալի խնդիր մըն էր զայն վանքին մէջ պահելը : Փօշլըվան այս գրեթէ ցնորուկ յառաջադրութեան դժուարութեանց առջեւ չնկրկեցաւ . այս ֆիզարտեան խեղճ գիւղացին միմիայն իր անձնուիրութեամբը , տրամադրութեամբը և քիչ մըն ալ գիւղացիներու յատուկ հին վարպետութեամբը , զոր այս անգամ վեհ նպատակի մը կը ծառայեցնէր , վանքին անհնարին արգելքներուն և Սէն-Պընուայի կանոնադրին անտանելի և դժուարին տրամադրութեանց վրայէն ցատկել յառաջադրեց :

Փօշլըվան եղբայրը բոլոր կենացը մէջ իրեն հա-

մար ծեր մըն էր, և իր կեանքին վերջերը կաղ, հիւ-
ւանդոտ և աշխարհէս բոլորովին հեռացած ըլլալով՝
երախտադիտութեան քաղցրութիւնը զգաց, և տես-
նելով թէ առաքինի գործ մը ընել հարկ էր, երկու
ձեռքով բռնեց այս գործը ճիշտ այնպիսի մարդու մը
պէս որ մեռնելու միջոցին իր քովը բաժակ մը գինի
կը տեսնէ որու համը առած չէ բնաւ. և իսկոյն բա-
ժակին վրան յարձակելով անյապաբար կը խմէ տե-
սած գինին:

Կրնանք ըսել նաեւ թէ Ֆոյլըվան տարիներէ ի
վեր այս վանքին մէջ ծծած օդին շնորհիւ անձ մը
ըլլալէ դադրած ըլլալով՝ կարօտ էր բարութեան գործ
մը կատարելու:

Ուստի որոշեց անձնուիրաբար ծառայել Պ. Մա-
տըլէնին:

Քիչ մը առաջ «Բիդարտեան խեղճ գիւղացի» մը
անուանեցինք զայն: Այս անունը արդարացի, բայց
անկատար է:

Պատմութեանս այս կէտին օգտակար կը համա-
րինք փոքր ինչ գծագրել Ֆոյլըվան եղբայրին նկա-
րագիրը.

Ֆոյլըվան գիւղացի էր. բայց նօտարութիւն ը-
րած էր. հետեւաբար խորագիտութեանը հետ խորա-
մանկութիւն, և միամտութեանը հետ սրամտութիւն
ալ ունէր:

Չանազան պատճառներով Ֆոյլըվանի գործերը
յաջող ելք մը չունեցան, ուստի նօտարութեան վի-
ճակէն սայրորդութեան և բեռնակրութեան վիճակին
իջաւ: Թէեւ սովորած էր ձիերը մտրակելու և հայհո-
յութիւններ ընելու, — կ'երեւի թէ ձիերը մտրակի և
հայհոյութեանց պէտք ունին, — բայց բոլորովին կո-
րուսած չէր իր նօտարի յատկութիւնները. բնապէս
փոքր ինչ ուշիմ էր. խօսելու ատեն հայցական տէր-

բայի չէր ընէր, ոչ ալ բայերը սխալ դէմքով կը
գործածէր, Ֆոյլըվան նաեւ կը խօսակցէր. մե'ծ բան
վասն զի գիւղին մէջ հազուադիւրս բան է խօսիլ գիտ-
նալը. Միւս գիւղացիները իրեն համար կ'ըսէին թէ
գլխարկ ունեցող պարոնի մը պէս կը խօսի գրեթէ:

Իրօք Ֆոյլըվան այն տեսակ անձերու կարգէն էր
զոր վերջին դարու անսոթ եւ թեթեւամիտ բառա-
ւէտ քաղքենի, կէս գոեհիկ՝ կ'անուանէ, և զոր ա-
պարանքէն հիւղին վրայ թափթփող այլաշրջիկ խօս-
քերը «փոքր ինչ բիրտ, փոքր ինչ քաղքենի, պղպեղ
և աղ» մակդիրներով կը նշանակէին շինականութեան
գիւանի արձանագրութեանց մէջ:

Առտուն Ֆոյլըվան եղբայրը՝ հազարումէկ մտա-
ծուձներէ ետք՝ աչքերը բացաւ, և Պ. Մատըլէնը տե-
սաւ որ յարգէ դէզին վրայ նստած Գօզէթին քնանա-
լը կը դիտէր: Ֆոյլըվան ելաւ նստաւ և ըսաւ.

— Հիմա որ հոս ես, ի՞նչ միջոց պիտի գտնես
հոս մտնելու համար:

Այս խօսքը իրերու վիճակը ամփոփեց և սթափե-
ցուց ժան Վալժան, որ դեռ կը մտախոհէր:

Երկու ձերուկները խորհուրդի նստան:

— Նախ ըսաւ Ֆոյլըվան թէ՛ դուն և թէ՛ պզտի-
կը պիտի պարտաւորիք ամենեւին դուրս չելնել այս
տենեակէն: Եթէ քայլ մը առնէք դէպի պարտէզը,

— իրաւունք ունիս:

— Պ. Մատըլէն, կրկնեց Ֆոյլըվան, շատ նպաս-
տաւոր, ըսել կ'ուզեմ շատ ձախող միջոցի մը
եկար հոկ. ներսի տիկիներէն մին ծանր կերպով
հիւանդ է: Այս պատճառաւ ոչ այնքան ուշադրու-
թիւն պիտի ըլլայ դէպի մեր կողմը: Կ'երեւի թէ հի-
ւանդուհին պիտի մեռնի. ուստի քառսուն ժամի ա-
զօթքը կը մատուցուի: Բոլոր վանաբնակները աղօթ-
քով կը զբաղին: Դէպի միւս աշխարհ կ'ծիկը դնելու

պատրաստուողը սրբունի մըն է. սակայն հոս մենք ամէնքս ալ սուրբ ենք: Մէկ տարրերութիւն կայ միայն անոնց և իմ մէջ. անոնք «մեր մեկուսարանը» կ'ըսեն, իսկ ես իմ խրճիթս կ'ըսեմ: Հոգեվարքներու համար աղօթք պիտի մատուցուի. յետոյ ննջ' ցեալնե- րու համար աղօթք պիտի ըլլայ: Այսօր հանգիստ պի- տի մնանք հոս, բայց վաղուանին պատասխանատու չեմ:

— Սակայն, ըսաւ ժան Վալթան, այս հիւղը պա- տին ներքսամուտ անկիւնին քով շինուած է, տե- սակ մը աւերակի ետեւը պահուած է, ծառեր ալ կայ. հետեւաբար վանքէն չտեսնուիր այն:

— Կ'ըսեմ նաև թէ կրօնունիներն ամենեւին չեն մօտենար այս հիւղին:

— Է', ե՞տքը, ըսաւ ժան Վալթան:

Այս հարցական խօսքը կը նշանակէր թէ կարելի էր հոն պահուիլ և բնակիլ: Ֆօշլըվան այս հարցու- մին պատասխանեց:

— Պզտիկները ի՞նչ ընենք:

— Ո՞ր պզտիկները, հարցուց ժան Վալթան: Ֆօշլըվան իր խօսքը բացատրելու համար բերանը բանալու միջոցին զանգակը հնչեց անգամ մը:

— Կրօնունիին մեռաւ: Ահա դամբանական զան- գակը կը զարնէ, ըսաւ:

Եւ նշան ըրաւ ժան Վալթանին որ մտիկ ընէ:

Զանգակը անգամ մըն ալ զարկաւ:

— Դամբանական է զանգակին հնչիւնը, Մ. Մատըլէն: Զանգակը քսանըչորս ժամ շարունակ ման- րերկրորդէ մանրերկրորդ պիտի հնչէ մարմինին մին- ջեւ եկեղեցիէն ելնելը: Կը խազան անոնք: Հան- գըստի ժամանակ եթէ գունդ մըն ալ գլորի, պար- տէզը կը թափնին և զէպի այս կողմերը թուզան ա- մենուրեք փնտռելու և տակնուվրայ ընելու համար,

ստոյգ է թէ արդիլուած է այս կողմերը դալը, բայց մտիկ չեն ըներ անոնք:

— Որո՞նք, հարցուց ժան Վալթան:

— Պզտիկները: Գիտնաս որ շուտով կրնան տես- նել զձեզ և պօռալ: Գնա', նայէ', մարդ մը կայ ե- ղեր հոս: Բայց այսօր վտանգ չկայ, վասն զի հան- գիստ չպիտի ունենան. առաւօտէն մինչև իրիկուն աղօթք պիտի մատուցուի: Լոէ', ինչպէս ըսի, զան- գակը ամէն մանրերկրորդ անգամ մը հնչէ: Դամբա- նական է այս հնչիւնը:

— Հասկցայ, եղբայր Ֆօշլըվան: Գիշերօթիկ ա- շակերտունիներ կան վանքին մէջ:

Ժան Վալթան մտածեց ինքնին թէ յարմար առիթ մըն էր Գօզէթը այն դպրոցը դնել դաստիարակուե- լու համար:

— Հիմա հասկցա՞ր, այո՞, պզտիկ աղջիկներ կան որոնք այս կողմերը դալով կը ճչեն, կը շոչեն, և որոնք քեզի տեսնեն պիտի փախչին վախնալով: Հոս ով որ այր մարդ է, ժանտախտով ճարակուած կը սեպուի: Ահա ատոր համար է որ ոտքիս վրայ պզտիկ զանգակ մը ունիմ մարդակեր գաղտնի մը պէս:

Ժան Վալթան հեռզնեալ խորունկ մտածումնե- րու մէջ կ'իյնար:

— Այս վանքը թերեւս ազատէ մեզի, մրմոսաց: Յետոյ բարձր ձայնով:

— Այո՞, բայց դժուարը հոս մնալն է:

— Չէ', ըսաւ Ֆօշլըվան, դժուարը դուրս ել- նելն է:

Ժան Վալթանին բոլոր արիւնը գլուխը դար- կաւ:

— Ելնե՛լ:

— Այո՞, Պ. Մատըլէն, պէտք է դուրս ելնել նու- րէն մտնելու համար:

— Եւ մահագոյժ զանգակին անգամ յըն ալ հրն-
չելուն սպասելէն ետք, Ֆօշլըվան շարունակեց.

— Կրօնուհիները պէտք չէ որ ասանկ յանկարծ
հոս գտնեն քեզի: Ո՛ւրկէ եկար. իմ մասիս, ես կը
հաւատամ թէ երկիրքէն իջար, վասն զի կը ճանչ-
նամ քեզի. բայց կրօնուհիները ատանկ բան չգի-
տեն. կ'ուզեն որ դուռնէն մտած Սըլլայ ով որ հոս
կուգայ:

Յանկարծ զանգակի ուրիշ հնչիւն մը լսուեցաւ,
որ բաւական խառնաշփոթ էր:

— Ա՛հ, ըսաւ Ֆօշլըվան, ձայնաւոր մայրերունն
է այս զանգակը: Ժողովարանը կ'երթան նիստ ընե-
լու համար: Երբ մէկը մեռնի, միշտ նիստ կ'ըլլայ
ժողովարանը: Կրօնուհին արեւը ծագելու միջոցին մե-
ռաւ: Մարդս սովորաբար արեւը ծագելու միջոցին կը
մեռնի: Միթէ չե՞ս կրնար ելնել ուրկէ որ մտար:
Դիտաւորութիւնս հարցում մը ընել չէր քեզ, սա-
կայն կրնա՞ս ըսել ինձ թէ ուսկէ՛ մտար:

Ժան Վալժան տփզունեցաւ, նորէն այն զարհու-
րելի փողոցը իջնելուն գաղափարը անգամ կը սարսը-
ռէր զայն: Ելի՛ր անտառէ մը ուր վագրներ կը վըխ-
տան, և ելնելէդ ետք երեւակայէ՛ թէ ինչ է այն բա-
րեկամական խրատն որ կը ստիպէ զգեզ նորէն այն
անտառը մտնելու. ժան Վալժան կ'երեւակայէր թէ
ոստիկանութեան կայտառ զինուորները թաղին չորս
կողմը բռնած են, անոնց գլխաւորները պահուած կը
գիտեն, ամենուրեք պահապաններ կան, սոսկալի
բազուկները դէպի իր օձիքը երկնցած են զինքը բըռ-
նելու համար, թերեւս ժովէրն ալ Ջբարուղիին բե-
րանը տեղ մը կ'սպասէր:

— Անկարելի բան է, ըսաւ: Սեպէ՛ լթէ երկիրն-
քէն իջած եմ:

— Բայց կը հաւատամ, անչուշտ կը հաւատամ

թէ երկիրքէն իջար: Ինծի ըսելու հարկ չկայ: Աստ-
ուած քեզի ձեռքին մէջ առած է անչուշտ ի մօտուսա-
նայելու համար, յետոյ թող տուած է որ իջնես: Մի-
այն թէ ան կ'ուզէր այր մարդերու վանքի մը մէջ
իջեցնել քեզի: Բայց սխալեր է: Ահա ուրիշ զանգա-
կի ձայն մըն ալ կը լսեմ: Այս զանգակը ձայն կու-
տայ դռնապանին որ երթայ իմաց տայ թաղապետա-
կան խորհուրդին որպէսզի թաղապետական խորհուր-
դըն ալ մեռելներու բժիշկին իմաց տայ որպէսզի մե-
ռելներու բժիշկն ալ գայ տեսնէ թէ մեռել մը կայ:
Այս ամէնը մեռնելու արարողութիւն է:

Բարեսիրտ կրօնաւորուհիներուն անախորժ բան-
մը կ'երեւի բժիշկին այս այցելութիւնը: Բժիշկ ըսա-
ծըդ անհաւատ է. մեռնող կրօնաւորուհիին քօղը կը
վերցնէ նայելու համար. երբեմն ուրիշ բան անգամ
կը վերցնէ: Այս անգամ շատ շուտ լուր դրկեցին բը-
ժիշկին: Ի՞նչ կայ արգեօք: Պատիկդ ասկաւին կը բը-
նանայ: Անունն ի՞նչ է:

— Գոգէթ:

— Աղջի՞կդ է ան, կամ թէ իր մեծ հայրն ես
գու:

— Այո՛:

— Անոր համար գիւրիւն է գուրս ելնելը: Մըտ-
նելու ելնելու համար ինծի յատուկ գուռ մը ունիմ որ
գաւիթին վրայ կը նայի: Կը զարնեմ գուռը, գանա-
պանը կը բանայ. կողովս կը շալկեմ, պղտիկն ալ կը
գնեմ և կ'ելնեմ: Ֆօշլըվան եղբայրը կողովովը գուրս
ելաւ, կ'սեն ամէնքն ալ. ոչ օք կը կասկածի: Կը
պատուիրեօ պղտիկին որ ձայն ձուն չհանելով հան-
գարա կենայ: Կողովին ծածկոյթին աակը պիտի կե-
նայ: Դուրս ելնելէս անմիջապէս ետք Շըմէն-Վէր
փողոցը կ'երթամ, հոն պաղաժածաօ պառաւ և բարե-
սիրտ բարեկամուհի մը ունիմ որ խուլ է. պղտիկը

անոր տունը կը թողում ուր պղտիկ անկողին մը կայ:

Պառաւին ականջին կ'ըսեմ թէ իմ քեռորդիս է ան և կը պտտուիրեմ որ մինչեւ վաղը քովը պահէ: Յետոյ պղտիկը հետդ նորէն հոս կուգայ. վասնզի միջոց մը պիտի գտնեմ որ կարենաս ներս մտնել: Բայց դուն ի՞նչ պիտի ընես. ի՞նչպէս պիտի ելնես:

Ժան Վալթան զլուխը օրելով պատասխանեց.

— Կ'ուզեմ որ ոչ ոք զիս տեսնէ, եղբայր Ֆոյլը վան ինծի համար այս է կարեւոր կէտը: Ինչպէս Գոգէթին համար գտար, ինծի համար ալ կողով մը և ծածկոյթ մը գտիր:

Ֆոյլը վան ձախ ձեռքին միջին մատովը ականջին վարի կողմը կը քերէր. մեծ դժուարութեան մը առջեւ ըլլալու նշան էր այս:

Երբորդ զանգակի ձայն մըն ալ լսուեցաւ որ առջի լսուածէն տարբեր էր:

— Մեռելի բժիշկը անա կը մեկնի, ըսաւ Ֆոյլը վան, մեռելին նայած և ըսած է, Լաւ, իրօք մեռած է: Բժիշկը երբ աչքէ կ'անցնէ արքայութիւն երթալու համար տրուած անցագիրը, յուզարկաւ որութեան հանդիսագիրները զազազ մը կը զրկեն: Եթէ մայր մըն է մեռնողը, մայրերը կը թաղեն զայն. եթէ քոյր մըն է, քոյրերը կը թաղեն. յետոյ ես կը բեւեռեմ զազազը: Պարտիզպաններ փոքր ինչ փոսապեղ են: Մեռելը եկեղեցիին ստորին սրահին մէջ կը դրուի ու փողոցին վրայ դուռ մը ունի և ուր մեռելի բժիշկէն ի զատ ոչ ոք կը մտնէ: Մարդ չեն սեպեր զազազակիրները և զիս: Դազազը այն սրահին մէջ կը բեւեռեմ: Դազազակիրները կուգան կը տանին. երթա՛ն բարեաւ:

Այս է անա ղէպի երկինք չուելուն կերպը: Արկղը մը կը բերուի որու մէջ բան մը չկայ, յետոյ մէջը բան մը դրուելով կը տարուի: Այս է անա թաղում ըսուածն ալ: Փա՛ռք ի բարձունս:

Արեւի հորիզոնական ճառագայթ մը Գոգէթին երեսին վրայ կը խաղար, մինչդեռ Գոգէթ քնացած միջոցին գրեթէ անորոշելի կերպով մը բերանը կը բանար, և կարծես թէ լոյս խմող հրեշտակի մը կը նմանէր: Ժան Վալթան սկսած էր անոր նայիլ: Ա՛լ Ֆոյլը վանին մտիկ չէր ընէր:

Ունկնդիր չուեննալը լսելու պատճառ մը չէ: Բարեմիտ ծեր պարտիզպանը իր շաղակրատութիւնը կը շարունակէր:

— Փոսը Վոթիրարի գերեզմանատունին մէջ կը փորուի: Կ'ըսուի թէ պիտի վերցուի այս Վոթիրարի գերեզմանոցը: Հին գերեզմանոց մըն է այս, որ կանոնագրութեանց հակառակ է. որ միաձեւութիւն չունի և որ պաշտօնէն պիտի քաշուի հանգիստ ապրելու համար: Մե՛ղք, վասն զի հանգիստ տեղ մըն է այս: Հոն բարեկամ մը ունիմ Մէսթիւն եղբայր անունով որ փոսապեղ է: Այս վանքին կրօնաւորութիւնը արտօնութիւն մը ունին որ է գիշերուան մութը տիրելու միջոցին այն գերեզմանատունը տարուելի: Կուսակալութեան կողմէ մասնաւոր հրամանագիր մը ունին այս արտօնութեան նկատմամբ: Բայց տե՛ս, երէկուրնէ ի վեր քանի՛ ղէպքեր անցան: Քրիստիֆիզսիօն մայրը մեռաւ, և Մատըլէն եղբայրն ալ...

— Թաղուեցաւ. ըսաւ Ժան Վալթան տրամապէս ժպտելով:

— Է՛հ, եթէ բոլորովին հոս ըլլայիր, իրօք թաղուած կ'ըլլայիր, ըսաւ Ֆոյլը վան՝ Ժան Վալթանի այս խօսքին հաստատութիւն տալով:

Ուրիշ զանգակի ձայն մը ևս լսուեցաւ: Ֆոյլը վան զանգակաւոր ծնկնոցը անմիջապէս վար առաւ բեւեռէն և ծունկը անցուց:

— Այս անգամ ես եմ ուզուողը: Աւագունի մայրը զիս կ'ուզէ: Մնկնոցին ճարմանդէ սլաքը մարմի-

նրա կը ծակէ, ինչ եւ է մի՛ երերար. Գ, Մատրլէն, և
մինչեւ գալս սպասէ: Նոր բան կայ կարծեմ: Եթէ աօ
նօթի ես, գինին և պանիր հացը հոն է:

Յետոյ հիւղէն գուրս ելաւ, ահա կուգամ, ահա
կուգամ, ըսելով:

Ժան Վալթան Ֆոլլըվանին ետեւէն կը նայէր որ
պարտէզին մէջէն՝ հաշմօտ ոտքովը կրցածին չափ ըջ-
տապաւ կ'երթար՝ միանգամայն քովտի սեխաստան-
ներուն նայելով:

Հազիւ հազ տասը մանրերկրորդ անցած էր, և
ահա Ֆոլլըվան որու զանգակը ճամբուն վրայ դռնը-
ւած կրօնուհիները լեզպատառ կը փախցնէր, կա-
մաց մը կը զարնէր պզտիկ դուռի մը, և մնում ձայն
մը կը պատասխանէր. Մշտնջենապէ՛ս, մշտնջենապէ՛ս
այսինքն «մտիր»:

Այս դուռը խօսարանին դուռն էր ուրկէ պար-
տիզպանը միայն կը մտնէր խօսելու համար: Այս
խօսարանը ժողովարանի սրահին կից է: Աւագուհին
խօսարանին միակ աթոռին վրայ նստած էր և Ֆոլլը-
վանին կ'սպասէր:

ՎԵՐՁ Ե. ՀԱՏՈՒՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0315421

6427